REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXIII-lea
Aprilie-Iunie 1937.

4-6

SUPT CONDUCEREA

LUI

N. IORGA

CUPRINSUL:

N. A. Constantinescu: Noua Istorie a Rominilor de N. Iorga.
V. Mihordea: O descriere a Moldovei înainte de Cantemir.
Th. Holban: Contribuţii la istoria Domniei muntenești a lui Simion Movilă.
H. Dj. Siruni: Cronica lui Hetum (1076-1296).
Martin Roska: Relaţiile preistorice ale heleşteielor ardelene.
C. Velichi: Acte covurluiene.
Dări de samă de *N. Iorga, Virginia Sacerdoţeanu* şi *D. Berciu.*
Cronică de *N. Iorga, Artur Gorovei, P. Brătescu* şi *C. Göllner.*
Notiţe de *N. Iorga* şi *Pr. Const. Stănică.*

„DATINA ROMÂNEASCĂ" — VĂLENII-DE-MUNTE
1937

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE DIRECȚIE:

N. BĂNESCU
AL. LAPEDATU
I. NISTOR

COMITETUL DE REDACȚIE:

DIMITRIE BERCIU
N. A. CONSTANTINESCU
MARIA HOLBAN
C. J. KARADJA
EMIL LĂZĂRESCU
C. MARINESCU
ȘT. METEȘ
VALERIU PAPAHAGI
IULIAN PETER
AURELIAN SACERDOȚEANU
VIRGINIA SACERDOȚEANU, SECRETARĂ

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXIII-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1937.

Noua Istorie a Romînilor de N. Iorga

II.

Oamenii pămîntului (pănă la anul 1000).

Cu volumul al II-lea, — de fapt al treilea din marea sintesă a d-lui profesor N. Iorga, apărut tot în 1936, — se inaugurează istoria propriu-zisă a neamului nostru, din clipa celor d'întâiu manifestări ale lui, de când, pe nesimțite, din formele oficiale ale vieții provinciale, se desprinde o *romanitate nouă*, — în continuă evoluție, supt biciuirea gravelor întâmplări, — și pănă la cristalisarea definitivă a *noului popor romîn*.

Ca desvoltare a studiului, volumul al II-lea, cu 342 de pagini, corespunde celor vre-o treizeci de pagini din „Istoria poporului românesc", de același, tradusă din limba germană (ed. Casei Școalelor, vol. I, 1922, pp. 78-106) și celor 124 pagini prime din volumul al II-lea al cărții lui Xenopol *(Istoria Românilor*, ed. a III-a). Ce ni aduce nou și cum înfățișează d. profesor N. Iorga cea mai spinoasă din problemele istoriei noastre, aceia a originilor?

Lipsa de izvoare literare a făcut ca mileniul năvălirilor să fie înfățișat de istoricii precedenți — și metoda lor domină încă, din păcate, în programele și în manualele școlare de azi, chiar și în recentul compendiu al d-lui C. C. Giurescu (volumul I, 1935) — mai mult ca o istorie a năvălirilor barbare, din care lipsiau mai ales autohtonii: se începe cu Goții pentru a încheia cu Tatarii, consacrînd Romînilor, a căror formațiune ca popor rămînea un mister, numai considerații suplimentare, privind influențele suferite de la năvălitori, fără un cuvînt despre influența reciprocă, apoi un capitol asupra creștinismului roman și ipoteticei retrageri la munte. Acest fel de considerații răslețe au luat o desvoltare mai mare numai în a treia ediție a operei lui Al. Xenopol (vol. II), dar fără a se îmbina într'o sistemă. Era o îndoită lipsă de con-

www.dacoromanica.ro

cepție și de metodă în istorie. Numai B. P. Hasdeu a *vrut* să încerce o „Istorie critică" a acestor origini, subminată însă de tonul profetic și de bogata-i fantasie constructivă.

Cîrpăcelii de fapte alipite cronologic și de biografii înădite, din care se compunea deci Istoria Romînilor la acești înaintași —, restauratorul studiilor istorice la Romîni, d. profesor N. Iorga, i-a opus de la început adevărata metodă istorică, derivînd din concepția sa organică cu privire la viața popoarelor, concepție expusă cu tărie și noutate în ale sale „Generalități cu privire la studiile istorice" (ed. a II-a, 1932). Ea s'a realisat pentru întăia oară la noi în „Geschichte des rumänischen Volkes", I-II, 1905 (colecția Heeren și Uckert), dar faptul că această admirabilă sintesă s'a tradus abia între 1922-1928 în limba romînă, a întîrziat mult salutarul efect ce urma să aibă asupra istoriografiei romîne. Viața elementului romanic, cu noi dovezi asupra stăruinții, se urmăria în legătură cu efemerele dominații barbare și cu Împărăția.

In opera de față chestiunea originilor se pune în tot complexul ei: problema continuității în Dacia se complinește, pas cu pas, cu cercetarea soartei romanități populare din provinciile de pe dreapta Dunării (cap. II, din cartea I; cf. și p. 60). „Solidaritatea și interferența malurilor dunărene" (p. 223) se menține după Aurelian (p. 10), asigurînd, pe o străveche vatră unitară de cultură multi-milenară, basa geografică a formării noului popor (p. 20) care se petrece în condiții cu totul deosebite de ale popoarelor neo-latine din Apus:

1. Lipsind ierarhia bisericească, în momentul evacuării Daciei (sec. III), dominația barbară, oricît s'ar fi legitimat ea prin legături de „federație", nu putea să continue Statul roman ori să dea o contrafacere a lui, ca regatele barbare din Apus. Este un fapt capital care, singur, poate răsturna teoria gepidică a răposatului Diculescu, teorie combătută și răspinsă cu hotărîre de d. N. Iorga. Cu atît mai mult avem motive să credem că „Romania populară" se putea desvolta, din primele timpuri, la Nordul Dunării.

2. Pe dreapta Dunării, ocupația barbară (slavă) a lăsat impresia unei deslocuiri și desnaționalisări cu soluție de continuitate, nimicind acolo ierarhia bisericească latină ce putea să joace rolul salvator al ordinii sociale, culturale și etnice pe care l-a avut

www.dacoromanica.ro

în Apus. Deslocuirea însă a fost parţială şi aici, lăsând loc unei continuităţi, „văpsite“ de slavism în alte părţi.

3. Ocupaţia barbară se face în trei etape: pierderea Daciei la jumătatea secolului al III-lea, a Panoniilor în secolele al IV-lea şi al V-lea, a Moesiilor în secolul al VII-lea; Imperiul însă revine din timp în timp, reanexînd adeseaori, pe stînga Dunării chiar, capetele de pod sau o fâşie destul de largă.

4. Nu numai Romania oficială, cu vecinătatea şi revenirile ei, dar şi Impărăţia turanică, aşezată în vecinătate, va exercita o influenţă hotărîtoare pentru formarea poporului romîn, prin condiţiile noi create de războiul dintre ele, mai ales prin transplantările de populaţie de la un mal la altul.

Aceste condiţii, speciale romanităţii răsăritene, vor dicta autorului sistema de tratare a subiectului, împărţit în cinci cărţi.

I.

Amintirea Imperiului (cartea I-iu) înseamnă recunoaşterea autorităţii imperiale de către „Goţii federaţi, noi soldaţi ai Imperiului, *fără regi*“, aşezaţi în Dacia pe un teritoriu zis „barbaricum“, acceptaţi printr'un pact formal (pp. 23, 24, 47). Pînă în secolul al V-lea, ei nu alcătuiesc un *Stat nou,* o „Gothia“. La fel li s'a încredinţat mai tărziu Moesia de la Novae, şi Panonia.

Amintirea e şi mai puternică la *provincialii* rămaşi locului, cari se simt „Romani“, oameni ai Imperiului, dar bucuroşi de „a trăi viaţa lor cu barbarii“, fenomen general la plebea din Imperiu, atestat de Salvian (p. 14) în secolul al V-lea (cf. şi cap. III, cartea a II-a). Situaţia lor, din lipsă de izvoare, ni se înfăţişează prin analogia cu starea limesului retic, părăsit la 260, şi mai ales a Britanilor, cari şi-au organisat, ei singuri, rămînînd pe loc, apărarea, după retragerea legiunilor. În ceasuri grele, provincialii din Dacia „se cer trecuţi peste Dunăre“ (p. 35).

Aşezaţi între Imperiu şi Goţii „federaţi“ protectori, alături de cari vin şi Carpii, fraţii de sînge, provincialii izbutesc a se menţinea în secolul al III-lea, creînd pe alocuri autonomiile lor locale, „Romaniile populare“, înzestrate cu o putere de resistenţă uimitoare (pp. 25, 31, 47).

Chestiunea păstrării toponimelor vechi este reluată (cap. II, pp. 15-20) în legătură cu întreaga vatră a romanităţii orientale, nu numai pentru singurul teritoriu al Daciei, cum s'a făcut pînă

www.dacoromanica.ro

acum: examinarea celor de origine traco-iliro-romană, chiar în provinciile de unde elementul romanic a dispărut, prefacerea sau traducerea unora în limba nou-veniților, pe lîngă influențele pecenego-cumane la noi, turcești în Balcani, toate acestea sînt de natură a dovedi cît de complicată e *problema toponimiei* și cît de necesare sînt colecționarea toponimelor sau studiile asupra lor. Lîngă *Șar*-dagul balcanic, putem aminti Șarul nostru de la Dorna.

Epoca inaugurată de Dioclețian înseamnă nu numai triumful ordinii romane, al *„reromanisării politice“* a Imperiului (cap. III), dar mai ales al elementului romanic, de puternică viață rurală (cf. și p. 48) din acest Sud-Est, care va da atîți „Illyricorum indigenae Caesares“, „Împărați țerani“, de la Aurelian pînă la urmașii lui Constantin. A muta în aceste părți „centrul Imperiului“ și recuperarea Daciei trebuia să fie neapărat în programul erei noi (pp. 28-9). Dioclețian inspectează tot timpul la Dunăre, Constantin era să mute aici, la *Serdica*, Roma sa, înainte de a se decide pentru Bizanț, din motive economice. Carpii, Sarmații și neamurile germane, biruiți, se răsping departe de Dunăre, iar elementul romanic, supus acelora, e ajutat de oștile imperiale să se răscoale asupra stăpînilor barbari, pe cari Imperiul îi primește, une ori, colonisîndu-i în Sudul Dunării, ca niște „cete de mercenari“ (p. 37).

Din cele două versiuni cu privire la expediția lui Constantin-cel-Mare peste Dunăre, mai logică pare aceia că Împăratul „ar fi fost chemat de Sarmați contra Goților“, și tot el a îndemnat pe „servii Sarmaților“, de sigur daco-romani, să se răscoale, așezîndu-i apoi ca o centură la graniță, care se mutase de la Dunăre la Nord, pînă supt munți, de-a lungul Brazdei lui Novac, probabil (pp. 10, 43, 45, 47). Podurile de la Celeiu și Hîrșova ar confirma această limită, pe care Imperiul a mai avut-o odată, înainte de cucerirea lui Traian.

Aceste constatări ni îngăduie să ni închipuim că Dacia veche din secolul al IV-lea avea un triplu aspect teritorial:

1. Un „barbaricum“, „teritoriu lăsat în sama acelor barbari cari servesc Roma pe teritoriile ce li s'au asigurat“, (p. 47), și în care ar intra: o *Sarmatia* în basinul de jos al Tisei și pe Crișuri, o *Carpathia*, pe care o putem presupune prin centrul podișului transilvan, cu locuitori cari, amestecați cu Daco-Romanii, se

www.dacoromanica.ro

mai ziceau „Munteni“ („Acraragantes“), și o *Gothia*, mai departe, între Prut și Nipru (p. 55).

2. O „vagă *Romanie* (populară) a poienilor și a văilor“.

3. *Limesul* roman, de pe stînga Dunării, anexat Daciei noi, o fășie unind capetele de pod, sau lărgindu-se une ori, pînă la Brazda lui Novac, și ai cării locuitori ar fi acei „limitantes“ sau „Limigantes“ ai izvoarelor (cf. pp. 59 și 78 cu „Tracii de lîngă Istru“).

Din punct de vedere *etnic*, însă, Dacia veche își păstrează caracterul unitar, fiind locuită în majorități compacte de aceiași rasă tracică, și tot așa supt raportul *politic*, prin ascultarea tuturor ocupanților și localnicilor față de „Împăratul a toată lumea“, care vine adese ori să puie ordine și „așează pe barbari, mutîndu-i din loc în loc“ (pp. 47, 61).

Supt presiunea Hunilor, *Goții*, din „barbaricul“ lor apusean, — niciodată ei n'au avut Dacia veche întreagă, — devin amenințători, tocmai cînd Imperiul se află în plină criză financiară și militară. Urmează capitalul „*Criza gotă*“, în care ni se înfățișează, în colori vii, și cu totul noi, altfel de Goți de cît aceia închipuiți pînă acuma. „Oaspeți“ ai poporului roman (p. 63), cum erau socotiți chiar acolo, în Nordul Dunării, parte din ei *creștinați* înainte de 375, de și nu-și vor pierde caracterul de „oameni de lagăr“ chiar după mutarea lor peste Dunăre, Goții sînt trecuți în parte „la obiceiurile romane“ (*ibid.*) sau deprinși „cu felul de viață roman“ (p. 61). Ei ascultă de „judele prea-puternic“ Athanaric (un lapsus la p. 54: „al Greuthungilor“, în loc de: „Thervingilor“; — cf. nota 4, p. 58), dar titulatura latină, de *iudex*, *voită* de el, supt influența populației romanice din stînga Dunării (p. 58) [1], s'ar putea socoti originea datinei regilor barbari de a se împărtăși la ierarhia romană prin titlurile de: *magister militum*, *consul*, *patricius*, întru cît titlul de *judex* se acorda de obiceiu guvernatorilor de provincie în secolele al IV-lea și al V-lea. Dacă s'ar admite identificarea *Gerasus* = Gerul, pîrău în Covurlui, — putem cita casuri de naționalisare a toponimelor vechi, prin asonanță — atunci, afirmația lui Amian că valul gotic ținea de la izvoarele riului respectiv pînă la Dunăre (p. 64) ar fi mai ușor de crezut.

[1] Cf. și V. Pârvan, *Contribuții epigr. la Istoria Creștinismului daco-roman* 1911, pp. 151-4.

www.dacoromanica.ro

Capitolul „Crisa gotă“ nu se poate resuma. Din fiecare frasă scapără noutatea izvorului istoric, puind într'o lumină cu totul nouă acomodarea barbarilor goți cu civilisația romană (pp. 63, 71) și raporturile lor de subordonați ai Imperiului, caracterul adăpostirii lor în Moesia (pp. 55-7) și al răscoalei lor *sociale* (p. 66) de acolo.

II.

Cartea a II-a: Creațiunea românească ni desvăluie izvoarele directe ale romanității răsăritene, din secolul al IV-lea până în al VII-lea, înainte de a fi străbătută de influența slavă.

Ca *„forme de viață“* (cap. I) se constată dispariția orașelor, „civitates“, decăzute la starea de „autonomii aproape rurale, printr'o întoarcere la satul de unde se plecase“. „Satul tracic“, biruind, dă o formă de viață unitară acestor provincii.

Al doilea element de bază este *religia creștină*, acceptată de întreaga romanitate sud-estică până la sfîrșitul secolului al IV-lea, dovadă stînd „vocabularul creștinismului“, care la noi este latin (p. 89). Acestui izvor de viață, numit *„legea“ românească*, i se consacră cap. II, care e un succinct istoric al introducerii creștinismului la noi, dărîmînd multe ilusii, plin de noutatea comparației cu stările din Apus, de lămurirea sensului adînc al instituției și de analise noi, făcute cu o mare perspicacitate filologică, și o bogată informație.

Noua religie găsia terenul pregătit de monoteismul filosofic (cu expresia *Dominus et deus*) încă din secolul I (p. 83) și se altoiește pe un puternic fond de mituri și superstiții păgîne, ce durează până în zilele noastre. Scitia Mică, un puternic focar creștin (p. 87), dăduse un mare număr de martiri (p. 96). Tot de aici va pleca, adăugăm, învățatul călugăr Dionysius Exiguus, care introduce era creștină în calendarul roman. Intensitatea vieții religioase la Dunăre se dovedește prin sinoadele ținute la Serdica și Sirmium, prin înmulțirea episcopatelor la Dunăre (p. 100), dar mai ales prin desvoltarea *arianismului*, fenomen popular sud-est european (p. 97), prin care se poate explica și mai ușor adoptarea eresiei de către Visigoți, Ostrogoți și Longobarzi.

„Creștinismul de sintesă și de folklore“ (p. 89), cu întreaga terminologie latină (pp. 89-97), cu puternica frămîntare a eresiei ariene, aduce puteri noi romanității balcanice, care va birui în

www.dacoromanica.ro

lupta contra grecismului pontic, cîştigînd definitiv Scitia Mică şi regiunile vecine (p. 103).

Se observă şi aici fenomenul general al ridicării ierarhiei bisericeşti la rolul de conducătoare a poporului (p. 101) şi se dă lista martirilor de la Dunăre, dar rolul lui Niceta de Remesiana, stabilit de Pârvan în opera citată, este contestat. De altfel, pentru a ni explica deplin creştinarea Daco-Romanilor n'ar mai fi nevoie a se recurge la ipotesa unui misionar special, dat fiind numărul episcopatelor latine pe linia Dunării şi dependenţa Daciei vechi faţă de Imperiu, cu relaţiile ei, aşa cum s'a arătat în cartea I a operei de faţă.

Din Romania populară de pe stînga Dunării şi din provinciile latine ale „Romaniei imperiale" răsare un popor ce se consideră şi se numeşte *„Romani"* şi care este însuşi *poporul românesc* în devenire (cap. III).

Graiul est-romanic al acestui popor ni este înfăţişat în cap. IV, *„Limba"*. În ce priveşte locul de formaţiune al ei, asistăm la cea mai desăvîrşită divergenţă între cel mai autorisat filolog al nostru şi istoricul care domină cu autoritatea sa ştiinţa mondială a specialităţii sale. De şi în conclusia monumentalei sale opere [1], d. O. Densusianu stabileşte axioma că „filologia trebuie să meargă de acord cu istoria", fără a se preocupa de ceia ce spun istoricii şi fără a se întemeia pe vre-o descoperire istorică, de dragul explicării numai a aşa-ziselor „elemente albanese" în limba romînă, care n'ar putea fi explicate dacă limba romînă n'ar fi avut, în prima perioadă a formaţiunii sale, *o viaţă comună cu albanesa"*, — stabileşte, zic, de acord cu Miklosich, că „limba romînă s'a format la Sudul Dunării" [2] şi anume în „Iliria".

Împotriva acestei teorii, şi întemeindu-se pe întreaga ambianţă a epocei, d. Iorga stabileşte *leagănul limbii romîne în Dacia veche.* Din „limba întregului Sud-Est romanic, care formează o singură unitate, fiecare regiune dîndu-şi partea" (p. 116), nu se putea cristalisa noua limbă romînă „decît într'o lume închisă, de sine stătătoare", „într'o formaţie politică, fie ea şi de caracter popular", „deci pe malul stîng" (p. 111). Provinciile din dreapta Dunării, veşnic turburate de invasii noi, supuse necontenit „limbii

[1] *Histoire de la langue roumaine*, 1900, p. 400.
[2] *O. c.*, p. 300.

www.dacoromanica.ro

artificiale a Statului", cu resistența elenismului pontic, reactivat după ce Bizanțul devine „Roma nouă", nu puteau nici de cum oferi condițiile necesare nașterii graiului nou, care trebuia în primul rînd să o rupă cu oficialitatea (pp. 111-3). *„Dacia populară e aceia care a fixat, desvoltat și păstrat limba românească* (p. 110)".

Pentru *epoca* de formațiune propriu-zisă, a limbii, se fixează un cadru istoric ce nu se poate contesta: „e momentul cînd provinciile nu mai pot împrumuta una de la alta, cînd se închid în regalitățile barbare sau în „Romaniile" lor populare" (p. 118). Evident că avem a face cu un principiu valabil pentru toate limbile neolatine, a cărui fixare în timp variază după țeri: pentru noi am avea secolele IV și V, înainte de puternica influență a valului slavon. Unitatea dialectelor formate după aceia s'a păstrat grație „activei intercirculații a păstorului transhumant" (p. 112). Se insistă apoi asupra arhaismului unor elemente latine, asupra bogăției, grație sufixelor împrumutate, prin care „întrecem pe orice alt popor romanic" (p. 119), se cercetează, sistematic, basa vocabularului în toate domeniile, pe care o dau elementele latine, un material așa de variat și abundent, care ar fi de cea mai obositoare lectură, dacă n'ar interveni vioiciunea cunoscută a frasei autorului, noutatea ideilor sămănate peste tot, comparația și completarea pe alocuri cu elementele slave pătrunse în fondul limbii ori influențele noastre asupra vecinilor. Capitolul se încheie cu cîteva idei fundamentale privind literatura populară, eposul de origine apuseană, musica și arta populară cu rădăcini preistorice, etc.

Capitolul al V-lea desvoltă ideia pusă în capitolul I-iu privind formele de viață sau „grupările politice fundamentale". Se începe cu cele mai modeste: „popasul păstoresc", „colibașii" de pe înălțimi, „cătunul" și „curtea" de origine domanială și în fine *satul*, cu începuturi militare, „locul încunjurat cu șanț", ce apar, „foarte de vreme", cele mai multe sate cu un strămoș fundator și eponim, cu sufixele *-ești, -eni* sau *-ăuți*. Cu forță de colonisare, „pe o linie ce se poate urmări pe hartă", ele sînt forme de viață de sine stătătoare: nu atîrnă nici de un mare moșier, nici de orașe. Se pot desvolta în mici ținuturi de autonomie locală, precum sînt vechile „Cîmpulunguri", Vrancea și Tigheciul, avînd *adunarea* lor (la început „cuvînt", cu sensul latin păstrat în albanesa),

www.dacoromanica.ro

numite apoi: *hram*, *bîlciu*, *sbor*, *nedee*, cu *bătrîni*, cari conduc „ţara", avînd „judeţul" şi „legea" cu dînşii. Furat fără voie de interesul problemei, autorul face o incursiune edificatoare în chestiunea „autonomiilor" de pe tot hotarul roman, pănă în Galia, Africa şi Sardinia, care nu sînt altceva de cît Romaniile populare (pp. 154–161).

„Forma obişnuită a cîrmuirii este a *judelui*, începînd, în timp, cu cei de felul judelui pus de Traian pentru a judeca hotarele unor comunităţi din Macedonia (p. 155) şi scoborînd pănă la *juzii* păstorilor morlaci, la comiţii din Reţia, la tribunii din Veneţia, la „proestoşii" (bătrînii) din Moreia, la căpitanii de *giudicarii* din Sardinia, la judecătorii numiţi de exarh, în Africa, apoi tot felul de conducători populari: arhonţi, comiţi, duci, din oraşele sau provinciile Italiei şi din tot Apusul, pe cari unele izvoare îi numesc în genere *iudices* (pp. 159–61). Mai ales *judicaturile* sarde, recunoscute ca „o continuare a vechii tradiţii romane cu adaptare locală" (p. 162) sînt de echivalat cu *judeţele* noastre primitive, la care putem adăuga cele trei „văi" în care se împarte Sicilia. Alături de juzi stau „oameni buni şi bătrîni", *boni homines*, amintiţi în atitea ţeri, jurătorii (p. 156) şi juraţii (p. 161). *Jupele*, cu *jupanii*, nu intră aici, ele fiind o veche moştenire tracă, redusă numai la teritoriul sîrbesc (p. 163). Fenomenul acesta politic, de caracter universal romanic, ia o desvoltare mai puternică la noi, formînd singura armătură politică a neamului pînă în secolul al XIV-lea.

Cu aceste *creaţiuni* fundamentale, anterioare contactului cu Slavii, prin care neamul nostru se distinge, se încheie cartea consacrată *formării poporului romîn*, cu individualitate proprie.

III.

Cartea a III-a, intitulată *„Între Împăratul roman şi Hanul turanic"*, ni va înfăţişa epopeia barbară de la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea, în Imperiu, cum şi dublul zbucium: al cîrmuirii romane de a salva Imperiul faţă de intruşii pe cari-i asimilează şi utilisează, şi acela al maselor populare din Sud-Est de a nu se lăsa strivite de regimul fiscal şi cel domanial. În silinţile de a domina vitregile evenimente supt care va sucomba definitiv, elementul rural roman de aici va da cea din urmă dovadă a vitalităţii sale renăscute, cu noua serie de Împăraţi

www.dacoromanica.ro

ieşiţi din sânul său, de la Marcian şi Leon Tracul până la Iustin şi Iustinian. „Opera împăratului Teodosiu“ (capitolul I-iu) înseamnă o nouă ordine, înlăturînd anarhia adusă de barbari după 375. Aşezarea Ostrogoţilor la Novae înseamnă de fapt pentru *Moesia* exact ceia ce a făcut Aurelian cu Dacia, la 274 — dar niciun izvor n'a consemnat importantul eveniment. Fiindcă populaţia romană a rămas pe loc, „aceiaşi conclusie se impune deci şi pentru vechea Dacie“ (p. 167). A doua conclusie, tot aşa de importantă, o găsim ceva mai jos: „O singură viaţă ţerănească se întinde însă acum pe ambele maluri dunărene“ (p. 169), o viaţă de sigur în forme romanice pe care le iau chiar şi barbarii aşezaţi acolo. De altfel barbarii aceştia, cari sînt şi păgubitori, dar şi folositori — „fără barbari, Imperiul ar fi perit (p. 172) — „sînt şi rămîn, pentru aceste regiuni, numai ca strălucitoare elemente de *suprafaţă*“ (p. 178). Ei nu transformă nimic în Imperiu: vrînd numai să domine ei, „se încadrează în Roma“ de bună voie. Cînd devin prea supărători, Împăratul din Roma nouă îi trimete în Apus ca să scape de dînşii (Alaric, Teodoric). După *Notitia dignitatum* ni se dă tabloul de apărare militară a Dunării la începutul secolului al V-lea.

Capitolul al II-lea „în umbra lui Attila“, începe cu o măiastră evocare a figurii temutului Han asiatic, apropiat înţelegerii noastre prin atîtea comparaţii istorice; el întrunia concepţia chineză de Împărat al lumii cu pretenţia de a se înfăţişa ca înalt demnitar roman şi de a lua parte din Împărăţie odată cu mîna unei principese din Apus (p. 184). Urmează pitorescul tablou al Curţii Hanului (pp. 183, 187-188), prădăciunile oraşelor şi ţinuturilor limitrofe (pp. 184-5).

Causele nemulţămirii *fugarilor romani* la regele hun nu sînt decît racilele ce subminau apărarea militară: fiscalitatea şi chiar moralitatea Imperiului. Fugarii „se făceau huni“ şi, dacă adăugăm mulţimile de robi ce Hanul transplanta pe ţermul stîng al Dunării, înţelegem ce rol important a avut el pentru noi şi cum „patronatul turanic al Hunilor“ începea să fie un factor de nouă *sintesă* (p. 190).

„Statul“ hun se desmembrează supt regi inferiori şi Imperiul, zguduit puternic, îşi restabileşte margenile, Dunărea devine iarăşi romană. Dar biruitorul Hunilor, omul zilei, Aeţiu, semibarbarul din Durostor, al cărui portret urmează, — un Warwick engles şi, în acelaşi timp, „un *Cid* la Dunăre“, căci fusese „aliat şi client

www.dacoromanica.ro

hun", apoi biruitor, — este represintantul pe de o parte al „elementului roman, ce tinde a „înlocui pe șefii barbari" (p. 195), dar, în același timp, și al regimului marii proprietăți, care strivește, alături de cel fiscal, clasele de jos. Este o *criză socială* ce ni se înfățișează mai ales în acest capitol (III), cu rădăcini vechi în orînduirea dată cu un secol înainte de Dioclețian: Salvian este jalnicul ei trîmbițaș. Nemulțămirea generală duce la dispariția mîndriei romane și a iubirii de patrie, ba chiar la „barbarisarea fără barbari", la *desromanisarea* unei mari părți din Spania și Galia, spune Salvian, care cunoaște numai Apusul (pp. 197-8). Nu cumva și Albanesii ilirici s'au desromanisat în același timp, din aceleași motive ?

Totuși aceste mase populare atît de strivite vor începe a da iarăși Împărați, ca Marcian și Leon Tracul, ridicat dintre Bessi, de curînd romanisați.

Pentru a se zugrăvi condițiile *vieții populare* în provinciile de la Dunăre și starea de spirit a romanității din Imperiu (capitolul al IV-lea), s'au pus la contribuție poeții și scriitorii timpului: Sidoniu Apollinariu, Libaniu, Avitus, dar mai cu samă „privirea largă și adîncă în viața acestor regiuni" ce ni-o dă *Viața Sf. Severin* de Eugippius, care este supusă unei amănunțite analise (capitolul al V-lea).

În părțile Noricului, descrise de acest izvor, se vede tendința de organisare a Romaniei populare, cu „ostașii orașelor" și cu mercenari, supt conducerea omului Bisericii. Cetele de barbari se strecoară tot mai des, — „Statul de filtrare" —, spre o concentrare din care resultă apoi cucerirea.

În momentul instalării lui Odoacru în Italia, mai mulți șefi ostrogoți cantonează în peninsula sud-estică (p. 210), iar, cînd Teodoric pleacă în Italia, restituind împăratului „barbaricul" său, incert ca limite, d. N. Iorga presupune și o restabilire „a unității economice, militare și populare" (p. 211) între cele două părți ale Imperiului, Apusul fiind numai încredințat acestui „vicariu imperial".

În fața amenințării *slave*, după plecarea Goților de la Dunăre, se va ridica, într'o ultimă și uriașă încordare, spre a ține Imperiul pentru sine, această *romanitate* sud-dunăreană; se aduc suficiente probe în sprijin: Ilirul Anastasiu, care construiește în Scitia Minoră, Vitalian, care-și croiește o stăpînire, ca un Dobrotici al secolului al VI-lea, în aceiași regiune, ba chiar reacțiunea

www.dacoromanica.ro

latină a călugărilor de acolo (p. 214) — „populația peninsulei traco-ilirice era de limbă latină", recunoaște marele istoric engles Bury — „în secolele al V-lea și al VI-lea". După ce dăduseseră generali ca Aețiu și Împărați ca Marcian, Leon Tracul, ori nefericitul Vitalian, această romanitate va impune pe Iustin de la Bederiana, lîngă Niș, și pe „Tracul naționalist", Iustinian (p. 218).

Cartea a IV-a: Regimul „noului August" Iustinian. Supt acest titlu numai un capitol, *Basa romană*, se consacră propriu-zis, efectelor domniei marelui Împărat, cu privire la elementul latin din dreapta Dunării: „Ea represintă afluxul acestei *vieți latine rurale*, care răsare atunci, întinzîndu-se din Moesia și Iliric asupra Traciei și-și cere drepturile". Urmașii lui Iustinian el însuși, „Tiberiu și Mauriciu, sînt și vreau să fie latini". La capătul acestei renașteri latine se vede Italia și chiar Galia francă, cu „imperiul ei" (p. 221), ba chiar *Dacia veche*: „prin solidaritatea și interferența malurilor dunărene, și influența, conștiința de drept și așteptarea de viitor a vechii *Dacii*" (p. 223). Relativ la firească legătură: *Bacensis* civitas cu Bacica slavă (p. 224) aș fi pentru lectura „Urbatensis" orașul Vrbas, pe Sava, decît pentru inexistenta „Bacensis". Se demonstrează că Iustinian a vrut a face un „centru militar și politic" din regiunea originii sale, cu liniile întinse și pe stînga Dunării (pp. 222-224). Tot „caracterul latin" biruie și în nomenclatura cetăților liniei dunărene restaurate sau zidite din nou, printre care puține amintesc pe barbari; noi localități trace se amintesc în interior (pp. 225-228).

Cu celelalte capitole se pătrunde în tainele secolelor al VI-lea și al VII-lea, cînd Imperiul renovat de Iustinian se clatină din nou și lasă mai multă posibilitate de desvoltare Romaniilor populare, alcătuite acum și pe dreapta Dunării, de elementul *românesc*, — care se poate numi astfel acum, — din ce în ce mai îngustat ca teritoriu. Se studiază ce au primit ei de la noii veniți, de origine slavă, și pentru întăia oară într'o sintesă așa de valoroasă, se demonstrează cît au primit înșiși acești vecini, nou-veniți, din Sudul Dunării, Sîrbii și Bulgarii, din firea, sîngele și cultura alor noștri, pentru a fi ceia ce sînt astăzi. *Influența slavă* asupra mentalității poporului romîn și a graiului său este redusă la justa valoare, în niciun cas determinantă pentru caracterul acestui popor.

Rolul *Gepizilor* și al „Gepidiei" lor, cantonată numai în cîmpia

www.dacoromanica.ro

Tisei-de-jos este numai de „federaţi pentru a ţinea în loc pe Slavi“ (p. 234): o „încercare de Stat barbar“, răzimat, ca şi toate celelalte, „pe temeiul vechii populaţii“, din „necesităţi economice“, fiind alături, format din Slavi şi alte elemente (p. 230). Ştirile lui Iordanes, confuse şi greşite, contradictorii, nu pot sprijini falsa teorie despre un rol hotărîtor al Gepizilor în formarea naţiei noastre.

„*Avarii* nu sînt nou-veniţi, ci rămăşiţa *hunică*“, „cu altă semnţie dominantă“ (p. 235), şi această *Avarie* cuprinde pe lîngă Slavi populaţia romanică, asociată, „de voie sau de silă, la aceleaşi acţiuni“ cu stăpînii, Haganul continuă politica Hunilor: strămutînd pe locuitorii „Romaniei“ la Nord şi pe Slavi peste Dunăre, „lucrează la închegarea şi întărirea poporului românesc“ (p. 237).

Problema slavă este înfăţişată în două capitole (III şi IV) în toată amploarea ei, de la cele mai vechi ştiri despre dînşii — pînă la atît de discutata epocă a pătrunderii lor peste Dunăre, împinşi, susţinuţi de Avari, ori de frica lor (pp. 240-241), dovedită aşa de tîrzie, pe la anul 600 (p. 245). Reţinem preţioasa identificare a cetăţii Novietunensis (p. 240), derivaţia Antinei din Anţi (p. 242), punerea la punct a autenticităţii cronicii lui Nestor (p. 243). Ca şi în capitolele precedente, mai fiecare pagină e luminată de ceva nou şi preţios: o nouă dovadă de existenţa Romînilor, a celor din stînga, cu „limbă latină“ (p. 246) ori a celor din dreapta Dunării, numiţi de un izvor: Physoniţi-Dunăreni, adecă „fossatensi“ deci „săteni“ (p. 245), apoi caracterisări clasice ale diferitelor personalităţi, popoare, evenimente ori situaţii şi *linii* mari de desvoltare istorică străbătînd veacurile.

Slavii la început au cunoscut pe Romîni prin Germani, pe Greci prin Romîni, dovadă denumirile acestora „Valah“ şi „Grec“, din limba lor. Necunoscători ai agriculturii, o învaţă de la Romînii din stînga Dunării, unde au descoperit şi o „ordine militară şi politică“ (p. 247) a aborigenilor (Romaniile populare, cu care sînt în *simbiosă*, p. 251), nomenclatura rîurilor arătînd unde s'au îngrămădit Slavii mai mult. Dar aceştia n'au State, ci conducători locali (p. 259).

Se dă apoi o mare desvoltare, urmărind izvoarele, luptelor avaro-slavo-române din secolul al VI-lea, din care se trag interesante conclusii: autonomii de cetate, ca acea din Asymos (p. 253), un sălaş secundar al Avarilor în Bugeac, în afară de rîn-

www.dacoromanica.ro

gul panonic (p. 250) existența „vădenilor" Romaniei de la Dunăre, cu simpatii pentru Imperiu (p. 255), Ardealul isolat, loc de adăpost pentru „Romanii isolate", conduse poate de „duci de sistem roman" (p. 258).

Slavisarea Moesiei prin „potopul slav" ce „a înecat totul, sau mai bine a acoperit cu *deprinderea unei noi limbi pe locuitorii*" lăsați de Imperiu în sama Slavilor prin tratat (p. 245), se întîmplă după luptele lui Mauriciu, în urma anului 600; până atunci „armata romană..., alcătuită din provinciali", ducea „cu dînsa de la un capăt al peninsulei la altul *romanismul*" (p. 260). Haganul exercita un patronat asupra Slavilor, dar și asupra Romaniilor populare din stînga și, eventual, a celor din dreapta Dunării.

Supt „*influențe slavo-românești*" (capitolul al IV-lea) se înțeleg influențele reciproce între cele două grupe etnice: e o analisă filologică, în primul rînd, de mare valoare, ce începe cu motivele deosebirii între Sîrbi și Bulgari, după inițiarea lor în romanism, unii la Dunărea-de-mijloc, supt o influență celtică, alții la Dunărea-de-jos, supt o influență traco-romană, mai întîiu pe malul stîng (p. 202; cf. p. 274). Așezarea Sîrbo-Croaților se face tot supt auspiciile Împăratului, dar în condiții cu totul speciale, cu declarația solemnă că „a renunțat la o parte din stăpînirea sa" (p. 263). Populația romanică, rărită prin „trecerea necontenit la libertatea socială de pe țermul stîng" (p. 270) și printr'o usare militară multi-secularâ, „se rupe în trei": păstorul retras în munte, orășeanul între ziduri, iar agricultorul desnaționalisîndu-se (p. 265). „Sclaviniile" ascultă une ori de Împărat, alte ori de Haganul avar, sau de ambii (p. 266). În ce privește raporturile Slavilor cu elementul romanic, el e „năpustit, la Sîrbi", dovadă dispariția toponimiei, și „acoperit" numai, la Bulgari (pp. 268, 269), dar poate să dea doi șefi Bulgarilor (p. 270). Alături de diferitele „Sclavinii" se mențin, mult timp, unele „Romanii". Examinarea elementelor romanice din limba bulgară duce la importanta conclusie că: și în provinciile din dreapta Dunării trebuie să admitem „*continuitatea* de la Romani la Slavi", înlăturînd teoria „catastrofei", adecă a întreruperii violente a vieții și culturii romane. Altă conclusie, tot esențială pentru raporturile sud-est europene: fondul comun autropologic și „asămănarea de multe feluri în cultură, în moravuri și obiceiuri a tuturor popoarelor din Balcani", recunoscută de atîția mari savanți (pp. 273-4).

www.dacoromanica.ro

Trecînd la împrumuturile noastre de la Slavi, se constată mai multe dialecte sau ramuri slave şi mai multe „lagăre" slave, ce au lăsat urmele lor în toponimia din Moldova, Ardeal, etc. (pp. 276-82); e plină de învăţăminte comparaţia cu numirile arabe de rîuri din peninsula Iberică. Şi conclusia: „în veacurile al VI-lea şi al VII-lea e o schimbare de nume [de locuri] după *dependenţa politică*" (p. 280).

În ce priveşte vocabularul curent, ni se aduce casul limbii englese, impregnată de cuvinte francese, provenite din faptul cuceririi de un grup restrîns, şi acela al romanisării Tracilor, pe aceiaşi cale; se înlătură deci, cu aceasta, ideia unei fusiuni etnice în proporţii mari, spre a se explica mulţimea slavismelor din limba romînă, a căror explicare se caută în ideia unei „preponderenţe slave în secolele VI şi VII" pe malul sting, şi în „dominaţia *şchee* pe cel drept", pe timpul cînd provincialii se menţineau acolo încă neslavisaţi şi păstrînd legături cu fraţii de dincoace de apă (p. 282).

Se subliniază însă că: „ni nic în fonetică, în morfologie şi în sintaxă nu s'a împrumutat de la Slavi" şi aceasta ştim ce înseamnă: că firea latină a limbii rămîne neatinsă. D. O. Densusianu însuşi, care pune temeiu pe ideea că „contactul cu Slavii, transformă graiul (roman-balcanic) în o limbă specială, fără îndoială romană în constituţia sa internă" [1], şi distinge în vocabular un strat mai vechiu de elemente slave, pătrunse în limbă în secolele V, VI, VII, şi altele venite din o pătrundere ulterioară ce dură mai multe secole, din al VIII-lea pînă la al XVI-lea, nu găseşte nicio altă influenţă în fonetică sau în sintaxă, iar în morfologie numai derivaţia, printr'un număr însemnat de prefixe şi sufixe.

Elementele slave sînt redate, începînd cu sufixele şi prefixele, în acelaşi mod ca şi cele latine (din capitolul al IV-lea, cartea II-a). Raporturile cu limba albanesă, la p. 296.

Se motivează ştiinţific (în capitolul al V-lea) unitatea limbii, în comparaţie cu cele neolatine: un singur substrat, o perfectă unitate seculară a unei singure vieţi populare fără Stat (p. 295).

Un fapt de mare importanţă se relevă în capitolul al V-lea: *Romaniile populare* încep a purta numele adus de Slavi: *Vlahia mare* sau *mică*, după cum grupele politice slave se vor numi

[1] *O. c.*, p. 241.

www.dacoromanica.ro

Şchei, de către Romîni. Iar Vlahiile şi Şcheile din Balcani devin „clienţi cu privilegiu ai Imperiului" (p. 294; vezi şi p. 314), cum erau barbarii federaţi de odinioară. Imperiul, devenit acuma *Bizanţ*, păstrează Marea, adică litoralul (Dalmaţia, Chersonul Crimeii etc)., şi Dunărea chiar (dovezi: Maglavit, Calafat, Corabia, etc.) şi exercitînd o influenţă nouă (p. 293).

Capitolul al VI-lea urmăreşte în deosebi raporturile „elementului vechiu românesc" şi ale Imperiului bizantin cu *Bulgarii* „huni", caracterisaţi ca „noi mercenari ai Bizanţului" (p. 297), „bandă de federaţi" aşezată de Bizanţ la Dunăre „tocmai pentru a da o armătură politică seminţiilor slave" (p. 296).

Bulgarii, a căror origine şi contact cu Imperiul se înfăţişează cu noutatea unei revisuiri complete a izvoarelor (ei fac pact cu seminţiile slave, unele păstrînd oarecare autonomie, şi Bizanţul, la rîndul său, face cu ei *pactul* pe care-l avea pănă atunci cu Slavii), vor avea de a face nu numai cu Slavi, ci şi cu populaţia urbană, romanică sau greacă (p. 304). Imperiul mută Slavi, printre cari poate multe „elemente romanice", nemulţămiţi de aşezarea Bulgarilor, peste Mare, în Bitinia.

Bulgarii vor profita mult, crescîndu-şi privilegiile, de luptele pentru tron de la Bizanţ, şi Iustinian al II-lea, mai ales, se foloseşte de hanul lor, Terbel, precum odinioară Teodosiu şi alţi Împăraţi, de generalii barbari: Ricimer, Stilichon, Rufin. Bulgarii, fără rost de „naţiune" sau de „Stat", locuiau încă în lagăr, numit cu nume latin *campus*, la Plisca-Aboba (pp 308-9), păstrîndu-şi vechea organisaţie cu capii de cete (bagaturi), tarhanii şi boierii, şi adoptînd „ca limbă de Stat pe aceia a Bizanţului" (p. 310). Relieful din Madara represintă un „erou trac" (p. 309); nici de „o artă asiatică, adusă de Bulgari, nu poate fi vorba" (p. 310). „Ideia... monstruoasă a Bulgariei pănă la Pesta, iscodită întăiu, într'o altă formă, de Engel", de şi admisă de Cehi, de Bury, chiar de Onciul, dar „răspinsă cu puternice argumente, de Húnfalvy", se înlătură cu hotărîre. După desfiinţarea Avariei de Carol-cel-Mare chiar, nu se admite o rivalitate bulgaro-francă decît pentru teritorii din Sudul Dunării (p. 320). O separaţie de Imperiul delatinisat şi iconoclast se observă acum, în secolul al VIII-lea, de şi pănă la jumătatea acestui secol Imperiul pare că e încă stăpîn pe Dunăre.

Presenţa elementului romanic în acest Hanat bulgar se dove-

www.dacoromanica.ro

deşte strălucit prin cei doi Hani romîni, probabil creştini, Sabinus şi Paganus, în coregenţă sau rivalitate cu alţi doi turanici, prin adunarea, „conventus", prin fiinţa unora din episcopatele vechi ale Moesiei şi Scitiei Mici (pp. 818-9), şi prin „contagiunea" creştinătăţii romanice care şi ea va decide pe Bulgari *să se creştineze* (p. 320).

De la acest fapt, al creştinării Bulgarilor înainte, luminoasă investigaţie a dovezilor pentru existenţa şi manifestările neamului românesc, aşa de rodnică în acest volum, încetează, şi cartea se încheie cu expunerea precipitată, — o regretăm că este aşa de sumară —, a evenimentelor externe: La „tendinţa spre Imperiu" a lui Simion Bizanţul răspunde cu chemarea în „Onglos" a *Maghiarilor*, şi aceştia „huni", măcar în „aristocraţia militară, turcească", cei de jos fiind Finesi; *Pecenegii* sosesc apoi în locul lor, în împrejurările ştiute, creând o dominaţie „asupra Nordului dunărean din această parte, cu o mică parte din Ardeal" şi formând o „simbiosă cu Romînii" (p. 325). Pe scurt numai, se ajunge cu expunerea, dramatisată, la adăpostirea ultimilor şefi bulgari în Vlahiile autonome şi la întrarea Hunogundurilor (a Ungurilor) în raporturi mai strînse cu Bizanţul, la anul 1000.

Supt titlul „Romînii din jos în jurul anului 1000" (cartea aV-a), după izvorul bizantin Kekaumenos, sprijinit pe toată informaţia modernă, d. N. Iorga ni arată răspîndirea în secolul al XI-lea a Romînilor din Sud, pănă la Taiget şi chiar în Creta, firea şi organisaţia lor, şi momentul despărţirii „Vlahilor maritimi (Morlahii)" din „masa apuseană a Vlahilor Dalmaţiei, Serbiei, Bosniei", cari-şi vor păstra firea deosebită chiar după slavisare (p. 340), din care s'au desfăcut, mai tîrziu, *Rumerii* Istriei, cari „nu-s păstori".

Volumul se încheie aici cu cea mai nouă formulare a unui mare adevăr demonstrat de realităţile istorice înfăţişate în tustrele tomurile de început ale acestei minunate opere: o „restituire de drept" în folosul neamului nostru, deţinătorul principal al întregii moşteniri lăsate în Sud-Est de atîtea sintese etnice, politice şi culturale: „identitatea *etnică* fundamentală în tot Sud-Estul european... se menţinea chiar dincolo de margenile acelor cari au rămas vorbind românește": haina, cîntecul, jocul, credinţile, poveştile „sînt aceleaşi de la Cehi şi Moravi la Ruteni şi de la Beşchizi pănă la Taiget... *Văpsirea cu slavism* (peste fondul milenar preistoric) nu trebuie să ne înşele" ca să ni închipuim în ei *altă* rasă.

www.dacoromanica.ro

Ca și cele două tomuri precedente, volumul al II-lea, sprijinit pe un exuberant aparat critic și o informație bibliografică uimitor de bogată, deschide cele mai largi orizonturi înțelegerii trecutului nostru și netezește căile aprofundării lui în viitor, așează, în chipul cel mai logic, neamul nostru în centrul perspectivei istorice a Sud-Estului european și însemnează, din punctul de vedere al ideilor emise aici, un progres, pe care de sigur multe decenii, și chiar secole, nu-l vor întrece, ca acele adevăruri eterne, stabilite odinioară de cronicarii și istoricii noștri din secolul al XVIII-lea, cu privire la originile, continuitatea și unitatea neamului românesc.

N. A. Constantinescu.

O descriere a Moldovei înainte de Cantemir

Între principatele române, Moldova a fost acela care, așezat în drumul din Europa Centrală spre Constantinopol, a ispitit mai mult pe călătorii străini să lase relații în scris despre cele văzute, mai mult sau mai puțin complete, variind în raport cu mijloacele de informație directă și gradul de pregătire pe care l-au avut.

Cea mai veche descriere, după cât cunoaștem, purtînd chiar acest nume, este o *„Descriptio Moldaviae“* din secolul al XVI-lea, aflătoare în Biblioteca Vaticanului (Ms. 3922), de unde răposatul Ioan Bogdan a publicat-o în revista „Arhiva“ [1]. În veacul al XVII-lea, numărul acestor „descrieri“ a crescut [2], datorită călătorilor străini cari străbăteau tot mai des principatul, dar ele au rămas fără însemnătate după apariția cărții lui Dimitrie Cantemir, despre același subiect, în a doua jumătate a veacului următor.

Opera lui Cantemir, scrisă, nu numai de un Romîn cunoscător al realităților din țara lui, dar și de un învățat cu autoritate europeană, este cea mai completă lucrare de geografie umană până la el însă, pentru informarea străinătății, aceasta n'a văzut lumina tiparului decît în 1770 [3], mult timp după moartea auto-

[1] Anul X (1898), pp. 117-21, în latinește și traducere românească.

[2] Cf. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, vol. I și II, București 1928; I. C. Filitti, *Descrierea unui Olandes despre noi*, în *„Spicuiri în ogor vecin“*, I (1920), p. 130 și urm; „O descripție a Țerii-Românești“, în Iorga, *Studii și documente*, III, pp. 45-59.

[3] În *Magazin für die neue Historie und Geographie;* (partea III-IV).

www.dacoromanica.ro

rului. Despre existența ei în manuscript nu ajunsese la cunoștința opiniei apusene decît un vag ecou[1]. Până la acea dată, străinătatea n'a avut posibilitatea să ia cunoștință despre noi decît din relațiile de călătorie care, scrise în limbi accesibile[2] și publicate imediat, — unele din ele —, ajungeau ușor la cunoștința publicului doritor de noutăți din Orient. În aceasta constă valoarea descrierilor de felul celor enunțate mai sus, cu toate că sînt imperfecte și lipsite mai totdeauna de exactitate.

Cu patru decenii înainte de Cantemir[3], străinul care dă o „descriere" ce se apropie, prin conținut și întindere, mai mult decît toate celelalte de lucrarea autorului romîn, este Francesul Lacroix[4], supt titlul de *Relation des provinces de Moldavie et de Valachie*, tratată în forma unei scrisori din Constantinopol și publicată apoi în memoriile sale. Titlul este puțin cam imperfect, de oare ce pentru ambele principate nu dă decît informații de natură geografică și istorică: partea cea mai întinsă, ceremonialul de Curte și obiceiurile poporului, se referă numai la Moldova.

Autorul, care semnează „*Sieur De la Croix*", este un scriitor din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, care, trăind un timp la Constantinopol, s'a făcut cunoscut prin lucrările lui privitoare la Imperiul Otoman[5]. Numele lui, — de oare ce sînt mai mulți

---

[1] La 25 Maiu 1754, St.-Contest, ministru de Externe al Franciei, comunica lui Désalleurs, ambasador la Constantinopol, cu privire la opera lui Cantemir: „Il est vrai qu'il annonce en plusieurs endroits un ouvrage complet sur la Moldavie, mais je n'ai point de connaissance qu'il ait encore paru". (Hurmuzaki, *Doc. priv. la ist. Rom.*, Supl. II, p. 662, No. DCCCCXXXVI. Cf. și articolul nostru *Dimitrie Cantemir în presa timpului (Curentul*, 11 și 13 Iulie 1935).

[2] Cf. N. Iorga, *O nouă descriere a Moldovei în secolul al XVIII-lea, de un Suedes* (însemnările din 1709-1714 ale lui Erasm Schneider de Wiesmantel) în *Rev. Istorică*, XVI (1930), pp. 1-28 și 85-102.

[3] În 1714 Cantemir este ales membru al Academiei din Berlin, din îndemnul căreia scrie *Descriptio Moldaviae*, deci între 1714 și 1723; Delacroix scrie în 1676.

[4] În forma aceasta îi este trecut numele în catalogul Bibliotecii Naționale din Paris.

[5] În afară de „*Journal*", în 3 vol., rămas inedit (Bibl. Nat. ms. fr. 6101 și 6102, nouv. acq. fr. 1724), Delacroix a publicat, în 1684, două volume de *Memorii*, apoi *État présent des nations et Eglises grecque, arménienne et maronite en Turquie* (Paris, 1695; 266 pp.). Aceiași lucrare supt un alt

www.dacoromanica.ro

autori cu acest nume în veacul al XVII-lea, — a dat loc la confusii în chiar istoriografia franceză [1], adoptate apoi și de alții [2].

Din causă că nu-și pune numele de botez pe lucrările sale, a fost adesea confundat cu orientalistul *Petis de la Croix*, a cărui biografie este în amănunte cunoscută [3].

În timpul cînd de Nointel [4] reprezinta pe Ludovic al XIV-lea la Constantinopol (1671-78), el a îndeplinit funcțiunea de secretar de ambasadă și în această calitate a avut ocasia să cunoască starea de lucruri din Orient și să scrie pe bază de informație directă.

Asupra valorii lui ca persoană, părerile sînt împărțite. Dacă fostul ambasador de Girardin are în jurnalul său aprecieri puțin favorabile despre La Croix [5], considerat de alții ca un personagiu curios, aventuros și intrigant, „ale cărui lucrări n'ar trebui citite decît cu precauție" [6], avem și mărturii care vin în avantagiul său, cum este aceia a lui Nointel însuși [7], precum și ale tuturor

---

titlul: *La Turquie cretienne sous la puissante protection de Louis le Grand* (același an, 411 pp., de un scris mai mare); tot de el: *„État général de l'Empire ottoman..., par un solitaire turc"* (Paris, 3 vol., 1695).

[1] „Il ne faut pas le confondre avec les célèbres interprétes, MM. Pétis de la Croix, à la famille desquels il était étranger; biographes et bibliographes ont fait souvent cette confusion" (Delvaud, *Vers Constantinople*, Paris 1911, p. 13, nota). „De la Croix, fils du celebre Petis de la Croix, n'avait rien de commun avec le secrétaire de M. de Nointel"; Laborde, *Athènes aux XV, XVI et XVII-e siècle*, Paris, 1654, vol. I, p. 172, nota).

[2] Cf. comunicarea d-lui Fr. Babinger la Ac., Rom., din 19 Mart 1937.

[3] Cf. Charles Scheffer, *Journal d'Antoine Galland*, vol. I, p. XIV și nota 1.

[4] V., asupra lui Nointel, cartea lui A. Vandal, *L'odyssée d'un ambassadeur*, Paris 1900.

[5] „J'appris aussi à Paris du frère et autres parens de M. de Nointel que ce Lacroix l'avoit fort mal servy et avec infidélité, qu'il estoit fort gueux et misérable, et que le livre qu'il a fait imprimer touchant l'Empire ottoman et les affaires du Levant n'estoit composé que des memoires qu'il avoit dérobé a son maistre" (Journal de Girardin, Bibl. Nat., ms. fr. 7162, vol. I, fol. 112).

[6] „Un personnage assez singulier, un peu aventureux et même intriguant...; ses nombreux et copieux ouvrages de lettres qu'il adressait aux ministres doivent n'être lus qu'avec un peu de défiance" (Delvaud, *l. c.*, p. 13).

[7] La 23 Septembre 1673, Nointel recomanda pe secretarul său deputaților Camerei de comerț din Marsilia, cărora li aducea textul capitulațiilor, în felul următor: „Vous pouvez ajouter foy à tout ce qu'il vous dira, estant celuy qui m'a le plus servi dans cette affaire, je vous le recomande" (O. Teissier, *La chambre de commerce de Marseille*, 1892, p. 31).

www.dacoromanica.ro

celor ce i-au verificat afirmațiile și le-au găsit în concordanță cu alte relatări contemporane [1].

După disgrația șefului său, revenit la Paris, Delacroix a căutat să recucerească favoarea celor mari, dedicînd còpii ale operelor sale manuscripte lui Colbert, lui Arnaud de Pomponne, etc., care s'au răspîndit apoi în toate bibliotecile publice și particulare [2]. Un număr mare de scrisori, pe care el le-a adresat lui Croissy între anii 1685-1690 se găsește în Archivele Ministeriului Afacerilor Străine [3], unde, pe lîngă informații cu privire la evenimentele din Orient, autorul se plînge și de puțina atenție de care s'a bucurat din partea celorlalți ambasadori, cînd s'a întors din Constantinopol [4]. Reiese din relatările lui că Nointel îi încredințase afacerea care privia negociațiile nemulțămiților unguri din Principatul Transilvaniei, protejați de diplomația franceză [5].

Cunoscător de aproape al realităților turcești, Delacroix are în scrierile sale părerea că tăria Imperiului Otoman este numai o ilusie, fiind mult mai slab decît se vede în aparență [6]; în consecință, regele Franciei, ca fiu mai mare al Bisericii, în calitate de protector al creștinătății în Orient, are datoria să reprime orgoliul otoman [7]. El știe și faptul că Ludovic al XIV-lea se bucura de o mare trecere în ochii Sultanului, în persoana ambasadorului, care a fost totdeauna onorat și preferat, conservîn-

[1] Delvaud *(o. c.)* recunoaște că lucrările lui „concordent avec les autres témoignages contemporains". Teissier *(ibid.)* adaugă: „Ce secrétaire était un homme distingué ; il a écrit des *Memoires* remplis de détails intéressants sur les moeurs des Turcs, que l'on peut consulter avec fruit, et qui paraissent mériter toute confiance".

[2] Un exemplar din t. I al jurnalului său se găsește la Biblioteca din Berlin.

[3] Fondul „*Turquie*", vol. 6 și 7 al Suplimentului.

[4] La 29 Mart 1690, trimețînd lui Croissy un memoriu asupra ambasadei din Constantinopol, se plînge că a fost maltratat de Castagnères *(Aff. Étr., corr. Turquie*, Supl., vol. 6, fol. 14-15).

[5] *Ibid.*, fol. 18.

[6] „Je désire seulement détromper ceux qui ont conçu les idées de l'Empire Othoman plus grandes qu'il ne faut, en leur faisant connoistre qu'il est beaucoup déchu" (citat în Iorga, *Les voyageurs français dans l'Orient européen*, Paris 1928, p. 83).

[7] În prefața manuscriptului Memoriilor găsim că regele trebuie să arăte lumii „que le faste othoman n'est qu'une ombre, que le soleil dissipera facilement...; la conqueste luy en est deüe ; les Turcs mesmes l'apréhendent" Aceleași *Acte și fragmente*, I, p. 82, nota).

www.dacoromanica.ro

du-i-se preeminența la audiențe și manifestări cu caracter oficial[1].

Această concepție a decăderii Statului otoman va fi reluată pe un plan mai larg de un alt cunoscător al stării lucrurilor din Împărăție, Dimitrie Cantemir, care, în *„Istoria creșterii și descreșterii Curții osmănești"* a utilisat, pe lîngă alte izvoare, și Memoriile lui Delacroix[2].

La Constantinopol a cunoscut pe Marele Dragoman al Porții, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, legînd o strînsă prietenie, pe vremea cînd acesta din urmă a fost, timp de doi ani, medic al lui Nointel[3]. Fiind disgrațiat și arestat pe timpul asediului Vienei, la reprimirea în funcție Mavrocordat a arătat lui Delacroix motivele pentru care, pe vremea ambasadei lui Guilleragues, succesorul lui Nointel, relațiile franco-turce ajunseseră într'o stare de încordată tensiune[4]. In jurnalul său menționează o discuție avută cu Exaporitul și o scrisoare primită de la acesta[5].

A avut raporturi și cu represintanții Domnilor la Poartă, despre cari spune că ei au rolul, — pe lîngă obișnuitele chestiuni de competința lor, — și de a veghia ca tronul stăpînilor să nu fie luat prin surprindere de vre-un pretendent dispus să potolească avariția Marelui Vizir, causa adevărată a deselor schimbări[6]. Din

---

[1] „Son ambassadeur a toujours été honoré et preferé, et on lui a conservé sa preeminence, jusqu'à faire attendre celui de l'Angleterre, quoiqu'il fut arrivé le premier, pendant qu'on lui donnoit audiance" (Delacroix, *État général de l'Empire ottoman ... par un solitaire turc*, Paris 1695, I, p. 300).

[2] „Pour l'*Histoire des Progrès et de la Décadence de la Cour ottomane*", Cantemir y a utilisé beaucoup de sources, parmi lesquelles certaines en italien et en français, comme l'ouvrage italien de Garzoni sur Venise et la Sainte Ligue et les mémoires de Delacroix" (Iorga, *Études roumaines*, Paris 1924, vol. II, p. 17).

[3] Iorga, *Acte și fragmente*, II, 734.

[4] La 18 Iulie 1685, Delacroix scria lui Croissy, din Constantinopol: „J'ay veu, Monseigneur, Allessandro Mauro Cordato, interprète de la Porte, restabli dens ses premiers fonctions, avec beaucoup d'empressement de témoigner à Vostre Grandeur le zéle qu'il a pour le service du Roy, à ce qu'il m'a assuré d'avoir toujours conservé. malgré la mauvaise intelligence qu'il y avait eu entre le défunt M. de Guilleragues et luy, fomentée, à ce qu'il allegue, par les droguemans, qui ont intérest qne les ambassadeurs n'ayent pas un si grand commerce avec les officiers de la Porte pour ne les pas rendre trop pénétrants" *(Aff. étr., Corresp. Turquie*, vol. XVII, fol. 275).

[5] Vol. II (Bibl. Nat., ms fr. 6102), p. 19: *„Conference avec M. Cordaty"*; p. 21: „Lettre de M. Cordaty".

[6] „Les princes de Moldavie et de Valachie tiennent des especes d'agens à

www.dacoromanica.ro

convorbirile cu acești represintanți se pare că și-a însușit cunoștințile de istorie privitoare la țerile noastre, de oare ce este cel d'intăiu dintre călătorii la noi care introduce elementul istoric în descrierea sa [1]. El face chiar distincție între represintanții Munteniei și Moldovei, pe de-o parte, pe cari îi numește *„agenți"*, și al Transilvaniei, pe de alta, căruia, — ca și trimisului Ragusei, — îi dă titlul de *„ambasador"*, vorbind despre ceremonia circumcisiei fiilor lui Mohammed al IV-lea, în Maiu 1685, unde toți aceștia au fost invitați [2].

Delacroix a cunoscut țerile noastre cu ocasia unei călătorii pe care a făcut-o de la Constantinopol în Polonia, relatată în jurnalul său. Misiunea lui, cu caracter diplomatic, în vremea războiului dintre Polonia și Turcia, în care Franța, pe basa legăturilor ce le avea cu Ioan Sobieski, ținea să fie informată exact despre situația adevărată de pe frontul moldovenesc [3], este de o importanță deosebită și relatările ce trebuia să le facă îl obligau a se documenta din toate punctele de vedere asupra celor ce avea de raportat la înapoiere.

În primăvara anului 1675 (la 19 Mart), el pleacă dintr'un sat de lîngă Adrianopol, — în compania a doi Unguri din partida nemulțămiților, condusă de contele Tököly, de Petrossy și Szepessy, — și merge pe uscat până la Giurgiu [4], apoi pe apă până la Porțile-de-fier. In vol. I-iu al jurnalului (pp. 283-308) face cîte o mică descriere a provinciilor românești („De la Valachie et Moldavie" și „De la Transilvanie") [5]. De la Porțile-de-fier s'a îndreptat, pe

---

la Porte pour traitter les affaires qu'ils y ont et s'opposer aux brigues qu'on y fait continuellement contre eux, chaque Grec de considération offrant une somme au Vizir pour déposséder ceux qui gouvernent, de sorte que l'avarice du ministre turc y cause de frequens changemens" (Archivele Naționale din Paris, seria K, 1347, No. 35, fol. 13).

[1] Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, II, p. 61.

[2] „Le patriarche", — spune Delacroix —, „et le clergé grec, les ambassadeurs de Transilvanie et de Raguse et les agens des princes de Valachie et de Moldavie ne furent pas exemts de cet hommage, qu'ils accompagnèrent de rich s presens, de vestes de brocart d'or, de satin et de drap et de plusieurs grandes pieces d'argenterie" (același, *Acte și fragmente*, II, p. 738).

[3] Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, II, p. 57.

[4] „Giorgouf, en turc Yerkuj, grosse bourgade à l'autre bord du Danube que nous costoiames jusques à Dallia".

[5] Extrase, privitoare la „De la Valachie et Moldavie", în Iorga, *Acte și fragmente*, II, pp. 735-6.

www.dacoromanica.ro

la Apusul Ardealului și Cașovia —, spre Polonia, ducînd lui Ioan Sobieski condițiile de pace, așa cum au fost formulate de Turci[1]. La întoarcere, trecînd prin Moldova, aducea Domnului, Dumitrașcu Cantacuzino, — care își termina guvernarea, — o scrisoare latinească a lui Sobieski, în legătură cu libertățile de comerț cerute pentru supușii săi[2].

Cît a stat la Curtea Moldovei și ce informații a putut avea de acolo, nu ni spune. S'ar putea ca, în timpul cînd se găsia el la Iași, să fi avut loc înscăunarea noului Domn, Antonie-Vodă Ruset, — Novembre 1675 —, de și pentru aceasta ne-am fi așteptat la o mențiune specială, pe care n'o face[3].

Din ceia ce a putut constata prin propria lui observație, completată apoi cu știri despre trecut și date privitoare la ceremonial și obiceiurile poporului, a compus, în primăvara anului 1676, amintita dare de samă referitoare la Țerile Românești, făcută, dacă nu cu caracter oficial, cu siguranță pentru informarea cuiva dintre pașionații pentru chestiunile din Orient[4]. Studiul acesta despre țerile noastre a rămas pănă în ultimul timp necunoscut istoriografiei românești, de oare ce cartea unde a fost publicat este extrem de rară, negăsindu-se în niciuna din bibliotecile Parisului. Cunoaștem numai un singur exemplar, la Biblioteca Municipală din Lyon[5]. În legătură cu aceasta, noi am făcut, acum trei ani, *o comunicare la Congresul de geografie*[6] și am utilisat

[1] „Que le roy de Pologne ne pourra sécourir directement ni indirectement les palatins de Transsilvanie, Valachie et Moldavie, qui se souleveront contre l'Excelse Porte et, s'ils se refugioient en Pologne, il sera obligé, en faveur de l'étroite union et amitié mutuelle, de les arrêter et d'envoyer; ainsi il sera ami de nos amis et ennemi de nos ennemis (*Mémoires des conditions de la paix, Journal*, I, pp. 308-17).

[2] Scrisoarea, în Iorga, *l. c*, p. 737.

[3] Cuvintele din lucrare: „Après la lecture de l'ordre impérial, il s'élève un bourdonnement de voix confuses qui font des voeux pour la prospérité et la conservation du Grand Seigneur, et pour celle du Prince" ar putea constitui un indiciu că autorul a luat parte ca martor ocu'ar la o înscăunare de Domn în capitala țerii, dacă și aceasta nu s'ar putea să fie o formă stereotipă cuprinsă în tratatul ce i-a servit ca model.

[4] Are la stîrșit datarea obișnuită la scrisori: „De Constantinople, ce 4 May 1676", și va fi publicată, în 1684, în vol. II al Memoriilor, pp. 173-206.

[5] Supt cota: 326,079.

[6] În 1934; cf. darea de samă, în *Buletinul Soc. reg. de geografie*, vol. III.

www.dacoromanica.ro

unele idei în cîteva articole ce au apărut în foiletonul ziarului „Curentul“ [1].

Intitulăm această relaţie o *„Descriere a Moldovei“*, de oare ce, spre deosebire de toate celelalte cunoscute pănă acum, ea se apropie mai mult de clasica lucrare a lui Dimitrie Cantemir. Dacă lucrarea Domnului moldovean are trei mari divisiuni: partea geografică, politică, eclesiastică şi literară, relaţia lui Delacroix are numai primele două, geografică şi politică.

Geograficeşte, el are referinţe pentru ambele principate, spunînd că amîndouă se numiau altă dată „Valahia“, de sus şi de jos; cea de sus cu timpul s'a numit „Moldova“. Fiecare din ele are cîte „şapte sute de mile“ de circuit şi cîte trei mii de sate, şi sînt mai mult sau mai puţin populate, după cum e pace sau războiu, de oare ce, cînd liniştea e turburată, cea mai mare parte din locuitori se retrag în Ardeal şi nu se înapoiază decît la încetarea ostilităţilor. Ca bogăţii, pe pămîntul lor creşte *grîul*, orzul, meiul, ovăsul, apoi se află miere de albine, ceară, animale domestice de tot felul, păsări, vînat, şi au schimburi comerciale cu Polonia, Ungaria, ţara Tatarilor şi Rusia moscovită. Descrie oraşele din Moldova, unde Iaşul i se pare mic, cu casele joase, avînd străzile acoperite cu trunchiuri de arbori. Are multe biserici, dintre care Trei Ierarhi este cea mai frumoasă, zidită de Vasile Lupu, cu meşteri din Italia. I-a plăcut şi Sf. Nicolae [2]. Alte oraşe mai enumeră: Galaţii, Isaccea, Ismailul [3] şi „Lăpuşna“ [4], centru strategic [5]. Oraşele din Muntenia sînt Tîrgovişteа, Bucureştii, Brăila, Giurgiul, Rîmnicul şi Buzăul.

Cunoştinţile lui de istorie, referitoare la trecutul Principatelor,

---

[1] Articolele în legătură cu această relaţie sînt următoarele: *„Dimitrie Cantemir în presa timpului“* (*„Curentul“*, 11 şi 13 Iulie 1935); *„Paştile în trecut la Curţile domneşti“* (*„Curentul“*, 12 April 1936) şi *„Obiceiuri de Crăciun la Romînii din trecut“* (*„Curentul“*, 25 Decembre 1936), deci nu, cum credea d. Babinger, în comunicarea de la Academie de la 19, Mart 1937, că n'a fost utilisată de nimeni pănă acum la noi.

[2] O deducem din cuvintele: „la plus ancienne, qui est auprès du Palais du Princes“.

[3] „Braylow“, în Moldova, pe Dunăre, nu poate fi decît Ismaîl, de oare ce Brăila, între oraşele din Ţara Românească, este trecută „Braylas“.

[4] În original „Lepouma“, de sigur Chişinăul

[5] „Qui est le lieu de l'assemblée des troupes othomannes, lorsqu'elles vont en guerre contre les Moscovites ou les Cosaques“.

www.dacoromanica.ro

cum era și firesc față de mijloacele de documentare ce le-a putut avea pe atunci, sînt lipsite de precisie. Încearcă să hotărască împrejurările în care s'a impus suzeranitatea turcească la noi, într'un chip puțin cam hasardat; spune, pe basa tradiției, că Moldova a fost închinată Turcilor de către Bogdan-Vodă de bună voie, oferindu-se a plăti un tribut stabilit prin „capitulații". În legătură cu acest fapt Turcii numesc Moldova „*Bogdania* sau *Bogdan Vilayet.*"

Succesiunea la tron era, pe vremea aceia, cu totul supusă practicelor de la Constantinopol, — de cumpărare a demnităților, de orice categorie, cu bani, — și, pentru conformarea la această regulă, era sigur de obținerea titlului de Domn acela care oferia sume mai mari Vizirului. De formă, Marele Vizir presintă Sultanului o listă de trei persoane propuse, din care să aleagă pe una, însă, de obiceiu, se oprește la aceia preferată de sfetnicul său.

În partea politică, ce se referă numai la Moldova, Delacroix tratează: *Ceremonia învestirii Domnilor la Constantinopol. Drumul până la Iași. Ceremonia urcării pe tron. Curtea domnească* (apartamentele Doamnei sînt păzite de un *Vornic*, ce are același rol ca și Cizlar-Aga, șeful eunucilor, din Constantinopol). *Marii dregători, enumerați după apelativul grecesc*, cu traducerea franceză. *Veniturile Domnului. Armata. Scaunul de judecată. Obiceiurile de la masa Domnului. Ceremoniile de la Curtea domnească, la Crăciun, la Bobotează și la Paști.* Într'o formă prescurtată și diferită, obiceiurile de Paști le vom găsi și într'o altă lucrare a lui Delacroix, apărută mai tărziu [1]. La urmă, vorbește despre *obiceiurile la nunți și înmormântări.*

Un cuprins așa de variat ca acel de mai sus nu putea fi căpătat de autor numai din propria observație, oricît ar fi stat el de mult la Curtea din Iași. Această posibilitate i-a fost contestată, de altfel, și lui Cantemir, care, pe lîngă că era Moldovean de origine, mai fusese în situația de a ști unele lucruri din propria-i experiență. D. N. Iorga spune că „Dimitrie Cantemir a fost, ca ostatec la Constantinopol, afară de anii de copilărie, un străin față de Moldova;... el avea deci o cunoștință neîndestulătoare a lucrurilor românești" [2]. Tot ce descrie provine, pe lîngă experiența proprie,

[1] *La Turquie Chrétienne* 1695, pp. XXV, 69-75. Reprodus de P. P. Panaitescu, în *Revista Arhivelor*, 1926, pp. 291-2.

[2] Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, II, p. 127.

www.dacoromanica.ro

din informația străină, care e foarte întinsă: nu e scoasă numai din cronici sau povestiri, ci și din documente de archive, ca la unul ce a străbătut archivele turcești, de unde a luat informația sa cu privire la ceremonialul numirii și primirii în audiență, al purtării pe străzile Constantinopolului, până la reședința lor, a Domnilor noștri" [1].

Cum fondul descrierii, mai cu samă în partea privitoare la ceremonial și obiceiuri, este aproape la fel, putem afirma că o sursă de informație comună stă la basa amîndurora, Delacroix și Cantemir. Superioritatea autorului moldovean constă în faptul că el a putut verifica în urmă, cu observația și experiența, informația străină, amplificînd unele părți și punîndu-le de acord cu evoluția faptelor, pe cînd celui frances i-a lipsit această posibilitate. Un singur exemplu: Delacroix tratează, la dregătorii, după tratatul din care s'a inspirat, *Vornicia unică*, pe cînd Cantemir o presintă *bifurcată*, așa cum era în realitate.

Găsim la Delacroix și părți care lipsesc la Cantemir. Sînt pline de informații noi și verificabile, într'o măsură, cu relatările lui Pavel din Alep (1654) și ale lui Gheorgachi Logofătul (1762) [2], *ceremoniile de la Curtea domnească la Crăciun, la Bobotează și la Paști*, care nu se găsesc de loc în „*Descriptio Moldaviae*".

În conclusie, valoarea acestei lucrări, astăzi, în afară de ceia ce are în plus față de Cantemir, nu residă decît în înfățișarea ei documentară. Dar a avut-o mare pe vremea ei, dacă ne gîndim că, pusă la îndemîna publicului apusean într'o limbă accesibilă, încă din 1684, a dat posibilitate opiniei din străinătate să ia cunoștință de realitățile de la noi, chiar diformate fiind pe unele locuri, și cu lipsă de exactitate în partea geografică și istorică [3].

Este, înainte de toate, și înainte de Cantemir [4], cea mai veche lucrare de ceremonial privitoare la țerile noastre și cea mai completă descriere a Moldovei apărută într'o limbă apuseană aproape cu un secol mai înainte și care prin formă și conținut se apropie mai mult de opera Domnului moldovean.

---

[1] Iorga, *Ioan Sobieski și Romînii*, în *Revista istorică*, XX (1934), p. 196.

[2] *Letopisețe*, III, pp. 310-13, 319-32.

[3] „El [Cantemir] este deci un călăuz care trebuie verificat la fiecare moment"; Iorga, *Sobieski și Romînii*, *ibid.*, p. 196.

[4] „Despre ceremonialul Curților domnești cele mai vechi știri, dacă nu mă înșel, le găsim în Cantemir"; Russo, *Elenismul în Romînia*, 1912, p. 60.

www.dacoromanica.ro

Considerînd că textul, de și odată imprimat, însă așa de puțin accesibil, are valoare ca și de inedit, îl publicăm în forma și cu ortografia lui originală.

RELATION DES PROVINCES DE MOLDAVIE & DE VALACHIE.

Les Païs que l'on appelle présentement Moldavie, & Valachie ne composoient anciennement qu'une seule Province des Daces nommée Valachie, laquelle estoit divisée en haute & basse, à cause d'une rivière qui les séparoit, mais la haute par succession de temps s'est appellée Moldavie, & la basse a retenu son ancien nom de Valachie, aujourd'huy ce sont deux Principautez différentes, lesquelles ont chacune sept cens milles ou environ de circuit, & trois mille villages.

La paix ou la guerre les rendent plus ou moins peuplées, d'autant que la pluspart des habitans se retirent en Transsylvanie pendant la guerre, & ne reviennent point que leur païs n'ait commencé à se rétablir par la paix.

Cex deux Provinces sont fort abondantes en bled, orge, millet, avoine, miel, cire, chevaux, boeufs, moutons, volailles, gibier, herbes, fruits, & pasturages très-bons, elles sont aussi fort marchandes, servant de passages pour les Royaumes de Pologne, de Hongrie, de Tartarie, & de Moscovie, où ils negotient pendant la paix.

Le Danube facilite beaucoup ce commerce par ses trois embouchures, Kili, Selina, & Saint George, par lesquelles entrent toutes les Saïques qui viennent de la Mer Noire, & vont jusques au Braylow où elles déchargent leurs marchandises dans des bateaux plats qui les portent à Belgrade.

Les Villes les plus considérables de Moldavie sont, Yaz, lieu de résidence du Prince, Galaz, Ysacci, bâtie par l'Empereur Osman, Braylow [1], & Lepouma [2], qui est le lieu de l'assemblé des troupes Othomannes, lorsqu'elles vont en guerre contre les Moscovites, ou les Cosaques.

Celles de Valachie sont Tergoüisks, Boukoureste residence du Prince, Braylas, Kyrious [3], Rimnicou, & Poziou [4].

[1] De sigur Ismail.
[2] Lăpușna.
[3] Giurgiu.
[4] Buzău.

www.dacoromanica.ro

La Moldavie n'a point esté subjugée par les Turcs, Bogdan Vodă l'offrit, & se soûmit volontairement à Mehemet II, d'où vient que les Turcs la nomment à present *Bogdan Vilayet*, *Bogdanie*.

La raison qui oblige ce Prince de soûmettre ainsi ses Estats à la domination Turque, c'est que sa bravoure l'ayant fait souvent venir aux mains avec ses voisins & mesme avec l'Empereur Mehemet II, qu'il avoit fort incommodé, il se persuada qu'après sa mort ceux qu'il avoit tourmenté pourroient rendre la pareille à ses enfants ; c'est pourquoy se voyant prest de mourir, il les fit assembler avec les principaux Seigneurs de ses Estats, leurs remonstra la Ligue que tous leurs voisins ne manqueroient pas de faire contr'eux, à laquelle il leur seroit impossible de resister s'ils n'étoient soûtenus par la puissante protection de l'Empereur Mehemet, qu'il leur conseilloit de prendre ce parti pour se garantir de leurs ennemis, & de se servir du peu de temps qui luy restoit à vivre, de crainte que s'ils differoient après sa mort, ce Prince ne leur fut pas si favorable, & ne voulut se servir de l'occasion du desordre qui naistroit entr'eux pour agrandir ses Estats.

L'avis de ce Prince fut approuvé, son fils aisné partit, s'achemina avec une grande partie de sa Noblesse vers Sultan Mehemet, duquel il fut receu tres-favorablement, luy accorda sa protection, au moyen d'un tribut annuel arresté par les Capitulations, et le confirma dans tous les honneurs que l'on fait encore aujourd'huy au Beig de Moldavie au moment de sa reception à la Porte, & de son installation dans la Principauté.

La Valachie fut reduite par les Turcs qui la conquirent sur les Princes naturels, et la mirent entre les mains de Mikal [1] Voda en 1588, sous les conditions d'un tribut annuel, & des mêmes honneurs qu'au Prince de Moldavie dont joüissent encore à present ses descendans.

Le tribut de Valachie fut augmenté sous le règne de Sultan Mourat par Mathias Besaraba, lequel voulant faire sa paix avec la Porte, à cause de la violence qu'il avoit faite à Radula Voda fils d'Alexandre Beig de Moldavie, se servit du ministre d'Abaza Pacha du Kaire, de celui de Selistrée, & de Selictar Pacha, les-

[1] Mihnea al II-lea, care domneşte din nou între anii 1585 şi 1591.

www.dacoromanica.ro

quels estants corrompus par argent remonstrerent à l'Empereur que l'entreprise contre Mathias estoit extrémement dangereuse, qu'il avoit des intelligences secrettes en Hongrie, & avec l'Empereur d'Allemagne, qu'il pourroit l'appeller à son secours s'il se voyoit pressé, & qu'ainsi sa Hautesse pourroit perdre cette Province, que d'ailleurs les affaires qu'elle avoit contre les Perses, & les Venitiens, jointes au déplaisir que venoit de recevoir son peuple par l'augmentation du Karatche, ne luy permettroient pas de tant entreprendre tout à la fois, et qu'ainsi il valoit mieux pardonner à Mathias, et recevoir l'augmentation du tribut pour se conserver la possession d'une Province qui estoit à la veille de se soustraire de sa domination [1].

La remonstrance fut receuë favorablement, le pardon accordé, et le tribut augmenté. Mathias, qui estoit un Prince adroit, fit trouver bon cette augmentation à son peuple, d'autant que l'on retrancha le droit de gabelle qui estoit fort haute à cause des concussions des Agas, que la Porte commettoit à la recepte.

Autrefois ces Princes que la Porte appelle Vayvodes par une espece de mêpris, se tiroient d'entre les Nobles du païs par une élection generale, que l'on faisoit agréer au grand Seigneur, auquel il venoit faire reverence pour recevoir la confirmation & les marques essentielles de sa dignité. A present c'est le grand Visir qui fait ce choix, ou pour mieux dire qui afferme au plus offrant la qualité de *Beig*, *Vayvode,* ou Prince, laquelle quoi que tres-malheureuse, finissant toûjours par quelque catastrophe, ne laisse pas d'estre extrémement briguée.

Aprés que le grand Visir a fait ses conventions avec celuy qu'il destine à la Principauté, il envoye un placet au grand Seigneur, par lequel il luy propose trois personnes, & refere à sa Hautesse la nomination de celuy qu'il luy plaira, cependant elle nomme toûjours celuy que son premier Visir a *in petto.*

Aussi-tost que le grand Seigneur a prononcé, le Visir envoye un ordre à ce designé Prince par un Capigi Bachi pour prendre son Audiance. Il se fait un Cortege le plus nombreux & dans le meilleur ordre qu'il luy est possible, de sa maison & de tous

[1] De şi cunoaşte într'o măsură faptele, consideraţiile istorice ale autorului sînt lipsite de precisie şi exactitate ; găsim inutil să mai reconstituim adevărul pe margenea spuselor sale.

www.dacoromanica.ro

ses amis, lesquels ne manquent pas d'étaler dans ce rencontre tout ce que la superbe Grecque a de plus magnifique, pour honorer leur ami & se satisfaire eux-mesmes. Tous les conviez conduisent le Prince au Palais du grand Visir, lequel luy déclare l'intention de sa Hautesse, le choix qu'elle a fait de sa personne, pour gouverner ses peuples, & luy donne pour marque de sa nomination un Caftan, l'on en distribue d'autres aux principaux de sa suite, & lorsqu'il sort, cent Chaoux l'accompagnent à son Serail, où il les regale de trois Piastres chacun; pendant tout ce jour & les suivans, l'on n'entend dans la Cour de ce Prince que tambours, trompettes, timballes & haut-bois de la maison du grand Visir & des autres, ausquells il est obligé de faire des largesses.

La lendemain il va à l'Audiance du grand Seigneur, laquelle se passe à peu prés avec la mesme ceremonie que celle des Ambassadeurs, c'est-à-dire qu'un grand nombre de Chaoux le vont prendre & le conduisent avec son cortege ordinaire au grand Divan où est le grand Visir, qui le fait revestir d'un Caftan, & luy fait mettre en teste un bonnet avec une grande aigrette de Capitaine de Janissaires, d'où l'on peut inferer que cette dignité n'est gueres plus estimée parmi les Turcs que celle de ces Officiers d'Infanterie. Deux Capigia Bachis le prennent par les bras & l'introduisent dans cette posture en presence du grand Seigneur, qui est sur son trône environné de tous les Visirs.

Lorsqu'il est devant sa Hautesse, les Capigis Bachis luy laissent la liberté de ses mains, quoy qu'ils ne le quittent pas, il les tient croisées, sûr son estomac, & il a les yeux fichez en terre pendant que cet Empereur luy ordonne de gouverner le peuple qu'il commet à sa conduite avec justice & moderation.

Au sortir de l'Audiance, il trouve à la Porte du Serail un cheval richement harnaché, que le petit Escuyer luy presente de la part du grand Seigneur. Il le monte en presence de cet officier, & le palfrenier qui le conduit tient l'étrier qu'il n'abandonne point qu'au Palais de ce Prince ; deux Peiks ou valets de pied de sa Hautesse en habit de cérémonie, marchent à coté de son cheval, il est précédé des Chaoux, & suivi de ses amis qui l'accompagnent chez luy.

www.dacoromanica.ro

Le *Miralem Aga* qui donne les étendarts, ayant receu l'ordre du grand Seigneur en donne avis au Prince, & luy mande de se préparer à le recevoir, d'envoyer sa Cour pour faire l'honneur au Sangiac, & l'accompagner. Tous les amis, & le Cortege du Prince vont au devant de l'Allem ou êtendard, jusques au Serail du *Miralem Aga*, qu'ils accompagnent à celui de ce Beig, lequel voyant arriver cette marque d'honneur & de sa confirmation, sort à pied quatre pas hors de son Palais, reçoit cet étendard qu'il baise, & qu'il porte à pied devant le Miralem, lequel entre à cheval jusqu'a l'escalier, pendant que le Prince va déposer ce gage precieux de sa nouvelle dignité dans une chambre préparée exprès, & ornée des meubles les plus riches.

Toutes ces cérémonies honorables, & pleines, ce semble de satisfaction, sont suivies de beaucoup de chagrin, lorsqu'il s'agit de compter les bourses qu'il faut distribuer à cette reception, tous les Officiers grands & petits de l'Empereur ont part au gâteau, & cette dépense monte à cinq cens bourses qui sont deux cens cinquante mille écus, dont il entre cinquante mille au trésor du grand Seigneur, autant dans celuy du Visir, & vingt cinq mille pour le kehaia. Les cens vingt-cinq mille restantes sont employées aux présens des Sultans de tous les Cubé Visirs, du keislar Aga, & des autres Officiers, jusqu'au palfrenier, qui a tenu l'étrier, auquel l'on donne cent écus pour cette fonction.

Lorsque le Beig part pour aller à son Gouvernement, il sort de Constantinople en cérémonie, tanbour batant, enseigne déployée. Les Chaoux, la Musique du grand Seigneur, & tous ses amis luy font Cortege jusques dehors la ville à la Porte appellée d'*Adrianople;* deux compagnies Turques à pied & à cheval, que la Porte luy donne pour sa garde, mais qu'elle ne soudoye pas, commencent la marche, elle est continuée par les Chaoux & soixante Itch-Oglans du Prince à cheval avec l'arc & les fléches ayant à leur teste le Selictar porte épée. Ils sont suivis de quelques chevaux de main, qui précedent le Prince, lequel paroist monté sur celuy dont sa Hautesse l'a honoré, & revestu du Caftan & de l'Aigrette qu'il a receus, le Capigi Bachi qui l'accompagne marche à sa gauche.

Pendant tout le Voyage le Prince peut aller à cheval ou en carosse, comme bon luy semble, à la réserve des passages par

www.dacoromanica.ro

les villes royales, où il est obligé d'entrer avec une pompe pareille à celle de sa sortie de Constantinople.

Le grand Seigneur le défraye jusbues aux bords du Danube, le Capigi Bachi qui est chargé de ce soin, luy envoye à chaque repas vingt-cinq bassins remplis de vivres. En contréchange aprés le passage du fleuve, le Prince fournit la subsistance du Capigi Bachi qu'il tire de celle que le païs est obligé de luy fournir, jusques à sa prise de possession.

C'est pour cet effet que la Noblesse de Galaz se trouve à son passage accompagnée de la milice à pied & à cheval, avec plusieurs carosses, & quentité de chariots, chevaux, & mulets charges de provisions, pour la nourriture du Prince & de sa suite Jusques à Yaz qui est quatre journées du Danube.

A l'arrivée de ce Prince dans la Capitale de ses Etats, les Magistrats & le peuple le vont recevoir, le complimentent aux portes, & l'accompagnent dans son Palais. L'on le fait entrer d'abord dans la salle du Divan, le Capigi Bachi le prend par la main, le fait seoir sur le trône, & prend sa place vis-à-vis de luy, sur un tabouret qui luy est préparé, tous les Officiers prennent la leur suivant leur rang, ainsi que le diray en parlant de la Justice.

Ensuitte le Capigi Bachi se lève, tire de son sein le *Hatcherif*, commandement Impérial, qu'il baise, & en fait lecture à haute-voix à toute l'assemblée qui est debout & nud teste, le Prince est en pied aussi bien que le Capigi Bachi, mais couvert de son bonnet à grande aigrette.

Après la lecture de l'ordre Impériale, il s'élève un bourdonnement de voix confuses qui font des voeux pour la prosperité & la conservation du grand Seigneur, & pour celle du Prince, quoi qu'ils le ragerdent comme leur destructeur, estant persuadez que c'est l'ambition & l'envie d'enrichir sa famille plûtost que l'amour de la patrie & le bien public qui l'ont porté à soliciter le Gouvernement. Chacun ensuite vient à son rang luy faire la reverance, & au Capigi Bachi, ce qui finit la cérémonie de l'installation.

Le Capigi Bachi se retire au Palais qui lui a esté préparé aux dépens de la ville, où il est gardé par une compagnie du Prince qui luy fournit sa subsistance pendant son séjour.

Le lendemain le Prince va visiter cet Officier Turc en céré-

www.dacoromanica.ro

monie, lequel luy rend éxactement sa visite le jour suivant à la mesme heure.

L'Officier Turc s'estant reposé quelques jours des fatigues du Voyage, & voulant partir se transporte au Palais du Beig qui sort au devant de luy. Ils se font à cette réception des complimens réciproques, ensuite desquels ils montent à cheval, & le Beig suivi de toute la Noblesse conduit le Capigi Bachi à deux lieuës hors la ville, où il prend congé de luy, & le met entre les mains de quelques-uns des principaux *Boyars*, *Nobles*, lesquels sont chargez par le Prince du soin de le défrayer, & de l'accompagner jusques au Danube avec une escorte de cinq cens chevaux & deux cens pietons.

La ville d'Yaz, Capitale de Moldavie, n'a rien de considérable que sa situation qui est fort agréable, à cause du voisinage d'une petite rivière qui coule le long de ses murailles. Les maisons sont basties de bois, enduites de chaux, & couvertes en pointes de planches en guise d'ardoise, dont la disposition est assez jolie. Les ruës que la bouë rend presque impraticables l'Hiver, sont tellement remplies de poussiére l'Esté que l'on n'y voit goute, celles que l'on fréquente le plus, sont couvertes de troncs & de racines d'arbres, rangez l'un après l'autre, en forme de pavé pour les rendre accessibles.

Il y a plusieurs Eglises assez jolies, entr'autres deux desservies par les Caloyers, dont la plus ancienne[1] qui est auprès le Palais du Prince, est toute revestuë de marbre avec des feüillages fort bien travaillez, & peinte par dedans.

L'autre[2] est bastie d'une très-belle pierre avec des voutes & des tours fort élevées, enrichie de colonnes, & de galeries, son fondateur fut le fameux Vayvode Basile qui fit venir des Maîtres d'Italie & de Rome pour le bâtiment, lequel quoy qu'il soit d'une Architecture confuse, ne laisse pas de marquer par sa masse, & sa construction, que ce Prince n'y a rien espargné ; l'on y voit son tableau, & ceux de sa femme, & de ses enfans.

Le Serail du Prince, lequel devroit estre un Palais magnifique, consiste en une grande basse-court, tout à l'entour de laquelle il y a des corps-de-garde. La seconde court communique à l'ap-

[1] Sf. Nicolae Domnesc.
[2] Trei Ierarhi.

www.dacoromanica.ro

partement du Prince, en entrant l'on voit la salle du Divan fort grande, & fort enfumée, au bout de laquelle il y a un fauteüil de velours posé sur un marchepied à deux degrez avec une espece de dais qui compose le trône, cette salle est accompagnée de deux chambres simplement ornées à l'usage du païs.

L'appartement de la Princesse, *Domna*, est derriere celuy-là, elle y habite avec ses Esclaves, & les portes sont gardées par une espece de keislar Aga qui est un vieillard qu'ils appellent en Grec *Vorniko*, lequel porte un baston rouge à la main pour marquer sa fonction, il y a outre cela un corps-de-garde à la porte de vingtecinq ou trente Lanciers. Les Officiers de la maison du Prince ont leurs appartemens separez, & n'ont aucune communication avec les femmes.

Il y a toûjours deux cens Fuseliers de garde au Palais, & une Compagnie de Lanciers, lesquels vont à pied, lorsque le Prince ne sort point de la ville, & à cheval, quand il va en campagne. Cette garde dure une semaine, pendant laquelle le Prince leur fournit du pain, de viande, & du bois.

Tous les matins au lever du Prince, les Compagnies Turques & d'Infanterie, s'assemble dans la seconde court avec leurs Chefs, l'on déploye le Sangiac ou Estentard du grand Seigneur, l'on bat le tambour, l'on sonne la trompette, & le *Selam Chaoux*, *Chaoux des Saluts*, monte sur une pierre, & fait le *Doa*, priere pour la prosperité des armes Mussulmannes, pour la conservation de sa Hautesse, & du Prince.

Les Officiers principaux sont le *Logorete*[1] grand Chancelier, dont les fonctions sont de porter la parole du Prince, de lire les Requestes dans les jours de Divan, & d'écrire les Arrests.

Kornikos Megas[2], le grand Bailli.

Hatmanos[3], le Commandant de la Cavalerie.

Le Vestiari[4], sur-Intendant des Finances.

Commissios Megas[5], grand Escuyer.

---

[1] Marele Logofăt.
[2] Marele Vornic.
[3] Hatmanul.
[4] Vistierul sau Marele Vistier.
[5] Marele Comis.

www.dacoromanica.ro

Postelnicos Megas [1], grand-Maistre des ceremonies.
Stolnicos [2], Maistre d'Hostel.
Zulictaris Megas [3], Sur-intendant des viandes.
Zignissaris Megas [4], Sur-intendant des graines.
Mentevelksiaris Megas [5], grand Escuyer Trenchant.
Tsatraris Megas [6], Intendant des Pavillons.
Pittaris Megas [7], grand Pannetier.
Pikarnicos Megas [8], Intendant des vins.
Armatis Megas [9], grand Prevost, qui a la direction des prisons.
Vamalis Megas [10], grand Doanier.
Camaralis Megas [11] *tis Oknas*, Intendans des Mines.

Outre ces Officiers, le Prince en a d'autres qui logent dans son Palais, qui sont deux *Camarassides*, Chambellans, le premier garde l'argent du Prince, le second a soin de la Garderobbe.

Un Spatari [12], Maistre de Chambre, qui a quatre jeunes hommes au dessous de luy, qui servent le Prince à la Chambre. Ils sont habillez de vestes de brocard d'or, avec des fourures de Zebeline, & leur bonnet est de velours en broderie d'or semée de perles.

Le *Coupari* [13], Eschanson, qui fait l'essay du vin.

Le *Tchokadari* [14], Porte-manteau, & soixante Itch-Oglans, dont les uns servent au dedans, & les autres sont destinez pour le dehors, ils recoivent trois écus de paye par mois, deux habit de drap & de satin par an, quatre paires de souliers, deux paires de bottes, & bouche en cour.

Les revenus du Prince: sont.

La Douanne six-vingt Bourses.

---

[1] Marele Postelnic.
[2] Stolnicul.
[3] Marele Silictar.
[4] Marele Jitnicer.
[5] Marele Medelnicer.
[6] Marele Şătrar.
[7] Marele Pitar.
[8] Marele Păharnic.
[9] Marele Armaş.
[10] Marele Vameş.
[11] Marele Cămăraş.
[12] Spătarul.
[13] Cuparul.
[14] Ciohodarul.

www.dacoromanica.ro

Les mines de sel vingt-cinq Bourses.
La dismes des biens de la terre quarante bourses.
Le lieux où l'on fait des cendres [1] cent Bourses.
Les Salpêtres, huit Bourses.
Et vingt mille Moutons.

Voilla à peu prés quels sont les revenus du Prince, qui ne seroient pas suffisans pour le faire subsister & l'enrichir en peu de temps, s'il ne faisoit pas des exactions terribles sur le peuple & si outre les deux cens Bourses destinées ordinairement pour le tribut annuel de la Porte, & pour les presens, il n'en levoit pas encore trois ou quatre cens sous divers prétextes.

La milice monte à sept ou huit mille hommes qui ne sont point soudoyez par le Prince.

La ville entretient deux mille hommes de Cavalerie & d'Infanterie pour la garde du Prince, & de la Ville.

Il y en a mille autres, lesquels sont exempts de toutes sortes de contributions à la charge de fournir deux ou trois hommes à cheval.

Et quatre mille répandus dans toute la Province, lesquels joüissent de toutes sortes d'exemtions, & sont obligez de suivre le Prince à l'armée, s'ils y manquent l'on efface leurs noms des Registres, & l'on en met d'autres à leur place.

Les charges sont venales au profit du Prince, & leur prix est depuis trois cens écus, jusques à douze mille. Pour leurs gages, ils joüissent de certains droits qui leur sont attribuez sur la vente des bestiaux, le pied fourché.

Le Prince tient Divan tous les jours dans la Chambre nommee *Spataria*, lors qu'il vient au Divan, il est précedé du Maistre des cérémonies & de plusieurs Huissiers à Masse qu'ils appellent *Aprotas*, [2] lesquels contraignent les débiteurs & tirent dix pour cent des sommes qu'ils font payer, son *Spatari* le suit avec ses enfans d'honneur, la Noblesse se leve pour le saluer, & en mesme temps chacun prend seance.

Le Prince se met dans son fauteüil avec une table devant luy, le *Spatari* est à sa droite, le *Pastelnika* à sa gauche, & les enfans d'honneur derriere sa chaire.

---

[1] Cenuşă de stejar, „potaşă", întrebuinţată în industrie. Cf. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, II, 58.

[2] Aprozi.

www.dacoromanica.ro

Il y a des bancs des deux côtez couvertes de drap rouge, sur lesquels s'assoient à droite le Metropolithe, les Evesques & les huit Gentils-hommes du Conseil, & à gauche quelques Agas Turcs, & les Officiers qui ne sont plus en charge.

Le Logotete [1] est debout en face du Prince hors l'enceinte des bancs, il porte une chaîne d'argent doré au col où pend le cachet du Prince qu'il serre dans son sein, le grand Prévost est à côté de luy avec une masse à la main, & quantité de Gentilshommes devant nommez *Gentilshommes d'armes.*

Le Logotete lit toutes les Requestes & autres papiers, lorsque l'affaires est de consequence, les Conseilleurs s'approchent auprés du Prince pour opiner, sinon il prononce ce qu'il juge à propos, les Clients sont derriere le Logotete.

S'il s'agit de crime, les criminels comparoissent à genoux, le Prince les interroge, mais il ne les juge pas publiquement, on les remet entre les mains du grand Prévost qui les renvoye en prison, & au sortir du Divan public le Prince se retire au cabinet où les Conseillers vont opiner, & le Logotete dresse l'Arrest qu'il met ensuite entre les mains du Prevost pour l'execution.

Lors que le Prince veut déliberer sur quelque affaire qui regarde le Gouvernement, l'interest public, ou le sien particulier, il a des Conseillers secrets, le grand Bailli, le grand Maître des cérémonies, le Chambellan, le grand Tresorier, & le Logotete.

Le Prince mange dans cette mesme salle où il rend la Justice, il y vient avec la mesme cérémonie qu'au Divan, à l'exception que le grand Maître des cérémonies, & le grand Chambrier ne s'y trouvent qu'aux Festins publics, & qu'il est servi par leurs Substituts.

On luy donne à laver lors qu'il est assis, & ensuite à tous ceux qui mangent avec luy, les Officiers en charge tiennent la droite, & ceux qui ne le sont plus, occupent la gauche, & aprés eux les Officiers d'armée.

Le Chapelain vient bénir la table, le Prince, & les assistans sont debout, & il recoit de la main du Prince deux plats pour sa subsistance.

Lorsque l'on sert les plats, le Maître d'Hostel prend un morceau qu'il fait manger à celuy qui l'apporte, quand le Prince boit,

[2] Logofătul.

www.dacoromanica.ro

tous les autres debout & nud teste, & quatre Pages à genoux tiennent des flambeaux allumez, les Escuyers tranchans vont autour de la table, pour couper les viandes, & plusieurs Gentils hommes font leur Cour pendant le disner.

Le Prince fait trois repas publics dans les cours de l'année, le jour de Noël, à l'Epiphanie, & à Pasques, aprés qu'il a assisté en cérémonie à l'Office divin, dont je vous parleray avant que de vous faire la description du repas.

Le jour de Pasques, le Prince se leve trois heures devant le jour, il met un bonnet de velours à l'antique, en forme de Thiarre brodé d'or, enrichi de pierreries, & d'une aigrette attachée à une enseigne de diamans. Sa veste fourrée de Zebeline a un grand collet de mesme peau pendant jusqu'à la ceinture, tous les Officiers principaux du dedans sont habillez de vestes de brocard d'or, dont il leur fait present ce jour-là, les autres à proportion sont aussi vestus de neuf, il sort de son Palais au son des trompettes & des tambours, & il se transporte avec toute sa Cour à l'Eglise Metropolithe, où la Princesse se rend aussi quelque temps après.

L'Office divin estant fini, il sort de l'Eglise, & s'arreste dans la place, au milieu de laquelle il y a un Autel fort paré, & deux trônes, l'un pour le Prince & la Princesse, & l'autre plus éloigné pour le Metropolithe, tous les assistans se rangent & forment une ovalle à cinq rangs. Le premier ordre est composé des Officiers de Justice, le second des principaux Officiers de guerre, le troisième des Nobles, le quatrième des Marchands, & le cinquième de la millice en arme, derriere laquelle le peuple est en foulle.

Chacun ayant pris sa place, suivant sa qualité, les Officians chantent & entonnent un verset *Christos anesti*, Christ est ressuscité, le Prince part de son trône, le Metropolithe s'avance au devant luy, ils se rencontrent à l'endroit de l'Autel, ils s'ambrassent en prononçant ces deux mots, & se donnent réciproquement à baiser de petites Croix, qu'ils ont en main toutes enrichies pe pierreries, pour se distinguer des assistans qui n'en ont que de bois, ou de cuivre.

Pendant cette cérémonie la millice fait une décharge de mousqueterie, après laquelle le Prince et le Metropolithe se retirent à leurs places où tous les Officiers à leur rang leurs vont baiser

www.dacoromanica.ro

la main, & celle de la *Domna*, en disant les mesmes paroles: *Qui est-ce que nous appellons le baiser de paix?* & il se pratique pendant quarante jours parmi tous les Grecs de l'Orient, au lieu du salut ordinaire, lorsqu'ils se rencontrent.

A la feste de l'Epiphanie l'on observe la mesme cérémonie pour la disposition du lieu & de l'ordre des assistans; le Metropolithe fait l'Eau-Beniste, dans laquelle il trempe une petite branche de Basilic, le Prince s'avance à l'Autel, au bruit de l'artillerie des tambours et des trompettes le Metropolithe luy presente la Croix qu'il baise, & approche son front de ce brin de Basilic trempé dans l'Eau-Beniste, la Princesse en fait autant, & tous les Officiers à leur rang.

Tous les chevaux du Beig richement harnachés & conduits par le grand Escuyer, qui monte celui dont le grand Seigneur a honoré ce Prince, passent pour recevoir la benediction, ils sont suivis de ceux des principaux Officiers & nobles, & de tout le peuple en foule.

Cette cérémonie finit par le Baptême des enfans orphelins, ausquels le Prince donne un habit & de l'argent. Il se retire ensuite à son Palais où tous les Abbez, & les Curez de la ville luy vont porter l'Eau-Benite pour avoir de l'argent.

C'est une ancien coûtume, receuë universellement chez tous les peuples de se faire des presens au commencement de l'année: C'est pourquoy, le Prince qui ne veut point abolir les bonnes coûtumes fait un Divan solemnel ce jour-là; où tous les Seigneurs & les principaux Officiers reguliers, & seculiers luy vont faire la reverence & porter leurs presens, lesquels sont enregistréz par un Commis du Logotete, & enlevez à mesure par les Itchoglans. L'on les appelle tous par leurs noms pour venir à l'Offrande, le premier est le Metropolithe, lequel se leve seulement & fait la reverance sans sortir de sa place, les autres vont baiser la main du Prince.

Le Logotete dit tout haut: Tres-excellent Seigneur sa Sainteté vous souhaite une bonne année, & vous offre un tapis, une piece de velours, & deux tasses d'argent, le Prince répond: je remercie sa Sainteté.

C'est ce mesme Logotete qui va le second à l'Offrande, & qui baise le premier la main du Prince. Il fait son compliment luy-mesme & l'enumeration de son présent d'un tapis, de deux

www.dacoromanica.ro

fourures de loup cervier, d'une piece de velours, & de deux tasses d'argent.

Le présent du Doannier est plus considérable : deux tapis, quatre fourures de loup cervier, quatre tasses, & de plus un bassin & une aiguiere, valans mille écus, il donne aussi deux mille ducats d'or, mais par cérémonie seulement, & pour bon augure : l'on les luy conte sur la Doanne.

Le prince fait sons présens à Pasques au lieu du jour de l'an, après le repas public le Metropolithe, &, les huit principaux Officiers ont chacun trois vestes de drap, de satin, & de velours, & tous les Nobles deux, une de drap, & l'autre de satin.

Dans le repas public que fait le Prince aux jours de Noël, de l'Epiphanie & de Pasques, il mange seul sur une petite table posée au bout d'une autre fort longue, c'est le grand Maître qui le sert. Les autres Officiers servent la longue, & ils ont sur le bras une piece de tafetas rouge de deux aunes de long au lieu de serviette.

C'est le Metropolithe qui bénit les viandes, il se sied à la grande table au costé droit avec tout le Clergé, & les Officiers qui ont passé les charges, les Officiers en charge & les Nobles sont de l'autre.

Le prince pendant le repas envoye des plats de sa table à ses Favoris, & à d'autres des assiettes remplies des meilleurs mets, que les Itch-Oglans mettent devant eux pour marque de l'estime du Prince ; à la fin du repas un des principaux se leve, & boit nud teste à la santé de la Princesse, tous les autres en font autant à la ronde, & demeurent debout tant qu'elle soit finie. Le Prince fait raison au bruit des décharges de l'artillerie, & aux fanfares des trompettes, & des tambours.

Le repas finit par la santé du Prince, l'on étend un tapis à ses pieds, & tous les Nobles deux à deux viennent à ses genoux nud teste boire une rasade et retournent à leur place, le Prince les remercie de mesme & chacun se retire.

La seconde feste de Pasques, l'on fait une course de Bague, le Prince monte à cheval avec la Noblesse, la millice le suit à pied, l'on choisit une belle place où la milice fait une double haye & ferme la carriere, au milieu de laquelle l'on plante un pieu, & une barre où pend une bague, il est permis à tous le monde de courir, la lance est une canne de quatre brasses ferrée

www.dacoromanica.ro

par le bout que l'on pose sous l'aisselle, la course est longue, ceux qui emportent l'anneau se presentent au Prince qui recompense leur adresse.

Ils ont un autre jeu qui ne veut pas moins d'adresse, l'on jette un bonnet en l'air qu'il faut percer d'une flesche à course de cheval avant qu'il retombe à terre.

Je crois qu'il ne sera pas mal de finir cette relation de Moldavie, & de Valachie par les ceremonies qui s'observent dans les mariages & les enterremens.

Lorsque quelqu'un se marie tous ses parens s'assemblent chez luy, l'on fait un bransle composé des garçons les mieux faits, & des plus belles filles, lesquels vont dançant par la ville, passer sous les fenestres de la mariée, où l'on leur donne la collation, ceux de la mariée en font autant de leur côté, & recoivent la mesme honnesteté des parens du marié.

Le jour des Nopces deux Officiers du Prince vont aux maisons des Epoux pour mener les bransles jusques au Palais, où l'on dance deux heures, & les filles se retirent.

Si l'Espoux est Officier ou fils d'un Officier, le mariage se fait chez le Prince dans la Salle du Divan, il luy preste ce jour là un de ses bonnets en broderie enrichi d'une aigrette, il est couvert & debout à la droite du Prince, auquel l'Epouse accompagnée des Dames vient baiser la main & se range à côté du mari. La cérémonie Nuptiale se fait dans la Chapelle du Palais par le Metropolithe en habits Pontificaux, le Prince conduit les mariez, est le compere, tient les courrones du mariage, & fait un present de vestes de brocart d'or de la valeur de deux cens écus.

Les parens de la mariée n'assistent point à la nopce, ce sont ceux du marié qui vont prendre chez elle, & la conduisent au Palais du Prince ou au logis de l'Epoux.

Les festins des nopces se font toûjours ches l'Epoux, le Prince, & la Princesse y assistent, ils mangent à des tables differentes, le marié prend sa place auprés du Prince, & la mariée auprés de la Princesse. Durant le repas les femmes se levent deux ou trois fois pour dancer devant le Prince, & si le marié ou la mariée sont ses parens, la Princesse dance aussi, autrement ce n'est pas la coûtume.

www.dacoromanica.ro

Les parens de la mariée festinent chez eux & ils s'envoyent des verres de vin les uns les autres d'une maison à l'autre.

L'on n'enterre les morts qu'au bout de trois jours, si c'est le Prince, on l'expose pendant ce temps sous un pavillon à trois piliers entouré de sieges, dans un lit de parade avec beaucoup de lumière, à costé duquel il y a une table où sont plusieurs Psautiers; les Prestres y vont prier Dieu, & les nobles y assistent jour et nuit. L'on donne à manger chair, & poisson, ce sont les Officiers du Prince qui servent comme s'il estoit vivant.

Au bout de trois jours l'on porte le cadavre à l'Eglise, où l'on fait les prieres acoûtumées, & entr'autres un certain Psalme, où l'on dit : *Venez mes Freres, donnons à celuy que nous voulons enterrer le dernier baiser & le dernier salut.* Alors le plus proche parent du mort luy baise le visage, & les mains, les autres la main seulement, l'on enterre avec lui l'étendart, & le bonnet de cérémonie, & la pompe funebre finit par une distribution de viandes cuittes, principalement de boeufs, dont le nombre monte quelquefois à plus de cinquante, que l'on donne aux pauvres.

Les autres s'enterrent à peu prés de la mesme manière à la reserve que les femmes sont obligées de venir avec leurs parens pleurer auprés du mort, & de s'arracher les cheveux, quoi que quelquefois elles n'en ayent gueres envie, elles loüent des pleureuses, & se servent d'instruments lugubres pour s'exciter à la douleur en recitant les belles qualites du mort, cette Musique recommence tout autant de fois que l'on voit entrer quelque ami du deffunt.

Je suis. *De Constantinople*
ce 4. May 1676.

(Mémoires du sieur de la Croix, Paris, Claude Barbin, 1684, in 16. Seconde partie, pp. 173-206) (Bibl. de Lyon, 326-079)

V. Mihordea.

Contribuţii la istoria Domniei muntenești a lui Simion Movilă

După înfrîngerea lui Mihai Viteazul s'au presintat mai mulţi candidaţi la tronul Ţerii-Românești. Între aceștia erau: Ioan și Dumitrașcu, fiii lui Petru Cercel; Ladislau Bekes, nobil ungur;

www.dacoromanica.ro

Radu Mihnea, fiul lui Mihnea-Mohammed şi Simion Movilă, fratele lui Ieremia Movilă, Domnul Moldovei. Dintre toţi aceştia, cele mai multe şanse de reuşită le avea Simion Movilă, fiindcă era sprijinit de Poloni, învingătorii lui Mihai Viteazul.

În urma luptei de la Bucovel (20 Octombre 1600), cancelarul Ioan Zamoyski, şeful armatei polone din ţerile româneşti, expediè la Poartă pe Andrei Rembowski cu o scrisoare unde se arăta pe larg felul cum a fost învins Mihai şi se cerea, — fără aprobarea boierimii muntenești, — întărirea lui Simion Movilă în tronul Ţerii-Românești. Primul Vizir răspunse foarte bucuros că „*pentru răsplata acestor mari şi sincere servicii Împăratul a dăruit Ţara Munteniei lui Simion, fratele lui Ieremia-Vodă, şi conform vechiului obiceiu i s'au trimis cuca şi mantaua*“ [1]. La 25 Novembre, 1600 Simion primia insignele Domniei din partea Sultanului [2], şi astfel, toţi ceilalţi candidaţi fură îndepărtaţi.

Precum vedem, Moldoveanul Simion Movilă a fost impus la tronul Munteniei de Poloni şi de Moldoveni; de aceia, niciun moment Muntenii n'au putut să aprobe această Domnie. Dacă, la inceput, s'au găsit totuşi cîţiva aderenţi ai noii Domnii (printre cari chiar doi fraţi Buzeşti), aceştia au fost mai mult obligaţi de împrejurări. Dar foarte curînd protestele împotriva lui Simion Movilă au inceput să se ridice din toate părţile [3]. Delegaţii de boieri munteni asaltau mereu Poarta, arătînd că nu-l pot recunoaşte pe Simion drept Domnul lor, fiindcă-i tiran şi nu are nicio legătură de sînge cu Domnii lor de mai înainte [4].

De sigur, la inceput, mai ales cît timp mai trăia Mihai Viteazul, Turcii n'au putut să dea atenţie acestor plîngeri. Din potrivă, se luau aspre măsuri de pedepsire contra celor cari nu se supuneau.

Simion Movilă însă, văzîndu-se boicotat de boierimea muntеană, a căutat să se menţie împotriva lor, guvernînd cu ajutorul Turcilor, Polonilor şi Moldovenilor. În toate funcţiile mai mari avea puşi Moldoveni, prieteni de ai săi. Astfel Mare Ban era numit un Ureche, Mare Vornic, Dumitru, Comis Ştefan [5], etc.

---

[1] Anexa, no. 1.

[2] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti 1935, II, p. 119.

[3] *Magazin istoric pentru Dacia*, IV, pp. 301-2.

[4] Anexa no 2.

[5] Bibl. Ac. Rom., mss., n-o 76/XVIII.

www.dacoromanica.ro

Era deci o administrație străină de țară și care, bine înțeles, nu putea să fie dreaptă cu niște răzvrătiți.

Această stare de lucruri nu dură însă multă vreme, căci boierimea munteană, văzînd că Sultanul continuă să menție pe Simion Movilă împotriva dorinții lor, s'a răsculat și, alegîndu-și Domn pe Radu Șerban, prin Maiu 1601, l-a impus cu forța la tronul Țerii-Românești. Dar, prin Iunie 1601, Simion reveni cu ajutor polon, și Radu fu îndepărtat [1]. Majoritatea boierilor munteni au fugit în Ardeal și de acolo au trimes solie la Poartă, arătînd că, dacă nu li se va da Domn dintre fiii Domnilor lor, *„atunci de bună voie toți ne vom lăsa tăiați de sabie și vom da țara Nemților și vom alege Domn de la ei, iar lui Simion Voevod nu ne vom închina"* [2].

În același timp Turcii începuseră să se îngrijoreze de amestecul prea mare al Polonilor în țerile românești și de succesele Imperialilor în Ardeal. Din această causă Sultanul deveni mai indulgent față de cererile boierilor munteni și, după moartea lui Mihai Viteazul, prin toamna anului 1601, conveni să trimeată un ceauș în Muntenia ca să facă cercetări la fața locului și să vadă întru cît aceste cereri sînt întemeiate. În urma constatărilor ceaușului, Sultanul a hotărît să înlocuiască pe Simion Movilă; dar nu cu Radu Șerban, precum doriau boierii munteni, ci cu băiețandrul Radu Mihnea (fiul lui Mihnea Turcitul), pe care Turcii voiau să-l puie Domn încă la 24 Octombre 1600 [3]. Radu Mihnea domni din Novembre 1601 până în April 1602 [4], cînd din nou veni Simion Movilă cu ajutor polon și se menținu până în Iulie 1602.

Din cele de mai sus se pot stabili următoarele date cu privire la Domnia lui Simion Movilă în Țara-Românească:

20 Oct. 1600 — Maiu 1601 Simion Movilă.
Maiu 1601 — Iunie 1601 Radu Șerban.
Iunie 1601 — Novembre 1601 Simion Movilă.
Novembre — 1601 — April 1602 Radu Mihnea.

---

[1] Generalul P. V. Năsturel, *Luptele de la Ogretin și Teișani din zilele de 13 și 14 Sept. 1602 (7111)*, *Mem. Ac. Rom.*, seria II, 1910, pp. 845-65.

[2] Anexa no. 2.

[3] N. Iorga, *o. c.*, II, p. 113.

[4] Bibl. Ac. Rom., mss. no. 48/CXCVII (22 Novembre 1601) și 284/CLXXX (19 April 1602).

www.dacoromanica.ro

April 1602 — Iulie 1602 Simion Movilă.

Dăm mai jos două documente polone cu traducere românească, în care se descrie pe larg numirea şi mazilirea lui Simion Movilă.

1.

[1600 după Oct. 20 şi înainte de 25 Novembre.]

Po tytułach zwyczajnych: Temi czasy do Najaśniejszego gniazda Wielmożności Cesarski posel z W. Andrzej Rębowski przyszedłszy list Naj: Cesarzowi należący do podnużku Majestatu jego oddał, ten porządnie przetłumaczywszy najmożniejszemu panu swemu suplikowałem. Taka z Waszej strony przyjaźń i posługa oświadczona jest, nie tylko najaśniejszemu Cesarzowi, ale i wszystkim okolicznym pańs twom jawna się stała i żeście wedle dawnych zwyczajów, przyjaźń i dobre somsiedztwo zachowawszy, one potwierdzili, ukazaliście, bo za zdradą i chytrym wtargnieniem Michała wszystko złe robiącego w Siedmiogrodzką i Wołoską ziemię zabiegając jeszcze dalszemu złemu, z niemałym wojskiem kanclerza swego na pomoc wołoskiemu wojewodzie Hermiaszowi posłaliście, który iż Wołoska ziemia w takim zamieszaniu i niepokoju będąc, wojsku zapłaty obmyślić i inszym potrzebom wydołać nie mógł, tedy oprócz tego skarbu Cesarskiego w oddanie cztery wory czerwonych złotych posłano mu jeszcze na straży będącemu nad Dunajem Wezyrowi Machmed Baszy Bratu naszemu i tym którzy są przy nim Beglerbegom i Sendziakom i wszystkiemu wojsku Cesarskiemu aby z przerzeczonym Kanclerzem i z Jeremiem wojewodą się porozumiewając jako będzie potrzeba zachował i pomagał rozkazano jest, i aby żadnej zwłoki nie czyniąc tego złe robiącego Michała jak najprędzej znieść a ziemię wołoską i multańską uwolnić mogli, własnym pismem ręki Cesarskiej starać sie koniecznie kazano. Zaczym przerzeczony brat nasz galerami na brzeg multański wysiadłszy oprócz że Dziurdziow zamek porządnie pozbudował, ale Zulkadyjskiego beglerbega Eiub Basze z częścią wojska w góry na uroczyska pewne posławszy, łotra tego Michała na miejsca Karlik nazwanym doszedłszy tego którego on tam był osadził pojmawszy ściął, i wszyst-

www.dacoromanica.ro

kich co przy nim byli szablą wytracił, stajnię którą tam zastał zabrał i tak czułość swoją i pilność okazał. Z drugiej strony Kanclerz i Heremia Wojewody na tegoż Michała nastąpiwszy oczyma otworzył nie dając bitwę zwiodszy czemu wytrzymać nie mogąc, wszyscy ci co przy nim byli kupami małemi i tu i ówdzie się rozbiegli. Już tedy uciekający i swego które miał państwa dobiec musiał, zaczym Wołoska i Mułtańska ziemie uwolnione zostawają w pokoju. Za przyjściem tedy tej nowiny, uważając i widząc posługę szczyrą i usilną prośbą jego którą czynił u Naj: Cesarza, Bratu jego Symonowi państwo Mułtańskie z łaski Cesarskiej podarowane jest, i wedle dawnego zwyczaju Kitka i czapką posłane są; a jeśliby jakiej pomocy jeszcze potrzebował, tedy przerzeczonemu Mechmed Baszy surowy Mandat Nay: Cesarza, aby wszelakiej pomocy ziemiom tym nie omieszkiwał daliśmy...

(Archiva Generală din Varşovia, Ar. Kor., no. 171.)

După titlurile obişnuite. Nu de mult a sosit la prea-luminatul cuib împărătesc solul Andrei Rębowski, cu o scrisoare care, fiind tălmăcită, am raportat-o prea-puternicului mieu domn. Prietenia arătată şi serviciul făcut prea-luminatului Împărat şi ţerilor d'imprejur dovedesc că după vechile obiceiuri păstraţi prietenia şi buna vecinătate dintre ţerile noastre. Trimeţînd pe cancelariul vostru cu multă armată în ajutorul Voevodului moldovean Ieremia, aţi oprit răspîndirea răului mai departe, căci prin trădare şi viclenie Mihai a intrat în Transilvania şi Moldova, pricinuind pretutindeni numai rău. Dar, întru cît ţara Moldovei se afla în neliniște şi în încurcături, nu putea să plătească armata şi alte nevoi. Atunci, în afară de Tesaurul împărătesc, cei patru saci cu galbeni cedaţi, s'a mai trimis la Dunăre pentru strajă Vizirul Mohammed-Paşa, fratele nostru, precum şi toţi beglerbegii şi sangiacii de supt comanda sa au primit ordin să se înţeleagă cu Ieremia-Vodă şi cu Cancelariul pentru ca să distrugă cît mai răpede posibil pe acel făcător de rele Mihai, iar ţerile Moldovei şi Munteniei să fie eliberate. Astfel mai sus pomenitul nostru frate s'a oprit cu galerele la malul muntean, unde, afară de întărirea cetăţii Giurgiu, trimese

www.dacoromanica.ro

pe beglerbegul Eiub-Pașa cu o parte din armată în sus, spre anumite întăriturí. Ajunse pe acel lotru lăsat de Mihai în locul numit Karlik. Care fu prins și omorît și pe toți cei aflați acolo îi trecu prin sabie, iar herghelia o luă cu sine. Pe de altă parte, Cancelarul și Ieremia-Vodă, atacîndu-l pe neașteptate pe Mihai, nu avu timp să dea lupta, ci toți acei cari erau cu el s'au împrăștiat în toate părțile. Astfel țara Munteniei și a Moldovei au fost eliberate. Pentru răsplata acestor mari și sincere servicii Împăratul a dăruit țara Munteniei lui Simion, fratele lui Ieremia-Vodă, și, conform vechiului obiceiu, i s'a trimes cuca și mantaua, iar, dacă va mai avea nevoie de vre-un serviciu, atunci să se știe că mai sus numitul Mohammed-Pașa are ordin sever de la Împărat să dea tot ajutorul țerilor de mai sus.

2.

[An. 1601 între Sept. și Noembre].

Copia listu Cesarza Tureckiego do Simeona Wojewody Multańskie (go).

Hospodar Multański Simeon Wojewoda, gdy Was dojdzie mandat od nasz najrozumiejszepo dobrze, Panowie, i obywatele tamtej ziemie, do najaśniejszej Porty naszej posły swe posłali, oskarżając się na was, że sila ocieszkościi dopuszczasz czynić wy od ziemi. A prosze żebyśmy oże wyczuczyli od nich, mówiąc, jeślibyśmy im nie dali Hospoda (ra) z synów Hospo : ich, tedy dobrowolnie wszyscy się poddamy pod szable, i poddamy ziemie Niemcom, i wezmiemy sobie Hospo : od nich, a Symeonowi Wojewodzie niepoddamy się, wszelakiem sposobem wołali i oskarżali się. Ale przecze then słowom ich my niesprzeciwiali się i rozkazaliśmy aby się tobie połkłonili o po... iem, że on jest waszem Hospodarem, a jeślibyście iść nie chcieli, tedy będziecie od nas karani, respons od nas taki mieli, na co przecze nic nie obali, mówiąc to, że się nie poddamy, ani go do ziemie nie puszczymy, choć byśmy z dziećmi wszyscy od szabel pogineli. Tak wołając i tak się oskarżając, zrozumiawszy skarge ich pytaliśmy. Jeśli tylko panowie to so co się skarżą, ożyli i czerń, powiedzieli że się i Czern, Czenin

www.dacoromanica.ro

Cesarstwo nasze nie daliśmy wiary słowom ich, aleśmy kazali posłać do tej tam ziemie czausza wiernego, żeby się dowiedział a pytał, jeśli że jest tak, albo nie, gdy się ten czausz wrocił z tamtąd nazad, taką wiadomość przyniósł. Najaśniejszy Cesarzu, gdy... nie dasz tego Pana którego oni żądają, ziemia ta nie będzie uspokojona. Dla tego musieliśmy, tem czasem dać Hospodarstwa Synowi Michna Wojewody co i ojciec jego przed tem był Hospodarem tej ziemie. A z strony waszej i brata waszego Heremia Wojewody sprawiedliwość, i postugi, wdzięcznie my przyjmując dziękujemy, coście przedtem pokazowali, przed rajuczciwszą Porty naszę. A nie miej za złe żeśmy dali insze państwo twoje, a wspominając żebię sobie nie czynił złego serca, ani się frasował. Zech jeśli przyjachać do Uczawszy Porty naszej służyć, będziesz miał wielka uczciwość i łaskę wielką, a jeśli byś nie chciał, bądź przy bracie swym, pomocnem do posług naszych, mandatem naszem posyłamy wiernego nas Czuzaino Czausza, żebyście dali wiarę mandatowi nasze. Panstwo nasze dla czegośmy dali inszemi, nie czyń złego serca, jeśli zachcesz do Porty przyjachać tedy dobrze, a jeśli nie masz tej woli, tedy iedz do brata, to ci da Pan Bóg za czasu inszego, żaś będzie państwo wasze.

(Archiva generală din Varşovia, Dok. mołd. Fasciculum, No. 23.)

Copia scrisorii Împăratului turcesc către Simion Voevodul Ţerii-Românești.

Simion Voevod, Domnul Ţerii-Românești. Cînd vei primi prea-înţeleptul nostru mandat, să afli că domnii şi locuitorii acelei ţeri au trimes soli la prea-luminata noastră Poartă, acusîndu-vă că asupriţi acea ţară. Şi ne-au rugat, spunînd că, dacă nu li vom da Domn dintre fiii Domnilor lor, „atunci de bună voie toţi ne vom lăsa tăiaţi de sabie şi vom da ţara Nemţilor şi ni vom alege Domn de la ei, iar lui Simion Voevod nu ne vom închina". Astfel în tot felul strigau şi te învinuiau. Dar noi ne-am împotrivit cuvintelor lor şi am poruncit să ţi se închine, şi [li-am spus] că li eşti Domnul lor, iar, dacă nu vor voi să se supuie, „atunci veţi fi pedepsiţi". Un astfel de răspuns căpătară de la noi, de care ei nu s'au

www.dacoromanica.ro

speriat, ci au spus că „nu ne vom supune şi nici nu-l vom primi în ţară, chiar dacă va trebui ca toţi, împreună cu copiii, să perim de sabie". Astfel strigînd şi învinuind, am întrebat dacă plîngerea lor este sprijinită şi de ceilalţi domni, şi ni s'a răspuns că da. Dar noi totuşi n'am dat crezare cuvintelor lor, ci am poruncit să se trimeată în acea ţară un ceauş credincios, ca să întrebe şi să afle dacă este aşa sau nu. Cînd acel ceauş s'a întors de acolo înapoi, ni-a adus următorul răspuns: „prea-luminate Împărate, atîta vreme cît nu li vei da Domnul pe care ei îl cer, acea ţară nu va fi liniştită". De aceia am fost nevoiţi deocamdată să dăm Domnia fiului lui Mihnea Voevod, al cărui părinte a fost şi el Domn al acelei ţeri. Iar din partea voastră şi a fratelui vostru Ieremia Voevod primim cu bucurie şi cu recunoştinţă toate serviciile şi dreptăţile făcute mai înainte prea-cinstitei noastre Porţi. Dar nu-mi lua în nume de rău că am dat altuia ţara ta, şi să nu-ţi faci inimă rea, şi nici să te frăsuieşti. Dacă vei pofti să vii la prea-cinstita noastră Poartă să slujeşti, vei fi primit cu cinste mare şi cu mare milă, iar, dacă nu vei vrea, rămîi pe lîngă fratele tău, ca ajutor pentru serviciile noastre. Scrisoarea noastră o trimitem prin credinciosul nostru ceauş Czuzain (Husein), căruia să-i crezi ce va spune. Nu-ţi face inimă rea că am dat ţara noastră altuia: dacă vei pofti să vii la Poartă, bine, iar, dacă nu, pleacă la fratele tău, unde cu timpul va da Dumnezeu să fie ţara ta.

Th. Holban.

Cronica lui Hetum (1076-1296)

Monseniorul Ardavazt Surmayan, arhiepiscopul Armenilor din Alep, aduce o mare contribuţie la studiile istorice despre evul mediu din Orientul apropiat, prin cartea sa recentă [1].

Este descrierea ştiinţifică a unui manuscript de mare valoare storică şi artistică, scris în anul 1319, pentru regele Armeno-Ciliciei Oşin.

[1] *„Descripţia unui manuscris*, scris în anul 1319 pentru Oşin, regele Armeniei ciliciene, conţinînd o psaltire, imnuri, un breviariu, etc. (manuscriptul No. 6 din Biblioteca bisericii „celor 40 de martiri" din Alép). Elaborat de Mgr. Ardavazt Surmeyan, arhiepiscop al eparhiei armene din Alep, cu o prefaţă de I. P, S. S. Papken I, catolicos al Ciliciei, 1933, Antelias, pp. XIX + 104

www.dacoromanica.ro

Data cînd este scris acest ceaslov reprezintă o eră tristă pentru istoria acestei ţeri

Oşin s'a suit pe tron la 1308 în condiţiuni foarte grele. Ameninţările Egiptului, de o parte, presiunile dogmatice ale Romei, de alta, puseră Tronul regesc şi Scaunul bisericesc într'o situaţiune delicată.

Oşin s'a pronunţat partisan al Romei, ajutat fiind şi de catolicoşii timpului, Grigore din Anaparz (1293-307), Constantin din Cesarea (1307-322), cu ajutorul cărora a organisat conciliul din Sis, în 1307, şi cel din Adana, în 1317, pentru a consacra o politică spre Roma şi spre latinism.

„Ochine", observă d. profesor N. Iorga, „autre fils de Léon III, prit donc l'héritage royal, en 1308. Ce fut encore un roi ami des Latins, qui épousa tour à tour: Agnès, la soeur d'Amaury de Tyr, et cette Jeanne de Tarente, qui était aussi une princesse française, appartenant à la maison d'Anjou" [1].

Ceaslovul, pe care l-a dat să se scrie conţine într'adevăr urme de tendinţă latină.

„Ceaslovul regelui Oşin" mai conţine însă un supliment preţios, „Cronica lui Hetum".

Numele lui Hetum nu este necunoscut istoricilor.

Hetum sau Haython era fiul principelui (bail) Oşin, baronul de Gorigos şi generalisimul Ciliciei.

Părăsind poziţia sa înaltă, lăsând Curtea regală şi poporul armean, Hetum a trecut la 1305 în Cipru, unde a intrat în mănăstirea latină a Premonstratensilor şi, intrînd în congregaţia lor, a primit numele de Anton.

La anul 1306 el a plecat la Roma şi de acolo la Avignon, unde era transferat Scaunul pontifical. Presintîndu-se suveranului pontif, a primit ordinul de a scrie istoria localităţilor din Orient, pe care îl visitase, şi al popoarelor locale. „Fratele Anton" neştiind destul limba franceză, i s'a dat ca ajutor un călugăr, cu numele de Falcon, care, în mănăstirea Premonstratensilor din Poitiers, a scris ce a dictat Haython, ajungînd astfel la acea „Histoire du grand empereur de Tartarie nommé Grand Khan". O traducere în limba latină a fost publicată în anul 1529.

„Haython de Gorigos", spune tot d. N. Iorga, „le propagandiste

[1] N. Iorga, *Brève Histoire de la Petite Arménie*, Paris 1930, pp. 134-5

www.dacoromanica.ro

de la croisade, petit-fils de Hétoum Ier, avait épousé Isabelle d'Ybelin, fille de Marie, elle-même fille du même Hétoum. Il chercha quelque temps un abri à Piskopi, dans l'île de Chypre. Ses écrits, dictés en français, „en romanz", „de sa bouche, sanz note ne exemplaire" à Nicole Falcon, de Toul, traduits en latin, puis rendus en français par Jean le Long, représentent toutes les espérances vaines, tout l'optimisme imaginatif de l'Arménie à cette époque" [1].

* * *

Afară de istoria pomenită, Hetum mai are în limba armeană o cronică ce îmbrăţişează o perioadă de două sute douăzeci de ani (1076-299). Lucrarea aceasta a fost găsită şi publicată în 1842 de către părintele M. Avkerian din Congregaţia Mekitariştilor din Veneţia.

Exemplul pe care l-a utilisat părintele Avkerian era necomplect şi scurtat pe alocuri. De exemplu sînt omise evenimentele petrecute între 1232 şi 1258, chiar moartea mareşalului Leon, fratele regelui Leon al Armenilor în 1258. De asemenea nu sînt pomenite evenimentele dintre anii 1258 şi 1274, 1276 şi 1279 şi 1283 şi 1288.

Datorăm iniţiativei harnicului nostru prieten, I. P. S. S. arhiepiscopul Ardavazt din Alep descoperirea preţioasă, care e cronica lui Hetum în întregime.

H. Dj. Siruni.

SCURTA ISTORIE A TIMPURILOR,

Culeasă din diferite cărţi istorice în limbele armeană, franceză, greacă şi asiriană, elaborată de mine, servitorul Domnului, Hetum, baron de Gorigos, în era armeană 745 (1296).

1076. Regele Kakig al Armeniei a fost omorît în anul 525 (1076) de mina fraţilor Mantale, în cetatea din Ghendrosgave. După aceasta Rupen, ruda sa, a mers şi a locuit în hotarele din Gossidar, şi, ajungîndu-se la Goromozol (Golmozola), a decedat acolo. Fiul său Constantin a ocupat Vahga, după ce a dominat în Cilicia asupra Armenilor.

1080. Soliman [2].

1096. Pornirea Francilor pentru eliberarea Ierusalimului, supt ordinul Francului Pierre l'Ermite.

---

[1] *Ibid.*, p. 132.

[2] Suleiman-bin-Cutulmuş, Sultanul din Conia.

www.dacoromanica.ro

1097. Cruciații au luat Niceia din mînă Grecilor.

1098. Ocupația orașelor Antiochia și Edesa din mîna Nelegiuiților.

1099. Ocupația Ierusalimului de către ducele Gondofrè [1].

1100. A murit Gondofrè, și fratele său, Balduin, contele de Edesa, a devenit primul rege al Ierusalimului.

1101. S'a luat de la Nelegiuiți Săzair.

1102. A murit baronul Armenilor Constantin, și fiul său cel mare Toros a luat puterea.

1104. S'a luat Achia (Ptolemais) de la Nelegiuiți.

1110. S'a luat Tripoli de la Nelegiuiți.

1110. S'au luat Beirut și Saide (Side) de la Nelegiuiți.

1115. Creștinii au construit orașul și șabacul *(sic)*.

1116. A murit Balduin, regele Ierusalimului. A domnit Balduin de Bourg, rudă a sa, ca al doilea rege.

1119. A murit baronul Armenilor Toros, și în locul său s'a suit pe tron Leon, fratele său.

1131. Balduin, regele Ierusalimului, a murit, și ginerele său Fuc (Foulques d'Anjou) a devenit al treilea rege al Ierusalimului.

1137. Regele Grecilor Porfirogenet a luat Cilicia de la baronul Leon, pe care l-a trimes cu fiii săi, toți legați, la Constantinopol, și a domnit fiul său Balduin ca al patrulea rege.

1144. Toros, fiul lui Leon, a venit din Constantinopol, a luat Vahga, și a restaurat domnia Armenilor.

1146. Pasagiul al doilea a Francilor cu care au venit Împăratul Germanilor și Ludovic, regele Franciei.

1147. Împăratul și regele Franciei au împresurat Damascul, dar n'au putut a-l ocupa.

1153. S'a luat Askala de la Nelegiuiți. Baronul Armenilor Toros, după ce s'a călugărit, a murit, și s'a suit pe tron fratele său Mleh.

1163. A murit Balduin, regele Ierusalimului.

1164. Mleh, fratele lui Toros, a fost omorît la Sis, și baronii au adus în locul său pe Rupen, fiul lui Ștefan. S'a suit pe tronul Ierusalimului al cincilea rege, Amaury.

1167. Amaury, regele Ierusalimului, a ocupat Scandaria [2] și Blbes *(sic)*.

1168. Amaury, regele Ierusalimului, a împiedecat pe Saladin,

---

[1] Godefroi de Bouillon.

[2] Alexandreta.

www.dacoromanica.ro

și cu ajutorul Grecilor a împresurat Dadiat *(sic)*, dar n'a putut a-l ocupa.

1169. Blinas s'a luat de la creștini.

1170. Un mare cutremur de pămînt. S'au dărîmat orașe, cetăți, în mai multe localități, și la Sehl.

1173. A murit catolicosul Armenilor, în ziua de 13 August, Joi [1].

1174. A murit Amaury, regele Ierusalimului, și fiul său, Balduin, a devenit al șaselea rege, dar s'a îmbolnăvit de lepră.

1176. Împăratul Manuil al Bizanțului a fost bătut de Sultanul Kilidj-Arslan în apropierea Coniei.

1180. A murit împăratul Manuil al Grecilor.

1181. Micul Balduin, fiul Marchisului, a devenit al șaptelea rege (al Ierusalimului) înaintea morții regelui Balduin, de lepră.

1185. A murit Balduin cel lepros, regele Ierusalimului.

1186. A murit Rupen, baronul Armenilor, și Leon, fratele său, a luat puterea. Balduin cel mic, regele Ierusalimului, a murit, și mama sa, regina Sibylle, a devenit a opta domnitoare, cu tatăl său adoptiv Gudlazavna (Hugues de Lusignan).

1233 [2]. A murit prințul de Antiochia, Boemund cel Orb. A devenit prinț Boemund cel invalid. Lombarzii au dat cetatea Gherni baronului din Beirut și Genovesilor.

1238. Regele din Dragun (Aragon), don Juan, a luat orașul Valencia de la Nelegiuiți.

1239. Regele din Navarra și ceilalți conți au venit încoace de Mare și s'au bătut cu cavaleria Egiptenilor, lîngă Kecighazeo *(sic)*. Nelegiuiții au învins pe creștini. A avut loc un măcel mare.

1240. S'a făcut pace între creștini și Sultan. Creștinii au primit Bia, Favrt, Safet și întregul Ierusalim.

Contele Ricard a construit Askala. Regele din Navarra s'a întors în țara sa.

1241. Baronul din Beyruth a început a construi cetatea Arsuf. Corăbiile Împăratului au prins pe cele ale Genovesilor, care aduceau la Roma pe episcopi.

1244. Iar s'a făcut pace între creștini și Sultan. Sultanul a înapoiat creștinilor Ierusalimul, cu toată țara până la malul celălalt al Iordanului, Erikov și Nablus. Nelegiuiții au intrat în

[1] Nerses cel Grațios, 1166-73.

[2] Datele începînd cu anul 1233 lipsesc în versiunea tipărită la 1842.

www.dacoromanica.ro

Ierusalim şi în luptă au învins pe creştini, şi au prins mulţi prinţi.

1245. Hetum, regele Armeniei, a luat Bragana (Pragana). Soldaţii Sultanului Kiataddin au împresurat Arsuf. Şefii soldaţiilor erau Samsaddin Sahib şi Constantin, baronul din Lampron. Papa Inocenţiu a convocat o adunare ecumenică în oraşul Lyon, şi, excomunicîndu-l, l-a scos din succesiune pe împăratul Frederic.

1246. Regele Armeniei Hetum a trimes pe fratele său, baronul Sempat conetabilul la Kiuk-Kan (al Mongolilor: Guiùc-Han). Regele Ciprului a rămas moştenitor după moartea mamei sale, regina Alidz (Alice.)

1247. Sultanul din Egipt a luat de la creştini Dabari şi Askala.

1248. Ludovic, regele Franciei, a venit încoace, de la Mare, în Cipru.

1249. Regele Franciei a luat Damieta. La Achia[1] a inceput ... (indescifrabil) între Genovesi şi Bizanţ.

(Continuare în numărul viitor.)

Relaţiile preistorice ale heleşteielor Ardelene[2]

Războiul mondial a pus capăt, între altele, şi unui program menit să fişeze toate heleşteiele din Ardeal, existente încă, precum şi cele distruse, ale căror albii şi diguri se mai recunosc, apoi felul de pescuit, adunînd şi toate uneltele care sînt în us; în ce priveşte trecutul mai îndepărtat: a se stabili prin săpături sistematice, dacă heleşteiele n-au vre-o legătură cu timpurile preistorice şi cu cele romane; iar, privitor la evul mediu şi la secolele mai apropiate de timpurile noastre, să se adune datele ce se pot găsi în archive.

Program care rămîne o datorie ştiinţifică, vrednică să fie realisată, nu numai în Ardeal, ci şi în alte părţi ale ţerii.

Omul preistoric, ca şi representantul timpurilor istorice, nu s'a aşezat nicăiri accidental. În alegerea locului, unde s'a adăpostit,

---

[1] Akkon, Acre, Ptolemais.

[2] Un scurt comunicat a apărut din parte-mi supt titlul: „Az erdélyi halastavak öskori vonatkozásai. Die vorgeschichtlichen Beziehungen der siebenbürgischen Seen", în revista turistică *Erdély* (Ardealul), 1933, pp. 7-10, drept încurajare a turiştilor, ca să fie atenţi în cursul pribegiilor lor în jurul apelor.

www.dacoromanica.ro

doi factori au jucat un rol hotărîtor: siguranța și hrana. Siguranța față de evenimentele naturale (inundație, vînt, frig), asigurarea față de atacurile prin surprindere din partea fiarelor și a omului dușman.

Atît cerințile siguranței, cît și cele ale hranei, se modifică în cursul vremii cu desvoltarea culturii omenești, cu sporirea omenimii, cu întinderea și densitatea oikumenului, adecă a terenurilor locuite de om.

E un lucru bine știut că în viața omului a jucat un rol hotărîtor, mai ales din trei puncte de vedere: ca o parte a hranei (apă de băut!), ca mijloc de apărare din spre partea unde curgea, se întindea, apa văilor, a fluviilor și a heleșteelor; — pe urmă prin posibilitatea de pescuit. Un al patrulea punct de vedere ar fi înlesnirea, prescurtarea comunicației prin ape, ce se desvoltă treptat pe măsură ce evoluiază cultura umană, evoluție ce nu se poate compara cu zborul iute al păsărilor, ci mai mult cu creșterea normală a plantelor [1].

Accentuez și prin aceste rînduri că săpături sistematice încă nu s'au prea făcut în jurul heleșteielor naturale și artificiale din Ardeal, și astfel de cercetări nu s'au executat nici în alte părți ale țerii, de pildă în jurul Botoșanilor, unde, în anul 1926, în treacăt, am avut posibilitatea de a constata heleșteie distruse, ca acele din Ardeal, sau din Galiția, pe care le-am notat în timpul războiului, ba la Stebnik am avut și posibilitatea rară de a face săpături pe lîngă un sistem de heleșteie mai mici, descoperind astfel o mică stațiune neolitică [2].

Atît heleșteiele artificiale din Galiția, cît și cele din jurul Botoșanilor, trebuie să fie în strînsă legătură cu cele din Ardeal. Această presupunere resultă din asămănarea felului de construcție: valea unei ape mai mici e oprită printr'un dig, sau prin mai multe (de obiceiu unde valea era mai îngustă, în scopul de a economisi munca), lăsîndu-i digului, la mijloc, o tăietură, prin care curgea apa de prisos. La un capăt al digului era, sau este și azi, o moară, ridicată în timpuri mai noi.

Nu-i nevoie de a dovedi mai pe larg că nu toate heleșteiele artificiale sînt de origine preistorică, precum nu se poate afirma

---

[1] Ratzel, *Völkerkunde*, I, p. 3.

[2] *Ősrégészeti tarlózások Galiciában. Glanement des antiquités de l'époque préhistorique en Galicie, Dolgozatok-Travaux*, X, 1919, pp. 1-29.

www.dacoromanica.ro

că toate provin din timpuri istorice mai depărtate, sau mai apropiate de noi.

În această privință numai săpăturile sistematice ni-ar putea da resultate sigure. În casuri mai norocoase, obiectele, mai ales hîrburile vaselor de lut sparte, găsite în jurul digurilor și pe malurile heleșteielor ne pot călăuzi cu siguranță în ce privește determinarea timpului în care s'a născut heleșteul respectiv și a fost locuit jurul lui.

Poate exista și un al treilea cas: heleșteul făcut în timpurile preistorice s'a putut păstra, susținea, îngriji și mai tîrziu și prin experiențele făcute în cursul vremurilor ori s'a putut perfecționa în așa măsură, încît și azi joacă un rol important în viața omului. Acesta-i casul, de ex., cu heleșteul de la Țaga, din județul Someș, despre care va fi vorbă mai jos [1].

În cele ce urmează mă mărginesc să fixez unele casuri sigure, care ne pot îndemna la o muncă sistematică, executată în toate părțile țerii unde se află astfel de heleșteie.

Localitățile le dau în mod alfabetic și, întru cît vre unul din aceste heleșteie figurează în literatură, dau bine înțeles și datele literare.

Apahida, jud. Cluj. Andrei Orosz a adunat de pe terasele ostice și sudice ale malurilor heleșteului *Darvaș* hîrburi din fasa a doua a eneoliticului ardelean [2]; — lîngă dig a găsit pietre de zdrobit semințe, din gneis și trachit; iar de pe dunga *Zăpoadelor*, care servia spre heleșteu, a aflat așchie de obsidiană și fragment de secure din amphibol-andezit. *Archaeológiai Értesitő (Indicateur Archéologique)*, 1902, p. 403; *Erdélyi Múzeum* (Museul Ardelean), vol. XX, p. 91; vol. XXII, p. 305; *Erdély*, 1933, p. 7; Sztripszky Hiador, *Az erdélyi halászat ismertetéséhez. Régi és*

[1] Acest fapt ne determină să fim foarte precauți în munca noastră, adunînd date referitoare la așezămintele ce existau pe vremuri în jurul heleșteielor: aceste date sînt mai cu samă niște hîrburi la prima vedere neinsemnate, în mîna specialistului însă dovezi importante, prin care se va putea stabili în ce timpuri locuia omul în jurul mai apropiat sau puțin mai depărtat al heleșteului.

[2] Supt fasa a doua a eneoliticului ardelean înțeleg cultura care a pătruns la noi din spre Vest pe la 2000 înainte de Hristos. Purtătorii acestei culturi i-au cucerit pe cei ai ceramicei pictate de stilul Tripolje. Hans Reinerth; *Siebenbürgen als nordisches Kulturland der jüngeren Steinzeit*, *Mannus*, VII, *Ergänzungs-Bd.*, pp. 189-199; Hermann Schroller, *Die Stein- u. Kupferzeit Siebenbürgens*, *Vorgesch., Forschungen*, *Helf* 8, Berlin 1933.

www.dacoromanica.ro

mai halastavak (Date referitoare la pescuitul ardelean. Heleşteie din trecut şi din present), Cluj 1908, p. 41.

2. *Bandul-de-Cîmpie*, jud. Mureş. Tradiţia susţine şi azi, că satul actual s'a format din şase, opt aşezări mai mici; Orbán B. A. *Székelyföld leirása* (Descrierea Secuimii), vol. IV, pp. 208–9, îi dă şi numirile, indicînd locul unde se aflau. E probabil că aceste aşezări erau într'adevăr ale unor grupuri de pescari.

Acestea sînt însă datine din timpuri mai noi, istorice.

În jurul heleşteului de la Bandul-de-Cîmpie, precum şi pe lîngă Valea Căpuşului, prin care curge apa superfluă a sistemului de heleşteie din acest jur, s'au găsit produse preistorice; în unele puncte s'au şi săpat în cursul unor cercetări de mai scurtă durată, dovedindu-se astfel că aici avem de căutat cu succes sigur şi bogat.

În colecţia preistorică a Societăţii Museelor Ardelene se află obiecte din epoca de aramă, din cea de bronz, din prima fasă a epocii de fier, din perioada celtică. Ştefan Kovács, prin săpăturile sale, a descoperit trei morminte de incineraţie, precum şi locuinţe subterane (mai bine zis magazii supterane), greutăţi de plasă, etc. Ca obiect găsit răzleţ a ajuns în Museu o înşelătoare de peşti, în forma globului, cu o gaură şi cinci părţi proeminente, din argilă *(attrapeur de poisson)*, ce arată limpede că aici s'a pescuit în timpurile amintite; Kovács I., *A mezőbándi ásatások. Őskori telepnyomok és temető, La-Tène-izlésü temetkezés, népvándorláskori temető. Les fouilles de Mezöbánd. Traces de stations et de cimetière de l'âge du bronze, sépulture à la La-Tène, cimetière des temps des migrations des peuples. Dolgozatok-Travau* IV, 1913, pp. 165–429. Unealta reprodusă (fig. 6, nr. 6), *Az Erdélyi Múzeumegyesület Évkönyve (Anuarul Soc. Mus. Ard.)*, 1907, p. 1911, p. 46, *Dolgozatok-Travaux*, vol. VI, p. 33, nota 3; V. Pârvan, *Getica*, pp. 423, 425, 328, 550, 566, 569, 689, 710, 711, 769, 790 şi fig. 286–289; Sztripszky, *l. c.*, p. 56; *Erdély*, 1933, pp. 8–9.

În Museul Naţional Maghiar din Budapesta resturi dintr'o brăţară celtică de bronz.

3. *Bonţ*, jud. Someş. În hotarul *După tău* a existat o staţiune preistorică, care, conform obiectelor găsite aici şi ajunse în parte în colecţia lui Andrei Orosz, iar în altă parte în Naturhistorisches Museum din Viena, s'a început în fasa a doua a eneoliticului

www.dacoromanica.ro

ardelean, a durat şi în epoca de bronz. *Erdély Múzeum* (Muzeul Ardelean), vol. XX, pp. 31, 93; *Az Erdélyi Múzeumegyesület Évkönyve* (Anuariul Soc. Mus. Ard.), III, p. 89; *Az Erdélyi Múseum-egyesület orvos-természettudományi Értesitöje* (Indicatoriul medico-naturalist al Soc. Mus. Ard.), vol. XVI, 1891, pp. 152-153; vol. XX, 1895, pp. 31-36; vol. XXVI, 1901, pp. 42-46; M. Hoernes *Urgeschichte der bildenden Kunst*, ediţia I, Viena 1898, p. 301. Schroller-Hermann, *l. c.*, p. 74, nr. 1; *Archaeológiai Értesitö (Indicateur Archéologique)*, 1934, pp. 151, 157, 209; *Erdély* (Ardealul), 1933, p. 7.

4. *Cătina*, jud. Someş. În col. preistorică a liceului din Gherla un topor de bronz cu gura îmbucătoare şi două seceri de bronz cu mîner încîrligat (tip ardelean). Locul precis unde s'a descoperit depositul de bronz din care fac parte uneltele acestea, nu-l cunoaştem; fiind însă vorba despre unelte de tip caracteristic ardelean, nu ne putem abate de la ideia că acest deposit de bronz a putut avea vre-o legătură şi cu existenţa heleşteului de aici, cu aşezămîntul preistoric ce exista pe vremuri în jurul heleşteului. Comerţul cu astfel de produse de bronz se făcea cu cei mai înstăriţi, iar căile comerciale pe care s'a făcut acest comerţ duceau pe la punctele mai des locuite de om. *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesitöje* (Indicatoriul medico-naturalist al Soc. Mus. Ard.), vol. XVI, 1891, pp. 156, 186; Herman Otto, *A magyar halászat kónyve* (Cartea pescuitului maghiar), vol. I, p. 73, Budapesta 1887.

5. *Cepan*, jud. Năsăud. Lîngă heleşteul de odinioară, a cărui albie azi e secată, — în părţile de hotare *Lenzseifen* şi *Steinkempel* —, se află staţiuni din epoca de bronz. Existenţa acestor aşezăminte preistorice se datoreşte pe de altă parte şi factorului important că în apropiere există sare. O slatină e în us şi azi. *Erdély* (Ardealul) 1933, p. 8, pune vrista staţiunilor greşit în fasa a doua a eneoliticului ardelean; Iulian; Marţian, *Archaeologischpraehistorisches Repertorium Siebenbürgens. Mitteilungen d. Anthrop. Ges. in Wien*, XXXIX, *N. F.*, IX, 1909, nr. 115; *idem*, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistriţa 1920, nr. 142.

6. *Cojocna*, jud. Cluj. Învăţătorul Andrei Orosz a adunat din jurul heleşteului *Catalina* resturi ceramice din fasa a doua a eneoliticului ardelean, apoi bulgări şi aşchii de obsidiană, lipituri de pereţi de colibe, fragment de topor format din porfir, piatră

www.dacoromanica.ro

de măcinat formată din andesit adus aici din jurul Bistriței, precum și resturi de următoarea faună: *Bos taurus L.*, *Ovis aries L.*, *Sus scrofa; L. Ujság*, Cluj, 1928, nl. din 31 Octombre; *Erdély*, 1933, p. 8; Sztripszky, *l. c.*, p. 41; Marțian, *Arch. praehist. Rep.*, nr. 346; Repertoriu, nr. 190.

7. *Coldău*, jud. Someș. Maiorul în retragere Iuliu Marțian a descoperit la un km. de la capul vestic al comunei, din sus de șosea, o stațiune preistorică, din care a scos jumătatea unei securi de piatră de nisip, tăișul unei a doua securi, precum și aschii de piatră de nisip opalisată. Nu-i exclus că aici s'au găsit obiectele înregistrate în inventariul Societății de Museu Ardelene încă în timpuri mai vechi, cînd locul (hotarul) de mai de aproape unde s'au găsit nu s'a fixat precis. De asemenea nu-i exclus că aceste produse, aparținând în parte epocii neolitice, în altă parte epocii de aramă, precum și celei de bronz, provin din această stațiune. Spre Vest, nu departe de această stațiune, a descoperit d. Marțian urmele unor diguri; astfel așezămîntul preistoric, de o durată așa de lungă, a fost în strînsă legătură cu heleșteiele artificiale din apropiere. *Archaeológiai Értesitő* (*Indicateur Archéol.*), 1904, p. 358; *Monografia județului*, vol. IV, p. 533; Sztripszky, *l. c.*, p. 46; *Erdély* 1933, pp. 9-10.

8. *Deva*, jud. Hunedoara. De lîngă locul mlăștinos numit pe ungurește *Tóállás* (Loc de lac) a adunat defunctul Gabriel Téglás hîrburi preistorice, topoare și dăltuțe de piatră, sule de os; *Hunyadvármegye története* (Istoria județului Hunedoara), vol. I, 1902, pp. 12-13; *Erdély*, 1933, p. 8.

9. *Deviciorul-Mare*, jud. Someș. În colecția preistorică a liceului din Gherla se află trei dăltuțe neolitice; în colecția preistorică a Soc. Mus. Ard. două dăltuțe neolitice din piatră. Andrei Orosz a văzut la o persoană particulară o secure, patru dăltuțe de piatră și o mărgea de argilă. Monografia județului, vol. III, pp. 309-310, ni amintește următoarele numiri de hotar, și anume în 1622 *Tóhely* (Loc de lac), în 1754 *Tógát* (Dig de lac), ceiace arată că aici a existat pe vremuri un heleșteu, Întrebare e dacă obiectele neolitice amintite mai sus ne îndreptățesc să le aducem în oarecare legătură cu acest heleșteu și astfel originea acestui lac să o considerăm de asemenea neolitică. Numai cercetările executate la fața locului ni pot da răspunsul dorit. Am amintit casul acesta pentru a vedea că de multe ori e nevoie să înregistrăm certificatul de

www.dacoromanica.ro

botez al obiectelor trecute în inventarele diferitelor Musee și în legătură cu unele fenomene, factori externi, cum sînt, în acest cas, helești elele și vor fi, în alt cas, de ex. peșterile, etc.

10. Acesta e casul și la *Ercea*, jud. Mureș, de unde se păstrează în colecțiile preistorice ale Soc. Mus. Ard. resturile unor morminte de incinerație din prima fasă a epocii de bronz și o dăltuță neolitică trapezoidă. Literatura ni vorbește despre *Lacul-de-jos (Alsótó)*, *Lacul călugărilor (Barátok tava)*, etc.; Sztripszky, *l. c.*, p. 58.

11. *Gîrbou*, jud. Someș. În 1861 figurează numele de hotar *Mohilele după lac*, iar în 1898 *După lac*. Nu-i exclus, că aceste movile pot fi ori stațiuni preistorice, ori mormintele locuitorilor preistorici, cari se așezaseră în jurul acestui helești eu; *Monografia județului*, vol. V, p. 297; *Erdély* (Ardealul), 1933, p. 8.

12. *Ghiolți*, jud. Someș. În col. preistorică a Soc. Mus. Ard., secure de piatră, zdrobitor de cereale, greutate de plasă din argilă, în forma piramidei, hîrburi de vase de argilă din epoca de bronz și din prima fasă a epocii de fier de tip *Villanova*, os de vacă, găsite între Ghiolți și Sîntioana, la o adîncime de 0,8–1 m., în locul unde drumul taie canalul, care drenează apa superfluă a helești eului *Hodoș* din Țaga.

13. *Lac*, jud. Someș. În proprietate particulară dăltuță de piatră. În col. preistorică a Soc. Mus. Ard., hîrburi și lipituri de colibă din fasa a doua a eneoliticului ardelean, găsite în grădina lui Ioan Kece; apoi tîrnăcop de aramă; topor de bronz cu gură îmbucătoare, semilunară, deci tip ardelean; un asemenea topor în colecția Semin.-greco-catolic din Cluj. Comuna e așezată pe marginea helești eului de odinioară, care, judecînd după obiectele înșirate, a avut și relații preistorice; Sztripszky, *l. c.*, p. 44. *Monogr. județului*, vol. III, p. 442.

14. *Năsal*, jud. Someș. În col. preistorică a Soc. Mus. Ardelene dăltuță neolitică de piatră, fragment de secure din fasa a doua a eneoliticului ardelean, mărgea din argilă, găsite în hotarul *Steuni*; pumnal de fier scitic, găsit în hotarul Gospodar; *Erdélyi Múzeumegyesület Évkönyve* (Anuarul Soc. Mus. Ard.), 1907, p. 36. *Dolgozatok-Travaux*, vol. IV, pp. 240, 241; Fettich N., *A Zöldhalompusztai szkita lelet. La trouvaille scythe de Zöldhalompuszta*, *Archaeologia Hungarica*, vol. III, 1928, pp. 25, 46; M. Rostowzew, *Skythien und der Bosporus*, II; Nandor Fettich, *Bestand der*

www.dacoromanica.ro

skythischen Altertümer Ungarns, Berlin 1931, p. 508; Pîrvan, *Getica* p. 358; Sztripszky, *l. c.*, p. 44; *Monografia județului*, vol. V, pp. 251–2. Comuna e așezată pe marginea heleșteului, ce se întindea pe vremuri pînă aici. În timpurile istorice, scăzîndu-i apa, s'a mai retras.

15. *Ocna Sibiiului*, județul Sibiiu. De aici nu cunoaștem heleș-teu artificial; ținem însă să amintim faptul că lîngă *lacul verde (Zöldtó)* s'au descoperit urme de stațiune preistorică; Carl, Gooss *Chronik der archaeologischen Funde Siebenbürgens*, Sibiiu 1876, extras din *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge*, vol. XIII, 1866, pp. 49–50. Ocna Sibiiului a jucat un rol important și prin sarea sa, ce privește și așezămintele cele mai vechi de aici.

16. *Săcălaia*, județul Someș. Literatura amintește de aici: secure de piatră, verigă de bronz; I. Marțian, *Arch. praehist. Repert.*, nr. 340; *idem, Repertoriu arheol.*, nr. 571.

În 1864 figurează numele de hotar *După tău; Monografia județului*, vol. IV, p. 376. Eu însumi am notat în 1908 următoarele numiri de hotar: *După tău, Tăul lui Negre*. Tot atunci la *Putuhaiu*, sau *Tăul sărat* am descoperit la marginea digului de odinioară resturile unei mori din timpuri mai noi. De urme preistorice n'am dat aici, ceia ce nu înseamnă că în jurul heleș-teului nu s'ar găsi. Obiectele preistorice mai sus amintite ne îndreptățesc să avem speranță în această privință.

17. *Sântejude*, jud. Someș. În col. lui Ioan Temesváry resturi ceramice și de piatră din timpul de transiție eneolitic, găsite în hotarul *Fundătura;* în col. lui Andrei Orosz hîrburi preistorice și măsea de *Bos taurus*, găsite între comună și așa-numitul *Heleșteul nou (Újtó)*. În colecția lui Temesváry multe greutăți de plasă, din argilă; *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesitöje* (Indicatoriul medico-naturalist al Soc. Mus. Ard.), XXVI, 1901, pp. 20, 39; *Archaeologiai Értesitő* (Indic. Archeologic), XV, 1895, p. 388; XVII, 1897, pp. 97, 104, 106; *Monografia județului*, vol. I, pp. 99–100.

Despre heleșteul comunei, Sztripszky, *l. c.*, p. 44; *Monografia județului*, vol. VI, pp. 341–2.

Așezămintele preistorice de aici trebuie să aibă legătură cu heleșteul de odinioară; *Mezöség* (Cîmpia), Moci 1904, nl. din 20 Oct.; *Erdély*, 1933, p. 9.

www.dacoromanica.ro

E de remarcat faptul că Ioan Temesváry a obținut din hotarul *Tăușor* pentru colecția sa o măsea de *Elephas primigenius*, ceia ce mărește importanța acestei comune.

18. *Sucutard*, jud. Someș. Literatura amintește de aici urne; *Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesítöje*, 1859, 1861, p. 27; 1864, 1865, p. 10; *Monografia județului*, vol. I, p. 123; Marțian, *Arch. praehist. Rep.*, nr. 728, *Repertoriu*, nr. 602.

În colecția lui Ioan Temesváry s'a aflat un vîrf de lance de bronz; *Archaeologiai Értesítö*, vol. XVII, p. 106 și p. 105, nr. 59; apoi o brățară de bronz celtică; *ibid.*, pp. 106-7 și *Monografia județului*, vol. I, p. 122; Pârvan, *l. c.*, pp. 542, 706, 785 și fig. 376; Ludovic Márton, *A korai La-Tène-kultura Magyarországon. Die Frühlatènezeit in Ungarn*, *Archaeologia Hungarica*, vol. XI, 1933, pp. 41, 42, și fig. 6, apoi în *Dolgozatok-Arbeiten*, Segghedin, 1934, pp. 125, 162, publică un al doilea exemplar de brățară celtică de bronz, de aici.

Despre heleșteul de aici Sztripszky, *l. c.*, p. 44; *Monografia județului*, vol. VII, p. 72.

19. *Sic*, jud. Someș. Cercetările bogate de aici din epoca neolitică, din aceia de aramă, din prima și a doua fasă a epocii de fier, care se găsesc în parte în colecții private, în altă parte în colecția de archeologie a liceului din Gherla, în colecția mineralogică a Soc. Mus. Ardelene, etc., se datoresc în primul rînd faptului că aici se află sare, dar sînt în legătură și cu heleșteiele de aici, din care azi se văd numai albia și digurile lor. Împrejurimea lor își așteaptă încă o cercetare sistematică; *Monografia județului*, vol. I, pp. 97-100, vol. VI, pp. 379-425; Sztripszky, *l. c.*, p. 45; *Archaeológiai Értesítöje (Indicateur Arch.)*, vol. XVIII, pp. 29-34; XXXI, p. 277; XLVII, p. 155; *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesítöje* (Indicatoriul medico-naturalist al Soc. Mus. Ard.), vol. XIII [2], X, 1888, pp. 275-6; XVI, 1891, pp. 153-5 și 186; Marțian, *Arch. praehist. Repert.*, nr. 644; *idem*, *Repertoriu*, nr. 620.

20. *Sucutard*, jud. Someș. Comuna e situată pe marginea heleșteului ce se întinde de la Țaga pînă aici: diferitele produse preistorice sînt deci în strînsă legătură cu stațiunile ce se înșirau pe lîngă malurile acestui heleșteu de origine preistorică. Astfel de produse sînt, de exemplu: în colecția preistorică a Soc. Mus. Ardelean o dăltuță de piatră, neolitică; o altă dăltuță în colecția

www.dacoromanica.ro

Liceului Bethlen din Aiud; un topor de bronz cu gura îmbucătoare în colecţia Temesváry, etc.; *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesitöje* (Indicatoriul medico-nat. al Soc. Mus. Ard., XII [2], IX, p. 299, nr. 293; *Erdélyi Múzeum* (Museul Ardelean), XXV, p. 258; *Archaeológiai Értesitö* (Ind. Arch.), 1897, p. 434. Sztripszky, *l. c.*, p. 44; *Monografia judeţului*, vol. VI, p. 351.

21. *Şincai*, jud. Mureş. Produsele preistorice din fasa a doua a eneoliticului ardelean, din epoca de aramă şi de bronz ni vorbesc clar, că aici a fost o viaţă preistorică destul de vie. Nu exagerăm de loc cînd presupunem că această viaţă a fost în strînsă legătură şi cu heleşteul de aici, ceia ce se dovedeşte între altele şi prin faptul că de ex. învăţătorul Andrei Orosz a găsit în grădina *Mocsár* (mlaştină, mocirlă), deci în albia de odinioară a heleşteului, hîrburi preistorice şi aşchie de obsidiană; *Erdélyi Múzeum* (Museul Ard.), XV, pp. 268-75, 327; *Székely Nemzeti Múzeum Értesítöje* (Ind. Mus. Naţ. Secuiesc), vol. I, p. 51; *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos természettudományi Értesítöje* (Ind. med.-nat. a Soc. Mus. Ard.), XII [2], IX, p. 299, nr. 290; M. Roska *A Székelyföld Öskora. Die Vorgeschichte des Szeklerlandes* (Preistoria Secuimii), fig. 34, 40.

22. *Tăureni*, jud. Turda. În digul care desparte heleşteul de sus de cel de jos s'au găsit morminte din prima fasă a epocii de fier. Se înţelege de sine că în apropiere trebuie să se găsească şi staţiunea; *Archaeológiai Értesítö* (Ind. Arch.), 1910, p. 354 şi figurile pe p. 355.

23. *Ţaga*, jud. Someş. Pe malul vestic al heleşteului *Hodoş* a fost o staţiune preistorică. Răposatul profesor de la Liceul Bethlen din Aiud, Carol Herepei, a săpat aici, scoţind la iveală produse neolitice şi din fasa a doua a eneoliticului ardelean; *Az Erdélyi Múzeumegyesület Évkönyve* (Anuariul Soc. Mus. Ard.), 1903, p. 89; *Erdélyi Múzeum* (Museul Ard.), vol. XX, p. 93; *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesítöje* (Indicatoriul medico-natur. al Soc. Mus. Ard.), 1894, p. 28.

În colecţia preistorică a Soc. Mus. Ard. se află o greutate de plasă făcută din argilă în forma piramidei, o mărgea de argilă, găsite lîngă canalul prin care curge apa superfluă a heleşteului în partea dreaptă a drumului.

Hermann Schroller, *l. c.*, p. 74, nr. 16, 17, greşit pune staţiunea în hotarul Aiudului. Obiectele se păstrează în colecţia

www.dacoromanica.ro

preistorică a Liceului Bethlen din Aiud ; *Erdélyi Múzeum* (Museul Ard.), XX, p. 93 ; *Az Erdélyi Múzeumegyesület Évkönyve* (Anuariul Soc. Mus. Ard.), 1903, p. 89 ; *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesitöje* (Ind. medico-natur. al Soc. Mus. Ard.), 1894, p. 28 ; 1891, pp. 155, 186 ; *Archaeologiai Értesítö*, 1934, p. 151 ; 1888, p. 338 ; *Monogr. județului*, vol. II, pp. 477, 478, 495 ; Sztripszky, *l. c.*, p. 43 ; O. Herman, *l. c.*, vol. I, p. 73 ; *Erdély* (Ardealul), 1933, p. 8.

24. *Vărarea*, jud. Năsăud. Lîngă vechiul cimitir trei heleștee, și anume : la vărsarea Văii Botoaii în Valea Iedii dăm de așa-numitul *Tăul Trucanilor*, secat de mult, dar foarte ușor de recunoscut. O bună parte a digului a fost spălată de apă și ruinată de vremi. Luîndu-ne pe urma vechii albii a unei vine mici ce iese din lac, la o examinare amănunțită mai putem constata alte două albii de lac, ce se întind până la margenea Nord-Vest a cimitirului. Din digurile lor abia se mai poate vedea ceva. Iarba ce crește acolo e însă de un verde mai viu decît în împrejurimi.

Avem a face astfel cu un întreit sistem de lacuri.

În partea superioară a lacului am dat de un hîrb din epoca de bronz. Astfel de hîrburi, precum și răzătoare din cremene și de piatră de nisip opalisată, apoi o mulțime de așchii atipice (fărîmituri de fabricație), pietre de zdrobit grăunțele, pe urmă un hîrb din prima fasă a epocii de fier am găsit în cursul descoperirii terenului pe care sta cimitirul, așa că în punctul acesta bine apărat și de natură a existat la începutul epocii de bronz o stațiune. E verosimil că primul heleșteu din imediata apropiere se datorește locuitorilor acestei stațiuni. Se poate că și celelalte două. Și nu-i exclus că primii coloniști romani le-au mai îngrijit și folosit. Numele heleșteului superior : *Tăul Turcanilor* vine, precum a susținut datina, de la trei frați : *Damian*, *Zaharia* și *Nistor Palaghie*, a căror poreclă era *Trucanii*, probabil după locul pe care stăteau și care se numește azi *Valea Tricoaii* și e în jurul lacurilor noastre ; M. Roska, *Un vechiu cimitir românesc în fostul sat Vărarea din jud. Bistrița-Năsăud*, în Publicațiile Comisiunii Monumentelor Istorice, Secțiunea pentru Transilvania, IV, Cluj 1924 (Vrista produselor de piatră mai sus amintite e pusă greșit în epoca neolitică.)

25. *Vișta*, jud. Cluj. Terasa de lîngă halta Șardul Clujului e

www.dacoromanica.ro

malul heleşteului de odinioară, ce se întindea pe aici. Această terasă ascunde în sine, — afară de resturile importante ale unei aşezări romane, — o staţiune din fasa caracterisată prin ceramică pictată de stil central-european ; din fasa a doua a eneoliticului ardelean ; din epoca de aramă ; din aceia de bronz şi din prima fasă a epocii de fer, cu ceramică de tip Villanova. Rămăşiţe culturale scoase din aceste staţiuni se află în mare parte în colecţia Seminariului greco-catolic din Cluj, în mai mică parte în colecţia lui Andrei Orosz ; *Erdélyi Múzeum* (Museul Ardelean) XX, p. 90 ; *Az Erdélyi Múzeumegyesület Évkönyve* (Anuarul Soc. Mus. Ard.), 1903, p. 89 ; Marţian, *Arch. praehist. Rep.*, nr. 737 ; *Rep. Arch.*, nr. 745.

26. *Zau*, jud. Turda. Nu-i exclus că depositul de bronz din care au ajuns în colecţia preistorică a Soc. Mus. Ardelene nişte ace şi fierăstraie să fie în legătură cu o staţiune sau eventual cu un întreg şir de aşezăminte din jurul heleşteului de aici sau din apropierea acestui heleşteu, care aşteaptă încă să fie descoperite. Literatura aminteşte de aici şi un topor de bronz în colecţia preistorică a Soc. Mus. Ard. (în inventariu nu figurează) ; *Erdélyi Múseum* (Museul Ardelean), vol. III, p. 181 ; Gooss, *l. c.*, p. 63 ; J. Hampel, *Trouvailles*, p. 85 ; *idem*, *A bronzkor emlékei* (Produsele epocii de bronz), vol. II, p. 91 ; *Az Erdélyi Múzeumegyesület orvos-természettudományi Értesítője* (Ind. med. nat. al Soc. Mus. Ard.), vol. XII[2], IX, p. 299, nr. 289. Despre heleştee O. Herman, *o. c.*, vol. I, p. 73 ; Sztripszky, *l. c.*, p. 52.

Nu m'am ocupat cu această ocasie de numeroasele casuri în care numirile de hotare ni-au păstrat dovezi despre existenţa de odinioară a heleşteielor. În alte casuri, numai archivele au păstrat astfel de numiri şi, dacă le controlăm pe teren, dăm încă de multe ori de albia şi de digul lor. S'a întîmplat că albia s'a umplut în aşa măsură, încît azi figurează ca fineaţă, dacă nu chiar ca loc de arat şi semănat.

E de prisos a stărui asupra faptului că în unele casuri, — Bandul-de-Cîmpie, Bonţ, Cepan, Cojocna, Ocna-Sibiiului, — şi sarea a ajutat mult ca regiunea lor să fie locuită şi să între încît mai strînsă legătură culturală cu jurul apropiat şi prin mijlocirea acestuia cu regiuni mai îndepărtate.

Formarea heleşteielor prin închiderea cu un dig mai scund sau mai înalt al văilor se poate constata, precum am amintit,

www.dacoromanica.ro

în aceiași formă, afară de Ardeal, în Moldova și în Galiția. Acest fapt ni impune să cercetăm în ce relații culturale au stat aceste teritorii învecinate în timpurile preistorice.

Azi încă nu poate fi vorba de felul așezării în lacuri, sau la margenea lor, dar tot în apă, va să zică de palafite. N'avem date care să ne îndreptățească a presupune cu siguranță că a existat acest fel de așezare și la noi [1]. Luînd însă în considerare faptul că rasa alpină, căreia i se datoresc aceste palafite din Elveția, în calea sa spre Vest, pe la noi a pribegit, nu-i exclus de loc ca în urma cercetărilor mai norocoase să putem da și de urmele palafitelor.

Scopul rîndurilor acestora e de a atrage atenția celor chemați și mai ales a învățătorilor, preoților, proprietarilor cu carte, cari pot fi conlucrătorii valoroși ai cercetării unei chestiuni științifice, a cării deslegare lumea savantă o așteaptă în parte de la noi.

În domeniul archeologiei și datele negative sînt prețioase: faptul că în jurul unui heleșteu sau altuia nu s'au găsit urmele omului, nu are importanță prea mare. Se va fixa pur și simplu că aici n'vem ce căuta. Iar, dacă s'au găsit urme, ca să le putem prețui la rîndul lor conform valorii interne științifice, e necesar să se păstreze separat obiectele găsite la un loc, să nu se amestece, fiindcă în acest cas riscăm să stabilim principii și conclusii de tot false; iar, dacă păstrăm obiectele separat după locul descoperirii (partea de hotar), acestea ne vor da îndrumări fidele, corecte, și legile ce se vor deduce din ele vor fi adevărate.

Vreau să cred că prin aceste rînduri vom cîștiga un număr considerabil de colaboratori externi, cari, ca să fie munca lor și mai rodnică, vor nota exact atît numele de hotar unde s'au găsit obiectele ridicate de ei, cît și împrejurările în care au dat de ele [2].

Martin Roska.

---

[1] Hans Reinerth, în lucrarea sa *Das Pfahlbaudorf Sipplingen am Bodensee*, Augsburg 1932, accentuează față de părerea veche că acești construitori neolitici ai palafitelor n'au venit din spre Est ci din spre Vest, din partea sud-estică a Franciei și au trecut de-a lungul Rinului spre lacurile din Elveția, la Bodensee și în partea superioară a Suabiei.

[2] Nu e potrivit ca din cîteva obiecte găsite să facem colecții private, care nu pot fi accesibile nici pentru specialiști, nici pentru publicul mare. E mai bine, din toate punctele de vedere, dacă se depositează, însoțite de cîteva rînduri potrivite (unde și cum s'au găsit, etc.), la museul sau în colecția școlii mai apropiate.

www.dacoromanica.ro

Acte Covurluiene

(Urmare şi sfîrşit)

publicate de C. Velichi.

13.

1801, Maiu 15. Gheorghe Tălpiş, vornic de Poartă, cercetează cu de-amănuntul toate pricinile ce s'au ivit asupra moşiei Onciul şi, stabilindu-i margenile din toate părţile, dă logofătului Ion Cîrjă „hartă închipuitoare".

Să faci ştiri cu această mărturie că, din luminată poronca prè-înălţatului Domnului nostru Costandin Alexandru Epsilanti Voevod fiind rînduiţi ca să hotărîm moşiia Onciul de la Ţinutul Covurluiului, ce prin jalobă au arătat Ioan Cîrjă, diacul ot Gălaţ, împreună cu răzăşii săi, că ar fi avînd ispisoc şi vechi stăpăniri pe numita moşii, şi pe din sus să hotăreşti cu moşiia Slivna şi pe din gios cu moşiia Ghibarţul, şi dintru început acesti trii moşii osăbiti şi alesă una de cătră alta n'au fost păn la anul 1784, cănd atunci cu hotărătura ce s'ar fi făcut de cătră nişti mazili, şi aciia fiind răzăşi de moşiia Slivna, după a lor interes ar fi hotărît, făcînd mari împresurari moşii lor Onciul, şi tot la acè hotărătură ar fi mai scos parti şi unui Ion Vărlan, ce ar fi dat samă unui din răzăşii moşii Slivnii că l-ar fi avănd cumpărătură, pe care jăluitorii nu l-ar fi ştiind a fi niam sau răzăş cu dînşii şi pentru aciasta au cerşut ca să li să hotărască moşiia, şi, scoţîndu-să de supt împresurari, să-i facă cercetări şi dovediri şi pentru partea acelui Ion Vărlan, apoi să li să hotărască şi între dînşii părţile a fiişticăruia osăbite, puind şi pietri hotară dispărţitoare din spre moşiile megieşite, iar, născînd pricină ori la aflare margînilor numitii moşii sau la dispărţire părţilor între răzăşi, atunci la locul acel de pricină pietri hotară să nu să pui, ce, în ce chip vor fi pricinile, cu arătare pre larg şi cu hartă închipuitoari de stare locului, cu care prin zi de soroc să vie la Divan, după poroncă mergănd la stare numitii moşii Onciul, undi fiind faţă atît Ioan Cîrjă diiacul, cît şi răzăşii de moşiia Slivna i de Ghibarţu, mai întăi am cerut la răzăşii de Onciu ce scrisori şi dovezi au, să le areti, şi ei au arătat un suret de pe un ispisoc din let 7039, Mart 15, de la Domnul Petru-Vodă [1], ce întăreşti cumpără-

[1] Este vorba de suretul publicat la no. 1.

www.dacoromanica.ro

tura lui Crăciun și a lui Medelian pe satul Onceștii de pe Slivna, ce l-au avut întâiu cumpărătură Stănilă și Frățilă de la Prodan Micle și de la [sora] sa Micle, drept 200 zloți tătărăști, și diosăbit au arătat o mărturii hotarnică din let 1784, Iulii 7, de la un Toader Năstacu i Ioniță Dima, mazil, ce din poronca părcălăbii de Gălați au hotărât moșiia Onciul de către moșiia Ghibarțul i Slivna; cu cari hotărătură numitul diac Ioan Cîrjă fiind nemulțămit, au arătat prin cuvânt cum că la acè hotărătură față n'au fost și că, din pricina unei poeni cu izvor ce esti la mijlocul moșii Onciul, răzășii ci era din parte de gios trăgè parte lor în sus ca să cuprindă dintr'acè poiană, asemine și răzășii de Slivna, cînd s'au hotărît moșiia lor, nefiind niciunii de față din răzășii de Onciu, s'au lățit moșiia lor în gios cât au voit, și mai ales Enăcheștii, acei ce avè cumpărături din trupul Onciului, să silia a cuprindi și ei dintr'acè poiană, și dintr'acești pricini li s'au îngustat moșiia, și deosăbit că Ioniță Dima, unul dintr'acei mazili ci au fost hotarnici, au fost și răzăș de Slivna; pe care aducîndu-l față și cetindu-i carte de blăstăm ce au scos numiții răzăși ca să areți de știi că s'au făcut vre-o înpresurari numitii moșii la acè hotărătură, el au mărturisit că s'au făcut greșală și înpresurari la capătul din spre apus din pricina a însuși răzășilor de Onciu, trăgînd ei din parte de gios în sus, ca să cuprindă mai multă parte din poiana acè cu izvorul. Și asemene au mărturisit și un Petre Iurașcu, om strein, din satul Găneștii, că s'au întîmplat și el cînd s'au hotărît Onciul, și au auzit pe însuși răzeșii de Onciu zicînd unul către altul că au mai ramas parti din moșiia Onciul în Ghibarțu din parte de gios. Apoi am cercetat și pentru moșiia Slivna i Ghibarțul, de au fost mai din vechimi hotărite și alesă una di către alta, și ce cuprindiri de scrisori au, și au arătat răzășii de Slivna un suret de pe un ispisoc de la Domnul Ștefan-Vodă din let 7001, Dechemvrie 27, prin care întărești lui Stan Grama și fraților lui, Sima i Bode și Bogdan, satul Sărbii la vărvul Slivnii, ce au cumpărat de la Giurge sin Banei Prodănescu și nepoata lui, Mica, nepoții lui Micle Prodănescu, drept 64 zloți tătărăști, cum și o mărturie hotarnică din let 1784, Iuli 30, de la d-lui Clucerul Manolachi Tudor i Stavăr vornic de Poartă, întru care arată că au hotărît moșiia Slivna de giur înpregiur și la amandoai capitile s'au găsit cîte 2010 stînjăni. Am cerut și la răzășii de Ghibarțu ca să areti ce scrisori au, și ei au răspunsu că moșiia lor hotărîtă niciodată n'au

www.dacoromanica.ro

fost, arătîndu numai o carte din let 7264, Maiu 27, de la Domnul Costandin Racoviță Voevod, prin care întăreşti stăpănire lui Iftimii, nepot Neniului, şi altor fraţi a lui pe moşiia Ghibarţul, cu izvor şi vii di-asupra izvorului, şi cu delniţă de fîn în hotaru Onciului. Şi deosăbit au arătat că au şi un ispisoc pe numita moşii, dar este depărtat, la un niam al lor, iar alte scrisori sau dovezi nu au. Deci, după cercetare ce am făcut, văzînd că acesti moşii hotăraţi n'au fost una di cătră altă păn la anul 1784, mai ales Ghibarţul nici ca cum n'au fost hotărît, am făcut stănjini de opt palme domneşti şi am măsurat întăiu moşiia Onciul curmeziş la capătul din spre Răsărit, şi s'au găsit 510 stanjini, cum şi la capătul din spre Apus s'au găsit 565 stănjăni, cari niciuna din măsurile acesti de acum nu s'au potrivit cu măsurili ce să văd arătati în hotarnica de la 1784, ce cu mult dipărtati una de altă, la capătul din spre Apus 35 stănjini lipsă, şi la capătul din spre Răsărit 157. Şi, măsurînd şi moşiia Ghibarţul, s'au găsit la capătul din spre Apus 1630 stănjini şi la Răsărit 1500, cum şi moşiia Slivna după arătare hotarnicii să vedi la amîndoaî capitili că şede 2010 stănjini. Din care măsuri cunoscîndu-să împresurare Onciului din spre moşiile aceste, căci undi să cădè moşiia Ghibarţul a fi mai îngustă la capătul din spre Apus decît la Răsărit, dar încă să găseşti mai lată cu 130 stănjini, şi, cerşăndu Ioan Cirjă cu ai săi răzăşi ca şi moşiia Onciul să facă de o potrivă cu numitili moşii Slivna i Ghibarţul, de vremi că dintru început hotărăti şi alesă una de cătră alta n'au fost, mai ales că şi ispisocul Slivnii să arată că esti vănzare tot dela un niam de oamini cari şi Onciul au văndut, adică Prodan Micle, şi ...Micle au văndut moşiia Onciul, iar Giurge sin Banci Prodănescu şi nepoata lui, Mica, nepoţii lui Micle Prodănescu, au văndut satul Sărbii la vărvul Slivnii, apoi şi Ghibarţul, macar să nu fi văndut tot de niamul acestor vînzători, dar, fiindu că dintru în vechimi şi păn acum hotărăt şi ales n'au fost de cătră numitili moşii, nu poati a avè mărime lui mai mult decăt celelalti. Şi, vrîndu noi a faci fiişticare moşii tot de o potrivă, după cunoştinţa ispisoacelor, nici într'un chip n'au primit a o mai îngusta răzeşii de Ghibarţu din soma stănjinilor ci s'au găsit supt a lor stăpăniri, iar răzeşii de Slivna au priimit ca să mai dè din moşiia lor 20 stănjini. Cu care nemulţămiţi fiind răzeşii de Onciu, au rămas să-şi caute din spre amîndoaî părţile cu judecată. Deosăbit am făcut cercetare şi pentru

www.dacoromanica.ro

acel Văslan ce ș'au vândut parte sa Enăcheștilor, și cu adivărat (di va rămînè zapisul bun) să găsești moșan de Onciu, însă prin zapisul său vîndi giumătate de bătrîn, adică a patra parti din toată moșiia. Apoi, cînd s'au hotărăt moșiia, să vedi că-i scot a opta parti, cu care rămîn mulțămiți cumpărătorii Enăchești. Dar, cu toate aceste, luînd noi sama cu amăruntul curgirii vreamilor de la veletul ispisocului, 7039, și păn la vînzari, 7257, sînt trecuți în mijloc 219 ani, cari nicidecum nu poate a fi parte lui giumătate de bătrîn într'atîta curgire de ani, mai ales că dintru învechimi să vedi că toată moșiia au umblat în doi bătrîni: Crăciun și Medelian, și acest vînzător arată în zapisul său că vîndi giumatati de bătrîn lui Crăciun, și, dîndu-se prepus zapisului că esti neadivărat, au rămas ca iarăși să se cercetezi de către giudecată. Osăbit au arătat răzeșii de Onciu că pătimesc înpresurari de către moșiia Oneștii i Vale Lupului la colțul din sus și de către Răsărit, luîndu-le niște poeni cu înpresurari, și, cercetînd pricina aceștii înpresurări, s'au aflat că, în vremi cînd s'au hotărît moșiia Onciul, au fost dătători de samă răzășii cei ci avè parte lor în parte din gios, cari sînt răzăși și în moșiia Oneștii i Vale Lupului, și, fiindcă parte lor era din gios, însuși aceia au cerut în parte din sus să pui hotarul în costișă di spre Apus, iar nu în zari, după rânduială și în linia celuelalt hotar, pentru ca să-și lungiască moșiia lor Oneștii. Și, cunoscută fiind aciastă înpresurari, am făcut semni gropi și buori pe zare dealului, dispărțitoari Onciului de Onești. Și, după cercetare ce am făcut, s'au dat aciastă mărturii la mâna diiacului Ioan Cărjă și răzeșilor săi, împreună și hartă închipuitoari de stare numitilor moșii.

1801, Maiu.

Gheorghi Talpiș, vornic de Poartă.

(Pe Vo:) Mărturia hotarnică de cercetare ci au făcut vornicul de Poartă Gheorghii Talpiș, din 18, Maiu 15. N. C.

14.

1801, Februar 1. Constantin Ipsilanti Voevod poruncește lui Ioniță Manoli biv Vel Șătrar și lui Gheorghe Tălpiș vornic de Poartă să cerceteze pricinile moșiei Onciul și să-i tragă hotarele, dînd tuturor mărturii hotarnice.

Io Constandin Alexandru Neculai Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn țării Moldavii.

www.dacoromanica.ro

Boerii Domniei Meli Ioniță Manoli biv Vel Șatrar, Gheorghi Talpiș, vornic de Poartă, sănătate. Vi să faci știri că prin jaloba ce-au dat către Domniia Mè Ioan Cărjă diiac ot Gălați, împreună cu toți răzășii de moșiia Onciul, de la ținutul Covurluiului, au arătat că moșiia lor, ce să numești Onciul, asupra căriia ar fi având vechi stăpăniri și cu ispisoc domnesc pe din sus să răzășăști cu moșiia Slivna și pe din gios cu moșiia Ghibarțul și dintru început acești trei hotară deosăbite și alesă una de către alta, n'au fost până la anul 1784, cînd atunce cu hotărătura ce s'ar fi făcut de către niște mazili, și aciia fiind răzăși de moșiia Slivna, după a lor interes ar fi hotărât, făcând mari împresurari moșii lor, Onciul, și tot la acè hotărătură ar fi mai scos parti și unui Ion Vîrlan, ce ar fi dat samă unui din răzășii moșii Slivna că l-ar fi având cumpărătură. Pe cari Ion Vărlan jăluitorii nu l-ar fi știind a fi niam sau răzăș, și pentru aceasta au cerșut ca să li să hotărască moșiia lor și, scoțindu-să de supt împresurari, să să facă cercetari și dovediri și pentru parte acelui Ion Vărlan, și a pos să li să hotărască și între dănșii părțile a fiiștecăruia osăbit. Drept aceia iată vă orănduim și vă poruncim să mergeți la stare locului, unde, față fiind, atăt jăluitorii, căt și răzășii moșiilor megieșite și din sus și din gios, împreună cu orice scrisori și dovezi vor fi având, să stați și să faceți cercetare foarte cu măruntul ca să puteți afla întregime a tot trupul moșii Onciul pe marginile celi adivărate, după hotarăle ce vor fi umblat din vac. Și, de veți cunoaște că s'au făcut vre-o împresurari la hotărătul acela de la 1784, după dovezi ce vor fi, să faceți îndreptari și, măsurându-o cu stănjinul domnesc, atăt în lung pe amăndoaî marginile, căt și în curmezis, pe căte locuri va ceri trebuința, să o scoateți de supt împresurari și să puneți și piatri hotară despărțitoare de către moșiile megieșite; apoi să cercetați și pentru osăbire părților între dănșii după spița de niam ce vor da și, după dovezile ce vor avè fiiștecare, să deosebiți parte fiiștecăruia unul de spre altul în stănjini. Când atunce veți cerceta și pentru parte acelui Ion Vărlan, din ce bătrăn să tragi și cătă parti i să cuvini, și, de să va fi făcut vre-o greșală la hotărătul de mai înnainte, acum să îndreptați, și așa după cum veți hotără și veți alegi părțile fiiștecărura să dați și mărturii hotarnice pe rănduiala fiiștecari parte iscălite pe obiceiu. Iar, născând pricină ori la aflare marginilor numitei moșii sau la despărțire părților între dănșii, atunce la locul

www.dacoromanica.ro

acel de pricină pietri hotară să nu puneți, ce în ce chip vor fi pricinile să faceți mărturii, cu arătare pre larg și hartă închipuită de stare locului, la cari să arătați în măsuri și locurile aceli de pricină cu cari prin zi de soroc vor veni la Divan.

(Pecete.) [1801], Fevr. 1.

...Vel Logofăt

Original, hîrtie, proprietatea N. Velichi. Pecete aplicată.

Pe Vo. o notiță: „1801, Fev. 1. No. 3. Carte gspd către Șatrar Ioniță Manoli și Vornic de poartă Gheorghi Talpiș, ca să cerceteze și să hotărască moșiia Onceștii, din ținutul Covurlui, din 1801, Fevr 1. No. 10. M. E.

15.

Galați, 1802, Iulie 10. Carte de judecată de la pîrcălăbia Galațului, dată logofătului Ioan Cirjă pentru hotarele moșiei sale, Onceștii.

De la Părcălăbie Galații.

După luminată carte Mării Sali lui Vodă ci ni-au adus logofătul Ioan Cîrjă, poroncitoare către aciastă părcălabie ca de iznoavă să aibă giudecată cu răzășii de moșiia Ghibarțul i de moșiia Slivna, pentru înpresurare ce îi să pricinuești moșii sale Onceștii de către numitili aceste doaî moșii, după poroncă întrînd în cercetare întăi cu răzășii de moșiia Ghibarțul, anumi Mihălachi Fulger i Gheorghi Fulger i Iordachi Dumbravă i Vasăli Buza și alți ai lor, au arătat logofătului Ioan Cărjă că moșia sa Onceștii să megieșăști pe din gios cu moșie Ghibarțul și pă den sus cu moșiia Slivna și dentru învechimi n'au fost hotărăte, nici deosăbite una de către alta, stăpănind fiișticari cum au putut păr la anul 1784, Iulie 6, cănd atunce un niam a Enăcheștilor, ce să află cu lăcuința în satul Slivna, avănd o parti de cumpărătură în hotarul Onceștii, voind să-și aliagă parte lor, au luat hotarnici pe doi mazîli, anume Toader Năstacu și Ioniță Dima, carii, neavînd știință a hotărălui, mai ales la niști moșii ce niciodată hotărăte și alesă una de către alta n'au fost, și încă Ioniță Dima fiind unul den răzășii de moșiia Slivna, după al său interes n'au căutat să urmeză ispisoacilor vechi și să deosăbiască pe fiișticari hotar după putere ispisoacelor, ce, întrînd cu măsură în stănjăni la capătul

www.dacoromanica.ro

de spre răsărit, au ales 754 stănjăni Onceștii, lăsînd în sus pe moșiia Slivna de 2010 stănjăni și în gios pe moșiia Ghibarțului de 1500 stănjăni, iar la capătul de spre Apus au ales pe moșiia Onceștii 600 stănjăni, lăsînd în sus pe moșiia Slivnii iarăși de 2010 stănjăni și în gios pe moșiia Ghibarțul de 1650 stănjăni. După cum s'au văzut și mărturia numiților cu liatul arătat. Cu cari hotărătură nemulțămindu-să numitul logofăt, după cum nici față n'au fost la acè hotărătură, în anul trecut, Maiu 15, au adus carte gospod către d-lui Șătrar Ioniți Manoli și către d-lui Gheorghe Talpiș vornic de poartă, poroncitoari ca să facă cu amăruntul cercetare și să îndrepteză, și arată rînduitul vornic de Poartă pre mărturia și harta sa că, mergănd la fața locului, după cè cu amăruntul cercetare ce au făcut, asămine înpresurare au găsăt, și încă, măsurănd numai pe moșiia Onceștii și Ghibarțul, la capitili de spre Răsărit au găsăt pe moșiia Onceștii 910 stănjăni și pe moșiia Ghibarțul 1500 stănjăni, cum și la capitili de spre Apus au găsăt pe moșiia Onceștii 565 stănjini și pe moșiia Ghibarțul 1630 stănjăni, iar pe moșiia Slivna au lăsat-o tot în măsurili de sus arătate, căte 2010 stănjăni, fiind hotărătă de d-lui Clucer Manolache Tudorii, și, făcînd cercetare și scrisorilor moșiilor, au găsăt ispisoace vechi, atăt pe moșiia Slivna, cum și pe moșiia Onceștii, scriind tot pe sate întregi, și numai de la un niamu vănzare, și că, nevoind răzășii a priimi ca să facă strămutare, au rămas ca de iznoavă să între în cercetare. Carile hotărătură a numiților mazili după mărturiile ce s'au văzut s'au înțăles cu totul greșite. Întăi că, di n'au și urmat după putere ispisoacelor vechi ca să dei de o potrivă înpărțială la fiișticari hotar, după cum dreptate au cerșut, dar și pe aceste doaî hotară Onceștii și Ghibarțul lunecîndu-să la arătării interesului, au lăsat pe hotarul Onceștii la capătul de la răsărit cu 345 stănjăni mai lat decăt la Apus și pe moșiia Ghibarțul la capătul de la Apus cu 150 stănjăni mai lat decăt la Răsărit. Cari așa urmari de hotărătură nu s'au mai văzut, căci, dacă să pută è fi mai late la un capăt, trebuia să fii amîndoaî moșiile ori la Răsărit mai late și la Apus mai înguste sau de o potrivă la amîndoaî capitili. S'au întrebat pe răzășii de Ghibarțul ce au a răspundi și, de au niscaiva scrisori, să arati. Ei au arătat că scrisori nu au decât numai stăpîniri și, măcar că ei la hotărătura numiților mazili față n'au fost și că acè hotărătură s'au făcut mai mult pe arătare răzășilor de moșiia

www.dacoromanica.ro

Onceştii ce stăpănesc parte de gios, dar, auzind de la alţii că la capătul den spre Apus s'au împresurat Onceştii cu o parti de către Ghibarţu den pricina lăcomii unui Ştefan Mămăligă i Florea Istrati i Neculai Tălăşman şi alţi răzăşi de Onceşti, parte de gios, că, voind a cuprindi o parti den o poiană cu izvor, ci esti pe hotarul Onceştii cam în parte de sus, ar fi lăsat însuş ei o parte den Onceşti în moşiia Ghibarţul întinzîndu-să în sus ca să cuprindă izvorul şi din poiană, iar nu că ei au pricinuit vre-o împresurari şi cu voi, când sănguri ei înpresurare ce s'au făcut la acè de'ntăiu hotărătură, fără să fie săliţi mai mult, de voia lor au lăsat acei una sută cincizăci stănjăni ci li trec mai mult în lăţime Ghibarţului la capătul de la Apus, rămăind în stăpănire Onceştilor, şi să să muti pietrili mai gios, urmîndu-să linie după stare locului dreptu păr la piatra hotar în capătul de la Răsărit. Cu cari a lor primiri, măcar că numitul logofăt nu s'au mulţămit, făcînd ceriri ca, după putere ispisoacelor vechi, fiind aceste trei moşii nedeosăbite una de către alta, să-şi lăţască şi moşiia sa Onceştii de o potrivă, după cum şi ispisoacili vechi adiveriazi sati întregi. Cari a sa ceriri, fiind cu cali şi întovărăşită dreptăţii, rămăne să-şi cauti şi să să facă îndreptare. Iar acum de-odată după priimire însuş a răzăşilor de Ghibarţu, au rămas ca acei 150 stănjăni la capătul de la Apus să-i tragă la stăpănire sa, mutăndu-să pietrili mai gios şi îndreptăndu-să după linie locului. Şi, când numitul logofăt va dovedi, după cum şi însuş răzăşii de Ghibarţu au mărturisit, cum că răzăşii Onceştilor parte de gios cu lăcomie interesului au fost lăsat sănguri ei acei 150 stănjăni în hotarul Ghibarţului şi numitul logofăt cu osteniala şi cheltuiala sa prin atăte cercetări i-au scos de supt împresurari, dreptatea întovărăşasti ca iarăş numai însuş să-i aibă la stăpănire. Iar răzăşii de Onceşti a părţii de gios să rămăie mulţămiţi cu parte acè care cu priimire interesului lor la hotărătura de'ntăi le s'au fost ales. Şi după cercetare să dă aciastă adiverinţă. Iar pricina împresurări den spre moşiia Slivna rămăni să să cauti, i fiind răzăşii aicea faţă.

1802, Iuli 10.

Pe Vo. Carte de judecată de la părcălăbie, din 1802, Iuli 10. No. 15.

N. C.

www.dacoromanica.ro

16.

1804, Ianuar 28. Cărăimăneștii vînd partea lor din moșia Onciul, jumătate din a patra parte din bătrînul lui (Cîrjă) cu 11 lei.

Adecă noi carii mai gios ne vom puni numili și degitili în loc de peceți dat-am adivărat și încredințat zapisul nostru la măna d-sali Logofătului Ioan Cărjă, precum să să știe că, avănd noi parti de moșiie în hotarul Onceștii, ci este la ținutul Covurluiului pe vale Slivnii, cari parti s'au numit a noastră, a Cărăimăneștilor, giumatati din a patra parti den bătrănul Cărjă, și, fiindu-ne răzăș de baștină d-lui mai sus numit logofăt, ni-am învoit cu d-lui și de a noastră bună voia, de nimini săliți, nici asupriți, am văndut d-sali toată parte noastră a Cărăimăneștilor cu bani gata, 11 lei, adecă unsprăzăci lei, pe carii bani luîndu-i deplin în mănuli noastri, să stăpăniască d-lui i feciorii i nepoții și strănepoții în veci, ca pe o driaptă ocină și moșiie ce cu voia noastră am văndut d-sali. Și, pentru mai adivarată credință, neștiind carti, am pus degitili, în loc de peceți.

1804, Ghenar 28.

Eu, Ioan Cărăiman, am văndut cu voia mè.
Eu Nastasăi . . . Și eu am scris cu zîsa
Eu Anița . . . numițălor, și sănt martur:
Eu Iliana . . . Gheorghi Gavril...
Eu Ion Dumitrașcu, răzăș, martur. Iordachi Basbuluc, biș (?) martur.
De la părcălabie Galații.

Înainte noastră au dat numiții zapisul acesta și, luîndu-și banii deplin, s'au încredințat și cu ale noastre iscăliturі.

(Două iscăliturі.) 1804, Ghenar 28.

Pe Vo.: „1804, Ghen. 28. Din bătrînul Cîrjă.
Zapis Ioan Caraman cu ai săi vînd Logofătului Ioan Cîrjă.
Din 1804, Ghen. 28. No. 10. N. C.

17.

1806, Februar 8. Andrunachi Enachi vinde lui Scărlat Balaban treizeci de stînjeni din moșia Ghibarțul, cu preț de doi lei și jumătate stînjenul.

Adică eu, Andrunachi Enachi, răzăș di moșiia Ghibarțul, ci am cumpărătură cu Vasăle Buza din bătrănul lui Hărcă, dat-am zapisul meu la măna lui Scărlat Bălăban, răzăș di moșiia Ghibarț,

www.dacoromanica.ro

precum să să ştii că i-am vândut triizăci stănjăni din parte mè din cumpărătură, cu preţ căte doi lei pol, şi, fiindcă di a mè bună voe i-am vândutu şi am luat bani în mănile meli toţi, iar, întămplându-să vre-o pricină di judecată, să am a răspunde eu. Şi de aice înnainte să fie volnicu a stăpăni aceşti di mai sus numiţi stănjăni, el şi copii lui şi niam di niamu lui, în pace. Şi spre credinţă am iscălit.

Andrunache Enachi. 1806, Fevruarie 8.
Ştefan Gavrilaş, răzăş Eni preut, răzăş.
(Încă două iscălituri.)

Pe Vo.: Zapis. Andrunachi Enachi vinde la Scărlat Bălăban din 1806, Fevr. 8. No. 12. N. C.

Ghibarţul. Zapisul de cumpărătură de 30 stănjăni a lui Andrunachi Enachi, ci vindi lui Scarlat Bălăban, din let 1806, Fevr. 8.

18.

1812, Februar 9. Neamul Dumitrăcheştilor împuterniceşte pe părintele Vasile să facă un schimb de moşie cu Sulgerul Ioan Cîrjă.

Adică noi, nemul Dumitrăceştilor, adiverim cu acest sinet al nostru la măna părintelui Vasile sin Alisandru Dumitraşcu precum să să ştii că di a noastră bună voe, nesiliţi, nici asupriţi de nimine, l-am făcut vichil, di a ave voè ca să mergă înainte d-lui Sulgerului Ioan Cărjă, să facă schimb părţili di moşii ce le avem în sat Cărja, în Puricani, Iţeştii, Onciu, ce să va alegi, să fii dată d-lui Sulgeriului după schimbu ce va faci părintili Vasili. Şi d-lui Sulgeriu să ni dè noo din hatarul Petrosului şi din Pogăneşti ori asămine în schimb. Pentru mai adevarată credinţă ne'm pus numili şi degitili în loc di peceti, neştiind carti.

1812, Fevruari 9.

Eu Ioan Dumitraşcu, cu toţi ficiorii mii.
Eu Alisandru Dumitraşcu, cu toţi feciorii.
Eu Gligoraş Corne cu fraţii mii.
Eu Gavril Prohir cu fraţii mii.
Eu Toadir Stavăr cu fraţii mii.
Eu Vasili Andrei.

...am scris cu zisa numiţilor di sus, şi am iscălit.

Pe Vo.: „Zapis Ioan Dumitraşcu cu ai săi vînd Slugerului Ioan Cîrjă, din 1812, Fevr. 9".

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

C. Fierăscu, *D. Ţichindeal, Contribuţie documentară*, [Bucureşti 1937] (din *Preocupări literare*, I–II).

Ca prefaţă la câteva interesante scrisori inedite, se presintă mediul arădan pe vremea lui Ţichindeal (numele-mi pare a fi pus în legătură cu *prichindel*, „mărunt", rădăcina fiind în ungurescul *csik*, „mic").

Scrisorile pornesc din 1815 şi sînt adresate către Moise Nicoară, figură încă nedescifrată, care e de cel mai mare interes. E vorba de afaceri bisericeşti (pentru a scăpa de hegemonia sîrbească, el ar merge până la Unire), de sinoade, de o alegere episcopală. Ţichindel era la Viena şi avea legătura cu preotul rusesc de la Sfînta Barbara. Chenghelaţ, pe care l-a prelucrat, apare (p. 25; v. şi pp. 36–7: nu ştie româneşte; p. 40), ca duşman al amîndurora. Sîrbii tratează pe Nicoară de „negustor din Jula" (p. 27). Legături şi cu Vulcan; grijă de literele latine (p. 34). Îl vedem spuind „scriat" pentru „scris", p. 39. O scrisoare cu litere latine în ortografia ungurească (p. 54). Glumeşte şi pe socoteala „coconiţelor de la Viena" (p. 47). Pe Nicoară, în legătură continuă cu ministrul Haager, îl vrea rupt de Sîrbi şi episcop la Arad, unde doria să se aşeze Chenghelaţ (pp. 48–9). Înainte de toate grija de a păstra, împotriva strecurărilor sîrbeşti, firea şi dreptul neamului său. „Scopul mieu e a ne despărţi de Sîrbi [1]."

N. I.

* * *

Franco Valsecchi, *I problemi europei nella politica del 1850. La situazione europea e la preparazione diplomatica del 59* (în „Rivista storica italiana", seria V, vol. I, fasc. 1).

Iată cuprinsul interesantului articol:

Imperiul lui Napoleon al III-lea, născut pe ruinele republicii, dacă avea o tendinţă reacţionară în politica internă, se resimţia de originea lui revoluţionară în politica internaţională.

Napoleon al III-lea trebuia să fie adversarul stării de lucruri stabilite în 1815 contra Franciei lui Napoleon I-iu, şi prin aceasta contra Austriei, gardiana acelei ordini. Contra Europei vechi conservatoare, cu centrul la Viena, el voia o Europă nouă

[1] O petiţie de săteni pentru episcop romîn; p. 58.

www.dacoromanica.ro

cu centrul la Paris, având ca steag revoluționar pe cel al naționalităților.

Războiul Crimeii servește lui Napoleon al III-lea ca să dea o lovitură blocului Europei conservatoare și să scoată Franța din isolare. Anglia nu va suferi presiunea Rușilor la Strîmtori, în Mediterana.

Războiul Crimeii are răsunet la popoarele supuse Turcilor: „le potenze riunite a Parigi si trovano dinnanzi ad un risveglio delle nazionalità danubiane e balcaniche. Moldavia e Valacchia, i principati danubiani, si agitano per l'unità; gli albori di quella che sarà un giorno la Rumania. Il Montenegro mira a scuotere il giogo turco; la Serbia è in convulsioni. *Napoleone coglie l'occasione per alzar la bandiera del principio di nazionalità, ed assume la protezione delle aspirazioni balcaniche (sic; N. R.). E provoca così un ravvicinamento alla nemica di ieri, la Russia,* tentata dal ruolo di protettrice dei popoli slavi e cristiani".

Amestecul francez și rus în Balcani *alarmează Austria,* care „ha tutto da temere da un mutamento dello *statuquo* nella vicina Turchia Europea".

Ambasadorul austriac la Paris, Hübner, declară aceasta lui Napoleon al III-lea, discutând chestiunea Orientului (raport din Paris, 23 Maiu 1858): „Ogni potenza ha una base morale, un principio da cui non può impunemente deviare. Chiedete al Papa una concessione in materia di fede, e vi risponderà di no, perchè accordandola cesserebbe precisamente d'essere il Papa. Esigete dall'Inghieterra che vi aiuti ad abattere un governo parlamentare, e vi risponderà che è contrario ai suoi principi. E così rispondereste voi stesso a chi vi domandasse di combattere altrove quel suffraggio universale che avete invocato in Francia. L'Austria ha per principio il rispetto agli imprescrittibili diritti dei Sovrani, e *la negazione della pretesa delle nazionalità di costituirsi politicamente in Stati.* Ebbene, dalla pace in poi la via seguita dal. Governo francese ha, in più d'una occasione, toccato i principi che sono la nostra base e su cui non possiamo transigere.

Ben altro terreno gli si era offerto, su cui ingaggiare la lotta contro la vecchia Europa: la questione italiana"....

Napoleon al III-lea e obligat să amâne politica sa în Orient sau să nu insiste. Aceasta din causă că întâmpina opoziția hotărită a Angliei, care în această chestiune trecu de partea Austriei, și contra Rusiei. Napoleon ținea însă la amiciția englesă și nu înțelegea să o sacri-

www.dacoromanica.ro

fice. „Egli non era lontano dal condividere l'opinione del suo ambasciatore a Londra, Persigny, che ammoniva: „Capirei che la Francia estraesse la spada per qualche grande questione, per le provincie renane, l'Italia, la Polonia, l'Ungheria... Ma non riesco a capire come si possa impegnare l'onore francese per una questione tanto secondare, e si possa sacrificare per essa l'amicizia inglese" (depeşe ale lui Persigny, din Maiu, Iunie şi Iulie 1857). „Sicchè Napoleone si limitò a mantenere il suo punto di vista, senza impegnarvi battaglia: e la questione si risolse, alcuni anni dopo, in senso favorevole alla sua politica".

După războiul Crimeii, *Napoleon caută să câştige Rusia*, profitând de duşmănia austro-rusă.

Căci nu numai din partea Împăratului erau vii amintirile acordului de la Tilsit, cu proiectul de a împărţi Europa în două zone de influenţă, Occidentul pentru Franţa şi Orientul pentru Rusia, dar şi din partea conducătorilor ruşi, încă din timpul războiului Crimeii, gândurile mergeau către o alianţă cu Franţa: „la Francia dominerebbe il Mediterraneo, noi avremmo mano libera in Oriente".

Gorciacov vedea într'o alianţă cu Franţa o răsbunare contra Austriei şi o indemnisare pentru pierderile de pe urma războiului Crimeii.

Cei doi Împăraţi, însoţiţi de miniştrii de Externe Gorciacov şi Walewski, se întâlnesc la Stuttgart, în Septembre 1857. „Una minuta, probabilmente di mano di Walewski, stabilisce che, nel caso sia neccesaria, per la conservazione della pace, una revisione dei trattati del' 15, i due Sovrani si intenderanno sui principi che debbono presiedervi".

În Septembre 1858 misiunea principelui Napoleon la Ţar. Împăratul frances cerea „che, scoppiata la guerra, lo Zar si impegnasse a tener a freno la Prussia, la confederazione germanica; che inviasse ai confini di Galizia forze sufficienti ad immobilizare 150.000 Austriaci e rompesse i rapporti diplomatici con l'Austria alcune settimane dopo l'inizio delle ostilità. Quanto al riassestamento che avrebbe seguito la guerra, lo Zar doveva approvare la fondazione di un regno dell' Italia superiore con dieci milioni di abitanti e la cessione di Savoia e Nizza alla Francia; e doveva promettere di non opporsi ad una separazione dell'Ungheria dalla Monarchia asburgica e alla formazione di uno

www.dacoromanica.ro

Stato ungherese indipendente. In compenso, Napoleone offriva il suo appogio per l'acquisto della Galizia alla Russia e per l'abolizione della clausola del trattato di Parigi che limitava la potenza navale della Russia nel Mar Nero".

Nu era în intenţia Rusiei însă să meargă aşa de departe: „Tutto quello che la Russia può offrire è una neutralità benevola per Napoleone, minacciosa per l'Austria...".

Un tratat secret fu încheiat în acest sens. Formulat în Ianuar 1859, fu ratificat la Paris, la 3 Mart: Rusia va observa o neutralitate binevoitoare, dar recunoaşte anticipat o mărire a Casei de Savoia.

Virginia Sacerdoţeanu.

* * *

Luigi Pernier, *Il palazzo minoico di Festòs. Scavi e studi della missione archeologica italiana a Creta dal 1900 al 1934*, Vol. I. *Gli strati più antichi e il primo palazzo*, Roma, Libr. della Stato, 1935. Un volum text de 475 pagini şi un volum de 40 planşe.

În Maiu 1900, pe cînd A. Evans încheia prima campanie de săpături la Cnossos, misiunea archeologică italiană începea primele săpături în Creta supt conducerea lui Fr. Halbherr, care a lucrat acolo în această calitate timp de treizeci şi doi de ani şi căruia i-a urmat L. Pernier, profesor la Universitatea din Florenţa. Insula Creta a fost intens cercetată, de şi resultate nu se cunosc încă toate până acum: Astfel archeologii locali au întreprins săpături la *Tilisso*, *Mallia*, *Niru Kani*, în centrul Messarei, Americanii la *Gurnia*, *Vasiliki*, *Moklos* şi *Psira*, Englesii la *Knossos*, *Paleokastro*, *Zakro* şi *Petsofa*, iar Italienii la *Haghia Triada*, *Phaestos* şi alte localităţi din Messara occidentală. După războiu Şcoala francesă din Atena reluă importanta exploatare a palatului de la *Mallia*, începută de J. Hatzidakis în 1915. Alte săpături se făcură la *Sklavokampos* şi *Hellenes* de către Spiridon Marinatos. Se dovedi astfel că civilisaţia minoică se întinde şi în partea de Vest a insulei, contrar celor ştiute până la războiu. Noile săpături, basate pe observaţii stratigrafice, au ajuns la conclusia aceasta: civilisaţia geometrică suprapune palatele minoice, fiind deci mai recentă decît ele. Până în 1904 se întrebuinţa denumirea de civilisaţie „miceniană" pentru cea mai veche civilisaţie din Creta. În 1904 A. Evans propune numirea de minoică şi deosebeşte trei perioade: EM, MM şi LM, iar în 1912

www.dacoromanica.ro

aduce unele modificări. În ceia ce privește cronologia, Evans stabilește o nouă serie de sincronisme. Sînt strate archeologice databile prin obiecte egiptene și strate egiptene databile prin obiecte minoice. Așa s'a ajuns la o satisfăcătoare cronologie absolută.

La Phaestos construcția *primului palat* are loc pe la începutul dinastiei XII (2000-1788 a. Hr.). Pe la sfîrșitul dinastiei XIII (1788-1660) este *refăcut*. *Al doilea palat* cade pe vremea dominației Hicsoșilor și prima parte a dinastiei XVIII (1580-1350). Misiunea italiană a avut norocul să dea la Phaestos supt construcțiile palatului al II-lea *peste toată aripa occidentală a primului palat*, păstrată chiar intactă, cu magazii, etc.

Tripla subdivisiune a lui Evans nu se poate aplica la Phaestos, zice Pernier. La Knossos viața încetează la începutul epocii de fier, pe cînd la Phaestos ea continuă, de și modest, în perioada stilului geometric, cu o scurtă înflorire în vremea elenică, pănă în epoca creștină. Pernier nu facea ca A. Evans, în *The Palace of Minos*, un excurs asupra întregii civilisații minoice, ci *descrie* foarte amănunțit, une ori chiar după jurnalul de săpături, condițiunile de găsire a obiectelor, și mai ales construcțiile palatelor.

Topografia. Phaestos a avut o situație cu totul independentă de Knossos, cu atît mai mult, cu cît în Creta fiecare palat va fi fost un centru independent. Acest aspect se repetă în toată Creta. Așa va fi fost la Mallia, Haghia Triada. Evans susține că în partea de Est s'a format un Stat unic, centralisant și dinastic, cu capitala la Knossos. Totuși, zice Pernier, existența numeroșilor suverani în Creta greu se conciliază cu ideia unei supremații maritime în basinul oriental al Mediteranei. Poate va fi avut loc un proces de unificare. Phaestos, care comandă valea deschisă spre Marea de Sud, se va fi bucurat de o oarecare autonomie și după unificare. In Iliada și Odiseia se amintește de Phaestos ca de o cetate bine construită, care dă contigente regelui Idomeneu de la Knossos. Lanțul muntos Ida despărția Phaestos de Knossos. Nicăiri în Creta nu este un peisagiu mai grandios ca la Phaestos. La N.-V. muntele Kedrio, în spatele căruia sînt Munții Albi. Muntele Ida domină tot peisagiul.

Stratul neolitic. Supt nivelul primului palat se află stratul neolitic, cu o *faună* bogată *(sus scrofa ferus*, capra domestică, *bos domesticus*, *bos privigenius)*, o industrie a osului foarte evoluată,

www.dacoromanica.ro

ca și aceia a pietrei. Obsidiana este foarte abundentă. Ea se importa din insula Melos. Obsidiana a fost multă vreme obiect de schimb între Egipt și Creta. Ceramica este extrem de importantă, atît din punct de vedere industrial, cît și artistic. În special Pernier atrage atenția asupra speței ceramice de coloare neagră lucitoare, pe care el o asamănă cu *bucchero* etrusc; alături de aceasta apare o altă specie, ornamentată cu caneluri obținute prin plisare. Este interesant de observat că aceste două specii ceramice își găsesc analogii în civilisația Boian A din cîmpia Munteniei și Bulgaria. Nu s'au descoperit decît două figurine de lut, cu steatopigie pronunțată și apropiate ca formă cu cele de la Butmir, Vinča din Serbia și regiunile noastre. Sînt idoli femenini amîndouă exemplarele. La Knossos plastica antropomorfică și zoomorfică abundă. Pernier insistă apoi asupra legăturilor neoliticului de la Phaestos și cele din Troia I și II și spune că aceste analogii trebuiesc privite cu multă reservă. Pernier crede — și aici are o contribuție nouă — că Troia II, cît și ceramica neolitică de la Phaestos, aparțin sfîrșitului neoliticului. Asămănările cu Dacia duc la aceiași conclusie. Neoliticul cretan presintă numeroase caractere unitare. El formează un grup de sine stătător în cercul civilisației neolitice din basînul mediteranean. Are puternice afinități cu grupul anatolian și mai puțin cu cel din Tesalia, zice Pernier. Autorul nu cunoaște însă materialul din Balcani și din țara noastră. Sînt asămănări izbitoare între ceramica neolitică din Creta și aceia eneolitică din Dacia, așa încît visiunea unei mari unități de cultură de la Dunăre pănă în Creta nu pare a fi lipsită de temeiu. În civilisația neolitică cretană, cu legăturile ei spre Nord, sînt de căutat elementele preparatorii ale sintesei cretane care a urmat pe la 2000 a. Chr. Materialul din tot Sud-Estul european mă face să am această impresie, la care Pernier n'a putut ajunge.

Pernier a descoperit la Phaestos urme minoice primitive anterioare primului palat și posterioare neoliticului de care a fost vorba mai sus. Acesta ar fi începutul civilisației cretane. Sînt cioburi *pictate*, precum și o *casă* în aier liber, care ne face să ne gîndim la micile sanctuare frecvente în palatele minoice. Acest strat, care corespunde cu E M al lui Evans, are unelte de cupru.

Primul palat, clădit pe la 2000 a. Chr., precum și construcțiile medio-minoice (M M), sânt de o deosebită importanță la Phaestos.

www.dacoromanica.ro

Pernier aduce aci un foarte bogat material le ilustrație, întovărășit de o descriere foarte amănuțită. Primul palat are intrarea spre Vest, cu extraordinar de frumoasa fațadă. S'au descoperit cisterne, magazii, scări, portice, grădini pentru represientații teatrale, străzi, etc. S'a dat peste un șanț care conținea vase de stil Kamares (numit așa după peștera Kamares de la Knossos), oase de animale, lame de obsidiană, etc., și pe care Pernier îl socoate ca *șanț al sacrificiilor*, caracterul său sacral fiind evident. Apoi o lamă triunghiulară de bronz de la un pumnal. Pe vasele de ofertă din piatră sînt de obiceiu gravate păsări. În nivelul palatului I s'au descoperit de asemenea securi duble, atît de frecvente la Cnossos.

Arhitectura primului palat oferă un stadiu evoluat și complex, care își are punctul de plecare în perioada anterioară, cînd acum se realisase caracteristica clădirii minoice: fațada principală spre Vest, scară, portic și etaje superioare. Se respectă orientarea precisă a punctelor cardinale. Forma sa este identică celei de la Haghia Triada, Mallia, Knossos și Tylissos. La basa construcției minoice era o concepție unitară. Se recunosc în arhitectura minoică elemente formate, bine definite, ceia ce presupune un stadiu anterior. Este semnificativă prezența megaronului (casa cu o odaie principală și cu pridvor) în complexul construcției minoice, ca și în cea miceniană, fiindcă ea ar indica o origine dunăreană. La noi s'a descoperit astfel de locuință la Ariușd și la Tangâru, în Vlașca. Și, ca vreme, aceste locuințe din Dacia, ca și cea din Troia II, sînt anterioare palatelor de la Knossos și Phaestos. Pernier crede că megaronul este o evoluție ulterioară a arhitecturii minoice, dar legăturile cu Nordul și Anatolia arată că el precede pe acesta. În primul palat s'au descoperit două securi duble de bronz. Începuse prin urmare întrebuințarea bronzului. Cretanii luară *securea dublă ca simbol al forței umane*, considerînd palatul de la Phoestos, ca și cel de la Knossos, o creațiune a securii duble: labrys = labyrinthos, edificiul securii duble. Nici aici divinitatea nu se amestecă. Primul palat este distrus după un cutremur urmat de un incendiu, ca și la Knossos. Aceasta ar fi avut loc pe la 1700 a. Chr. (MM III b).

În epoca primului palat pare să fi avut o oarecare evoluție și presupusa scriere „cretană". Pe multe blocuri murale, care au rămas în locul lor chiar din vremea construcției, se văd semne gravate, dintre care unele, spune Pernier, sînt ornamente, altele

www.dacoromanica.ro

însă sînt semne pictografice. Autorul crede că asemenea semne aparţin scrierii minoice.

Resultatele cercetărilor în Creta au dat consistenţă istorică tradiţiei păstrate de Homer, Herodot, Tucidide şi Aristotel asupra primatului insulei Creta în Mediterană într'un răstimp cînd figura lui Minos domină în mit. De aceia numirea de civilisaţie minoică este potrivită, spune Pernier.

În volumul al II-lea, şeful misiunii archeologice italiene va publica în continuare resultatele dobîndite în săpăturile din al doilea nivel de la Phoestos.

D. Berciu.

* * *

I. Lupaş, *Voevodatul în secolul al XII-lea şi al XIII-lea*, (din *Memoriile Academiei Române*, secţia istorică seria a III-a, Cercetarea părintelui Lupaş cu privire la cea d'intăiu apariţie a menţiunii unui Voevod ardelean Mercurius se întinde şi asupra epocei următoare, relevindu-se tot ceia ce până în secolul al XIV-lea priveşte această chestiune de o capitală importanţă pentru rostul Romînimii în acel ţinut. Întrebuinţarea ca de obiceiu a bibliografiei ungureşti este bogată. Multe suggestii pot să plece de la această constatare.

N. Iorga.

CRONICĂ

Interesant e ce spune d. Nicolae Sulică, în studiul *Cea mai veche şcoală românească din cuprinsul României întregite*, în „Omagiul C. Kiriţescu", despre şcoala de românește din Braşov la 1570, dar e păcat că autorul revine la teoria bulgărească a unei părţi măcar din populaţie românească a regiunii, pretinzînd chiar că aceasta se poate dovedi cu argumente de limbă. Nu conving nici argumentele că am fi primit cuvîntul *şcoală* de la Slavii apuseni, cari l-ar fi împrumutat de la un dialect italian: de unde ar veni, în acest cas, diftongarea lui *o*, care aparţine unei epoce străveche? Că în traducerea husită nu e terminul, aceasta corespunde condiţiilor de viaţă strict călugăreşti de acolo. „Sîrbi" în loc de Bulgari s'a zis pretutindeni între Români (v. şi Sîrbii Tîrgovişti, cari sînt Bulgari curaţi). „Turnurile supţiri şi elegante" ale bisericii Sf. Nicolae sînt din vremi mai nouă.

www.dacoromanica.ro

D. I. Ionașcu dă un studiu despre un preot V. Caloianu, de la Stîlpu, ucenic al Seminariului lui Chesarie *(Un școlar al Seminariului lui Chesarie acum o sută de ani: V. Caloianu de la Stîlpu (Buzău), 1819—1885*, Buzău 1937) (din revista *Muguri)*. De fapt e un tesaur de nesfîrșite lămuriri asupra școlii și a multor persoane, de importanță deosebită. „Caloian" n'are un rost istoric, ci vine din Căluian (de la Căluiu). E vorba și chiar de Craiova, de Rîmnic, etc. Multe despre Mitropolitul Iosif al Moldovei. Ceva despre profesorul Caloianu, om cu multe cunoștinți, dar fără un caracter corespunzător. Interesante scrisori, și în limba franceză.

*

Largă întrebuințare a bibliografiei în cartea d-lui Constantin Noica, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, București (1937). Și mult orizont, într'o formă clară. La pagina 39, Leibniz afirmînd că Dumnezeu a dat creștinilor praful de pușcă pentru a putea bate pe Turci. P. 79: „Cette terrible masse de livres qui va toujours en augmentant", spune același. Se caută a se arăta caracterul general de metodă al lui Leibniz și ținta unei științe unice a lumii. Astfel de studii folosesc pentru urmărirea marilor desvoltări de idei.

*

În volumul omagial *Lui D. Marmeliuc* (Cernăuți) 1936, declarația refugiaților ardeleni și bucovineni, din 17 Septembre 1915, contra neutralității și alcătuirea „Federațiunii unioniste" (pp. 40-2). O notă a d-lui Const. Moisil despre Dimitrie Onciul. D. Vlad Bănățeanu publică un text irlandes medieval, cu un studiu asupra lui. Un larg studiu al d-lui Em. Haivas despre alterațiune în românește. Un mai vechiu studiu al d-lui I. Andrieșescu despre N. Iorga. D. T. Balan despre emigranții poloni din secolul al XIX-lea în Bucovina și în Moldova (de fapt e vorba și de secolul al XVIII-lea, epoca lui Denisko). D. Milan Șesan despre „drepturile judiciare și privilegiile materiale ale chiriarhilor din țările romîne în sec. XVIII".

*

În „Buletinul Academiei belgiene" (1936), d. H. Grégoire caută să arăte că numele lui Napoleon, căutat fără folos în legătură cu alte etimologii, ar putea fi raportat la al Nibelungilor.

*

www.dacoromanica.ro

Nu se poate spune în de ajuns care e bogăția punctelor de vedere, a noilor știri și frumoasa rînduială a formei în cuvîntarea de întrare la Academia Romînă a d-lui Teodor Capidan, *Romanitatea balcanică* (București 1935). Scurt răspuns biografic al d-lui Sextil Pușcariu.

*

În *Marginaliile* d-lui Anton B. I. Balotă la cartea recentă a d-lui C. C. Giurescu sînt observații juste într'o formă pe care brutalitatea celui apreciat o va considera poate ca o recunoaștere.

*

„Folticeni, 5 Mart 1937.

Iubite Domnule Iorga,

Cu plăcere vă dau, următoarele informații:

Prin 1883-84 am cunoscut pe *Henri Nizet*[1], din Bruxelles, care era repetitor de Drept. În această calitate a venit și în România, chiar în tîrgul nostru, de a preparat pe un tînăr care a trecut doctoratul în Belgia.

Tot cam pe atunci, Henri Nizet a tipărit un roman:

Bruxelles rigole...
Moeurs exotiques.

Volumul, 331 pagini, a fost editat" à Bruxelles, chez Henry Kistemaeckers, éditeur, 65, rue des Palais, 65".

Lipsește anul editurii. Volumul e dedicat editorului.

În roman se pomenește și despre „les Moldaves", chefliii din Bruxelles.

Mai multe amănunte n'aș putea să vă dau.

Artur Gorovei".

*

Din revista sîrbească de la Novisad a d-lui Stanoievici, despre N. Iorga, *Istoria Romînilor*, traducerea sîrbească.

„D. dr. Margan a săvîrșit o mare faptă față de Sîrbi. Romînii sînt cei mai vechi vecini ai noștri, însă noi n'am avut pînă la traducerea de față nicio istorie a Romînilor în limba sîrbă. Indiferența noastră față de popoarele vecine s'a manifestat și față de această lucrare. Ea n'a putut să-și găsească un editor, încît a trebuit s'o editeze însăși traducătorul[2].

---

[1] Fratele scriitoarei Marie Nizet, care a consacrat cea mai mare parte din opera ei României.

[2] De fapt subvenție a Institutului Sud-est european. — *N. R.*

www.dacoromanica.ro

Cetitorul acestei istorii va cunoaște nu numai trecutul Romînilor, dar va putea să compare trecutul nostru cu al lor, între care este atîta asemănare.

D. profesor I. Radonič și d. dr. Margan ni-au dat în prefață explicațiile necesare despre această istorie și despre scriitorul ei, și însuși istoricul ni vorbește despre cunoașterea reciprocă a doi vecini, care ar putea să servească ca o basă de apropiere între ei".

*

Într'o broșură de revelație, *Răsplata unui erou* [1936], generalul Octav Boian resumă luptele divisiei de la Cerna, relevînd eroismul colonelului Demetriad.

*

D. Const. Brăiloiu publică pe numele răposatului Gh. Cucu *200 colinde populare*, culese de elevii lui (București 1936). Sînt întovărășite de musică. Originală și foarte frumoasă e cea din Muscel (no. 27). Unele presintă un dialog al fetei care nu se lasă trezită ușor, sau al unui flăcău cu cine-l chiamă la urat (n-le 78 și urm.). N-l 87 vorbește de Turci și Frînci, „Orskiori vienești sau moldovenești" nu e decît: „Ori craiovenești sau moldovenești" (p. 127). Mențiunea „vadului Brăilei" la pagina 134. Ștefan-Vodă (în Tecuciu), p. 149; dar și în Dîmbovița, p. 174. Păharul de „marmurai" e de „mărmasiu", vin de Malvoisie, Monembasia; p. 186. O visiune a lumii celelalte, no. 165.

*

De d. Coriolan Petranu, *Noi cercetări și aprecieri asupra arhitecturii în lemn din Ardeal*, București 1936. Îmi permit a crede și după aserțiunea că a admite legături între regiunile cu artă geometrică e „neserios", că nu e atîta cît îi pare autorului, care se luptă cu un domn Phleps de la Danzig, care vede Gepizi: *aceasta* e neserios. D. Petranu iese biruitor și din lupta cu o veche adversară, d-ra Balogh. Și scrisori particulare către autor.

*

De d. Dimitrie P. Pascu un cuprinzător studiu, *A. C. Cuza, economist și doctrinar al naționalismului*, București (1936).

*

În *Analele Dobrogei*, XVII, 1936, d. Gr. Florescu se ocupă de urmele romane în Scitia Minoră, iar d. O. Mărculescu de Cavarna.

*

www.dacoromanica.ro

Nu se poate recomanda în de ajuns: A. Rădulescu-Pogoneanu, Emilia Bogdan, Alex. Bogdan, *Om și cetățean*, frumoasă antologie morală.

*

De d. N. I. Barbu, *Dualismul tragediei lui Sofocle* (București 1936). Poate cea mai bună lucrare critică românească în acest gen. Expunere și analisă. Și idei generale înțelepte.

*

Și informații culturale în broșura d-lui Oskar Netoliczka, profesor în Brașov, *Per aspera ad astra! Aufsätze und Reden aus dem gymnasialen Lebensbereich*, Brașov 1935.

*

Despre argotul latin (după gramaticul Virgilius Maro), d. H. Mihăescu, *Argot latin*, în „Bul. Institutului de filologie română-Iași", III, 1936.

*

Primim:

„Korçë-Albania, în 8 April 1937.

Mult stimate domnule Profesor,

Subsemnatul, institutor și publicist șchipătar (albanes) din acest oraș, de vre-o cinci ani de zile mă ocup și cu cercetări din viața și opera lui Cavalioti și Daniil Moscopoleanul, din punct de vedere al istoriei literaturii noastre albanese. Cu această ocasie am izbutit să descopăr, la Moscopole și aici, diferite acte autografe ale lui Cavalioti (cu data 1750) (data exactă a morții lui la Moscopole în anul 1789), precum și cinci acte de vînzare (autografe ale lui Daniil cu datele 1819-1822, ca dovadă că până a această dată Daniil e în viață), plus o „συμφωνία", un fel de mic statut cu „11 ὅρους" al rufetului băcanilor (ῥουφέτιον πακάλιδων) din Moscopole, cu data 1779, Ἰανουαρίου 2, și altele.

Pe lîngă acestea, în Iulie anul trecut, la o visită făcută la mănăstirea Shen-Pretër din Bithkuchi (aproape de Korça și Moscopole), unde se află și un număr mare de „Ἀκολουθίαι" tipărite la Moscopole în 1744 (Ἁγίου Βησσαρίωνος), mare mi-a fost surprisa dînd într'un colț de un manuscript frumos legat în piele, scris caligrafic și cu decoruri minunate, neimitabile azi, în negru-roș, cu titlul „λογικὴ πραγματεία... Καββαλιώτου... 1743 a", care mă interesa așa de mult la o bibliografie a lui Cavalioti (cu ocasia

www.dacoromanica.ro

că începusem publicarea vocabulariului lui Cavalioti (grec-aromîn-latin-albanes) după Thunmann, în revista albanesă *Leka* din Scutari.

Printr'o lucrare a lui Kurilla (Γρηγόροος ὁ 'Αργυροκαστρίτης καὶ αἱ βάσεις τῆς ἀλβ. φιλολογίας) aflasem că Academia Romînă posedă o „λογικὴ" a lui Cavalioti cu data de 1755. Nu văzusem însă monografia d-lui Victor Papacostea (pe care mi-a adus-o acum două luni d. Nicuță Balamaci).

Alăturat am onoarea a vă trimite șase bucăți (pagini) din *manuscrisul Cavalioti*, descoperit de noi aici (la Bitkuchi), facsimilate pentru domnia voastră. Mărimea acestui manuscris este 29 cu 20, legat frumos în piele, *fără nicio notă marginală*. Are 109 file (218 pagini) *nenumerotate* și poartă data *1743* (notați bine aceasta, rogu-vă, domnule profesor).

Comparînd (din pagina 67, *T. Cavalioti* a d-lui Papacostea) facsimilul manuscrisului Cavalioti de la Academie, pagina 1, cu pagina 1 (vedeți facsimilul 1) din manuscrisul descoperit de noi aici, observ o diferență mare la trei lucruri: 1. Decorul admirabil de-asupra titlului și la fiecare literă capitală (în negru-roș, cu o cerneală parcă e scris proaspăt) lipsește la cel din Academia d-voastră.

2. Scrisul (de și tot al lui Cavalioti) din manuscrisul de aici e mult mai frumos, mai așezat, la o linie dreaptă, ce m'a făcut să-l admir pe acel mare Moscopolean pănă la entusiasm (observați, vă rog, rîndurile facsimilelor alăturate). Atît decorul din facsimilul I cît și cel din al V-lea (de-asupra lui „θέσεις λογικαὶ" și în jurul literei capitale „O"), desemnate atît de admirabil, ca de un fin decorator iconograf bizantin: nu cred, domnule profesor, să aveți printre manuscrisele Academiei din București.

3. Data 1743 cuprinsă în manuscrisul din Bitkuchi al lui Cavalioti, pare-mi-se că răstoarnă toate ipotesele despre data nașterii lui Cavalioti el chiar și cea dată de Thunmann (prin Ceagani Constantin) că: ar fi fost născut în anul 1728 (Papacostea, p. 25), adecă în timpul reeditării vocabularului lui Cavalioti de către Thunmann să fi fost aproape de patruzeci și șase ani. Este oare admisibil să-și fi terminat studiile (la Ianina și Cogani) la vrîsta de cincisprezece ani (1743-1728 = 15 ani) și să fi scris acest manual admirabil de logică, acel ce-l posedăm în Albania?

www.dacoromanica.ro

Trebuie să fi fost cel puțin în vristă de douăzeci și cinci-treizeci de ani cînd a scris ms. nostru.

Că acest manuscris a fost scris cu doisprezece ani mai înaintea celui de la Academie se poate vedea și din cuprinsul titlului. La manuscrisul nostru Cavalioti se intitulează: ἱεροσοφολογιωτάτου διδασκάλου", pe cînd în ms. din Academie adauge el și: πρωτοπαπᾶς Μοσχοπόλεως καὶ διδάσκαλος.

Adecă la 1743 Cavalioti a fost numai „διδάσκαλος", iar la 1755 îl vedem investit cu titlul de „protopop", pe care nici în 1750 nu-l poseda încă (vedeți V. Papacostea, p. 61. Fragmentul reprodus după Skenderis)[1]. Totuși, de oare ce el se intitulează de la 1743 „ἱεροσοφολογιώτατος", e de crezut că studiile să le fi terminat încă înainte de 1740.

Rugându-vă ca dv. să dați publicității această descoperire interesantă a noastră și părerile d-voastră despre cele scrise de noi mai sus (cu care ocasie puteți reproduce și facsimilul), rămîn al d-voastre cu toată stima Ilie M. Chiafăzezi,

institutor și publicist, Korcha-Albania".

Descoperirea e de tot interesul.

*

D. I. Mateiu publică, supt titlul de *Semnificația Unirii* (Cluj 1935), o conferință de considerații generale asupra actului de la 1859, citînd mărturia lui Kossuth însuși (meritul, la București, ar fi al lui V. Boerescu; șeful revoluționar maghiar se plîngea de gîndurile Rominilor liberi asupra Ardealului și cita un răspuns dat în acest sens de I. (?) Brătianu — la Torino? — lui Cavour; v. pp. 14-5). — Lucruri noi se găsesc și în broșura *Gheorghe Lazăr*, pagini de pomenire (Cluj [1936)]: data nașterii, lipsa patronagiului lui Bruckenthal — în loc, al vicariului Huțovici, al preotului rudă Racotă și al scriitorului Barac, studiile în Cluj la Piariști, nu la reformați — cu acte —, lipsa doctoratului *sub auspiciis*, hirotonia lui, prietenii și dușmanii pentru episcopat (și Haines).

*

[1] Acest fragment, care e totuși autograf, al lui Cavalioti (în Condica mănăstirii Prodrom din Moscopole) e reprodus greșit în ceia ce privește titlul: *Μητροπολίτου... Μοσχοπόλεως*. „Mitropoliticește", Moscopolea pe vremea aceia atîrnă de Korcha și Mitropolitul se intitula numai «*Κορυτσᾶς καὶ Σελασφόρου*» (a se vedea și p. 62, V. Papacostea, fragm. VIII).

www.dacoromanica.ro

Însemnări ieşene din 1-iu Decembre 1936 notează că în nl. de la 22 August 1859 din revista *Isis sau Natura* a lui Baraş „dr. Titu Livie Maiorescu" publică un articol de fisică.

*

În *Analele Brăilei,* VIII, 1, o notă de N. Iorga despre Brăila în secolul al XVI-lea. De C. Papacostea pagini despre profesorul Ioan Goliotti de la jumătatea secolului al XIX-lea; de d. G. Călinescu despre şcolile brăilene într'o epocă puţin anterioară. De d. I. Manafu ceva nou despre Mitropolia Proilaviei. Un adaus la bibliografia lui G. Baronzi.

*

D. Friedrich Giese presintă, în *Abhandlungen* ale Academiei din Berlin, 1936, variante din textul operei istorice a lui Aaşic-Paşa-Zadè. Unele din ele, privesc luarea Chiliei şi Cetăţii-Albe de Turci şi ceia ce d. Giese numeşte, greşit, „neue Empörungen Kilias und Agkermans", pe cînd e vorba de lupta cu Malcociu-oglu. Se învederează tot mai mult nevoia unei ediţii complecte critice a cronicilor turceşti, cu traduceri într'o limbă de întrebuinţare generală.

*

Păcat că ştiri preţioase şi documente de mare valoare despre Doamna Elena Cuza sînt amestecate într'un volum de istorie romanţată, de altfel profund pioasă, de d-ra Lucia Borş *(Doamna Elena Cuza,* Bucureşti [1936]). Ele ar trebui desfăcute de autoare într'o lucrare deosebită, şi le-am găzdui bucuros în această revistă. Citeva observaţii. Cozadinii sînt în adevăr Genovesi de origine, Gozzadini, dar de multă vreme amestecaţi în lumea levantină (p. 28). Nu se poate vorbi de „cinismul" lui Vodă-Cuza (p. 29). Mama Elenei Rosetti nu putea vorbi cu „să-l iei, maică" (p. 32). În Moldova se zice „bădie", nu „bade" (p. 81). Altfel, adevărul istoric e respectat şi forma e foarte plăcută şi chiar duioasă. Ar trebui răspîndită — şi cetită — în toate şcolile de fete. Editorul trebuia să îngrijească ilustraţia, cu totul mizeră.

*

În *Gînd Românesc,* IV, 10-1, o duioasă comemorare a lui Vasile Bogrea, de d. T. A. Naum.

*

www.dacoromanica.ro

Documente oltene mai nouă, în *Naţionalul Vîlcii*, IX, 103-6.

*

În *Bulletin of the international Committée of historical sciences*, 32 (VIII, partea III), dările de samă ale Congresului de la Varşovia.

*

În *Bul. Soc. de geografie.*, 1933, d. Victor Tufescu dă un studiu cu privire la „aşezarea şi desvoltarea Iaşului". Tot acolo (p. 350) se semnalează, de d. I. Virtosu, un manuscript de „povestea ţerilor" din 1703 (la Academia Romînă). V. şi *ibid.*, p. 353 (o comunicare a d-lui Marin Popescu-Spineni).

*

În *Analele Dobrogei*, XVI (1935), d. O. Mărculescu şi d. Th. Sauciuc-Săveanu presintă descoperiri arheologice (cronica de d. Radu Vulpe). O traducere din ruseşte (de d. Teodor Condratovici) despre Zaporojeni în Dobrogea. Şi despre călătoriile în Orient ale dramaturgului vienes Grillparzer (de d. Eugen I. Păunel, care pomeneşte şi călătoriile Idei Hahn-Hahn şi lui Kraiger).

N. I.

*

În *Messager d'Athènes*, d. Beioglu dă informaţii interesante asupra lucrărilor făcute de misiunea archeologică italiană supt direcţia profesorului Giulio Iacopi, de la Universitatea din Roma. În timpul campaniei actuale, misiunea a parcurs mai mult de şapte mii de chilometri. Activitatea ei a constat din săpături şi exploatări în vilaietele Castamonù şi Nigde (Paflagonia şi Capadocia).

Misiunea s'a consacrat mai cu samă săpăturilor movilelor funerare din valea Ghioc-Lu (vechiul Amnios) aproape de Taş Chiuprù (vechiul Pompeiopolis); ea a dobîndit un material important, aparţinînd împodobirii la înmormîntări: vase de bronz, de pămînt ars şi de sticlă, instrumente, obiecte şi ornamente de aur şi sticlă amestecată. În patru tumuli s'au descoperit o mulţime de morminte din era romană; într'unul din ele s'a dat la lumina zilei un mormînt preistoric de mare interes pentru documentarea pe care o oferă în ceia ce priveşte vechimea originii tumulurilor şi ritului relativ, care a persistat mai mult de un mileniu.

Explorările terminate au adus lumină definitivă asupra localităţii Nazianz, chestiune desbătută încă şi astăzi printre savanţi Ele au ajuns la descoperirea unei staţiuni preistorice pe locul oraşului Niceia, cunoscut mai cu samă până acum în vremea

www.dacoromanica.ro

creştină, şi a unui centru necunoscut în Trianitida. Poate să fie Bazos al lui Ptolomeu, unde anumiţi autori presupun existenţa unui templu al lui Iupiter Asbameul, cel mai important din Capadocia, după acela din Comana, la care putea să aparţie poate coloana monumentală încă în picioare în frumosul cuprins al întinsului câmp de ruine descoperit de misiune

S'au îndreptat şi completat observaţiile campaniilor precedente în legătură cu mormîntul rupestru monumental de la Salarchioiu şi al basilicii paleo-creştine din Adana (vechia Audabalis), despre care se spune că a fost fundată de Sfînta Elena.

S'au adunat vre-o cinzeci de inscripţii greceşti şi latineşti, de o mare importanţă pentru studiul instituţiilor, cultelor, onomasticei şi topografiei regiunilor parcurse. Inscripţiile pietrelor funerare care erau de-a lungul drumului roman ce ducea la Tirana, a doua capitală a Capadociei, la porţile Ciliciei, şi de-acolo la Mare, merită o menţiune specială.

Trad. şi resumat de P. Brătescu.

*

Am relevat în două articole *(Participarea emisarilor Mihail Popescu şi Salis la revoluţia lui Horia*, în „Anuariul Institutului de Istorie Naţională din Cluj", VI; *Revoluţia lui Horia, legendă şi adevăr,* în „Revista Istorică", 1936) existenţa şi participarea faimoşilor „Popescu şi Salis" la revoluţia lui Horia. Nu e locul să ne angajăm cu d. Auner într'o discuţie prea lungă. Vom reproduce drept răspuns documentele din archivele vienese privitoare la persoana lui Salis. Aceste documente vor expune *sine ira et studio* această chestiune şi vor fi de folos cercetărilor viitoare.

Am luat la cunoştinţă că d. Auner nu pune în discuţie punctul mieu de vedere privitor la presupusele legături ale lui Horia cu Frăţia de Cruce şi nu găseşte nimic de obiectat cu privire la presenţa lui M. Popescu în Transilvania.

C. Göllner.

*

Unii din şefii Ardealului românesc în secolul al XVIII-lea au fost elevi ai Piariştilor. Rolul acestora a fost mare şi în Polonia, unde păr. Stanislav Konarski (1700-43), autorul cărţii normative *De viro honesto et bono cive,* căpătase o nouă îndemnare de la Roma, la păr. Chelucci, care admitea pe lîngă clasicii latini filosofia lui Descartes şi se răzima pe matematici. El introduce pe

www.dacoromanica.ro

Comenius și inițiază în viața politică. Nu lasă la o parte nici materialismul lui Locke. Se țin și disertații cu caracter practic. E în ajunul marii reforme de la 1773, a „comisiunii de educație națională", unde între conducători e Ignațiu Potocki, format la Piariști (v. Ambroise Jaubert, în *Le Monde Slave*, 1936, p. 467 și urm.).

*

În întinsa și luxoasa operă de comemorare a lui Eugeniu Carada *(Eugeniu Carada 1836-1910)* d. Nicolae Bălănescu presintă un material deosebit de interesant pentru istoria generală a țerii. Biografie foarte îngrijită (și cu reproduceri de acte, între care acela din 1-iu Octombre 1822 pentru Nicolae Carada, tatăl viitorului financiar). Interesantă și știrea că întâia învățătură a luat-o Carada de la Gh. Chițu. După aceia studii la Paris. Multe știri privitoare la activitatea revoluționară a tînărului. Însemnările în românește de la pagina 22 ale lui Nicolae Carada, cu privire la evenimente de familie arată, nu numai un om cult, dar în același timp și unul complet romanisat, cu toată originea lui grecească. De mare folos vor fi știrile luate din notele zilnice ale lui Eugeniu Carada, pe care-l vedem în legătură și cu Vegezzi Ruscalla la 1863.

Notele acestea ar trebui date în întregime, pe cînd aici avem numai pe acelea privitoare la activitatea lui politică și s'a lăsat o întreagă modestă activitate literară a aceluia al cărui mare merit se găsește în cu totul alt domeniu. S'a cântat destul de larg bucata lui „Frunzuliță, frunzuliță, verde de stejar", care se poate așeza între bucățile de literatură convenabilă a epocei. „Pandurul cerșitor" al lui (pp. 53-5), ca operă a unui tînăr abia de douăzeci și unul de ani, poesie mult superioară atîtora din aceiași vreme, se cuvine fără îndoială să fie relevat. Firește, foarte pe larg activitatea de gazetar a lui Carada. Se dau și scrisori privitoare la dînsul (se puteau lăsa la o parte versurile închinate lui Carada de Polychroniade). O scrisoare din Londra la 1864 către Anastase Panu (p. 88 și urm.; o alta urmează). De cel mai mare interes o scrisoare a lui Mazzini însuși (pp. 96-9). De remarcat declarația șefului revoluției universale: „Pentru mine, este invederat, chestiunea de libertate nu se va resolva pentru noi toți decît prin chestiunea

www.dacoromanica.ro

națională". Și, mai departe: „Scopul național, afinitatea de rasă, dorința de a fi tare, vorbește tuturor...: cu dreptul naționalităților o să călăuzim noi popoarele la libertate". Mazzini crede că libertatea în Sud-Estul Europei nu se va putea realisa decît prin legătura între Romîni, Greci și Slavi. Către sfîrșit: „Protestați, propagați împotriva loviturii de Stat și a situației în care vă pune. Este dreptul și datoria d-voastră. Toată activitatea d-voastră teoretică și practică s'o concentrați în chestiunea națională". Și, în ce privește pe dușmanii unirii românești, el se exprimă astfel: „Amintiți-vă că aveți astăzi doi dușmani ai reunirii dv. teritoriale; o să fiți mai norocoși cînd veți fi reduși la unul. Într'o transformare europeană, toate izbînzile vor avea drepturi". Sîntem cu totul de părerea d-lui Bălănescu atunci cînd, în legătură cu aceste relații de așa destrausă tovărășie, d-sa scrie: „alături de Giuseppe Mazzini, pe care îl considera ca frate bun, a luptat Eugeniu Carada pentru Italia". Foarte interesante știri, nu fără o nuanță de partid, cu privire la rolul lui Carada în mișcarea din 1865 contra lui Cuza-Vodă (și facsimilele unei scrisori din închisoare, la pagina 107). După acest trist moment el a petrecut cîtăva vreme, pănă la căderea Domnului Unirii, la Paris.

Trebuie semnalat tot așa, cu deosebită laudă, rolul îndemnător pe care l-a avut Carada în timpul războiului de Independență (crearea gărzii naționale). Note asupra activității lui mai tărziu, care firește nu mai are din punct de vedere politic aceiași importanță. Și această parte însă va trebui consultată de cine va voi să scrie în amănunte istoria acestui timp (p. 164 și urm.).

O scrisoare a lui Louis Blanc din 1877 (p. 168) în legătură cu o nouă călătorie în Apus. D. Bălănescu n'a putut să regăsească lucrarea publicată de Carada în franțuzește la 1875, în Paris, *La Roumanie et la politique allemande en Orient*. Planul de căsătorie cu Jeanne Dumesnil, nepoata lui Michelet (p. 172). Carada a rămas neînsurat. Corespondența cu Ion Brătianu în 1877 cu privire la trecerea Rușilor prin țară (p. 177 și urm.). Telegrame ale lui cu privire la negociațiile care urmăriau acțiunea noastră militară (p. 190 și urm.): se încearcă a se cîștiga Anglia pentru o resistență armată împotriva Rușilor, Carada colaborînd cu Callimachi-Catargi, însărcinatul diplomatic al României, atît la Paris, cît și la Londra: Englesii oferiau 75.000 de pușți. Un articol al lui cu privire la negociațiile de pace, redat în

www.dacoromanica.ro

facsimile la p. 194. De aici înainte este vorba de acea organisare financiară pentru care țara a rămas recunoscătoare fostului revoluționar. Mă întreb dacă era necesar să se reproducă două pagini din așa-zisele amintiri ale unui C. Stere.

*

În cartea vicontelui Caix de Saint Aymour: „Les pays sud-Slaves et l'Austro-Hongrie", 1933, în care se presintă o călătorie în Croația cu multe ilustrații de artă populară de pus în legătură cu costumul românesc (p. 11 și urm.), precum și produse de ceramică din aceiași regiune, apropiate de ale noastre (p. 17), se înfățișează și tipuri și costume „vlahe" (p. 21 și planșa 2). Costumul românesc este întru totul ca acel din părțile noastre, iar, în ce privește împodobirea capului, nu e o mare deosebire de cea obișnuită în părțile Oașului. Și partea de istorie politică nu este rea. Pecetea de la p. 71 a regelui Tvrtco are, în ce privește cadrul din mijloc, o asămănare bătătoare la ochi cu pecețile lui Ștefan-cel-Mare.

Cu planșa a treia se reproduce portretul, de apropiat și el cu al Doamnelor noastre, în ce privește coroana, vălul, cerceii cu pandantiv și rîndurile de mărgăritare de la gît, al Ecaterinei, regina Bosniei, sora lui Ștefan din Herțegovina, moartă la Roma în 1478. În albumul nostru cuprinzînd pe Doamnele romîne s'a relevat originea sîrbească a portului femenin la noi. Femeia de la pagina 103, cu țesăturile în josul fotei și cu podoaba de cap, trimete iar la un costum cum este și al nostru. Încă mai mult „catolicele din Nordul Bosniei" (p. 113). Multe înfățișări de localități și cetăți avînd nu odată (v. p. 127) asămănări cu arhitectura noastră populară. Tot așa cuptorul în formă de cupolă de la p. 133. La pagina 151 hanul de țară este întocmai ca hanurile noastre. O întreagă parte privește Ragusa și împrejurimile: de acolo prin Spalato se revine la Veneția. La pagina 285 i se pare autorului că Romînii din Ardeal ar spune nu numai: „orice ar fi, mai bucuros despotismul austriac decît libertatea ungurească", ci și: „mai curînd cnutul rusesc decît libertatea germană", ceia ce pare îndoielnic în ceia ce privește amîndouă elementele de comparație. Numărul Romînilor din Ungaria este socotit, la pagina 293, ca ridicîndu-se la trei milioane.

*

www.dacoromanica.ro

Opinii cuminți în cartea d-lui Nicolae Țurcan. *„Între Continente: un nou curent mondial"*, Cernăuți 1837. Se caută definiții și o raționalisare a tendinților naționaliste. Părerea acestui Bucovinean, format în alt mediu, este fără îndoială interesantă. Este vorba și de ilusia Paneuropei, în care, ținînd sama de bunele intenții ale aceluia care a aruncat formula, arată a crede autorul. Solidaritatea intereuropeană, de care vorbește în altă conferință, este fără îndoială altceva. Un atac împotriva propagandei germane și a metodelor ei. Dar d. Țurcan dorește numai „drumul cel median și drept".

*

O curiositate care trebuie semnalată în „Denkmalpflege in Rumänien", Karlsruhe, 1906 (din dările de samă ale congresului pentru îngrijirea monumentelor, ținut la Brema). D. Tzigara-Samurcaș a descoperit locuințî românești la Constantinopol. „M'am ocupat mai de aproape la Constantinopol cu arhitectura" (p. 5). Și între dînșii se înscrie Ňeagoe. La biserica episcopală din Argeș s'ar găsi și „marmoră din Marmară sau Istria" (p. 6). „De la începutul secolului al XV-lea, găsim chiar tratate de circulație între Statul german (!) și romîn, care hotărăsc trecerea marilor care germane, cu deosebite mărfuri, prin Romănia către Tataria sălbatecă, precum scrie documentul" (p. 6). În Ardeal ar fi „peste două sute cincizeci de biserici romane și gotice din secolele XIV și XV". „Pănă mai ieri în micile biserici de sate, se lucrau noile rame ale ferestrelor în stil gotic, fără a se gîndi că se întrebuința un stil cu totul sătesc" (p. 7). Pentru acestea la sfîrșit se cetește „lebhafter Beifall".

*

D. Popa Lisseanu dă în lucrarea sa: „Date privitoare la maghiarisarea Romînilor", București 1937, un număr mare de știri noi privitoare la fenomenul de pierdere a caracterului românesc în Secuime. Dar întăiele capitole se ocupă de presența elementului românesc și în alte regiuni, căutînd nume de-ale noastre pănă în Panonia, ceia ce arată că d-sa împărtășește vederile naționaliste, dar mai puțin corespunzătoare logicei istorice, ale d-lui Drăganu. Inscripția de la pagina 24, căreia i s'au dat deosebite interpretări, are fără îndoială, dacă a fost copiată bine, 1450. După biografia cutărui Romîn desnaționalisat, unul Cseh, adecă

www.dacoromanica.ro

Țețu, urmează ceia ce alcătuește miezul însuși al lucrării: discutarea problemei secuiești. De un deosebit interes părerile care au fost exprimate asupra originii Secuilor de învățații maghiari: cei mai mulți nu sprijină credința curent întrebuințată în politica actuală, că ar fi vorba de un element pur maghiar. Cum o arăt și aiurea, Pecenegii, așezați de multă vreme în această regiune alături de Romîni, n'au putut să dispară. Aș adăugi aici că însăși opera de desnaționalisare a elementului nostru ar putea să plece de la acești Turanieni, cari au precedat pe Ungurii fino-turci. Cercetarea atentă a vicleimului secuisc va fi fără îndoială de folos pentru examinarea acestei probleme istorice.

*

În „Familia" pe luna Februar 1937 un studiu adîncit al d-lui Al. Olteanu despre: „Cuprinsul, scopul și mijloacele revisuirii Ungariei", de cel mai mare folos în statisticile, în cea mai mare parte noi sau neîntrebuințate, care se întâlnesc la sfîrșitul acestei cercetări. Culegem de acolo: „În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, din cele 135 000 de familii ardelene, 81.000 sînt Romîni. În 1766, din 855.884 de locuitori ardeleni, 561.177 (după Gottschling: 597,243) sînt Romîni, față de 394,707 de locuitori de altă naționalitate. În cincizeci de ani această populație se dublează și în 1832 atinge cifra de 1.120.525 față de cei 736.350 locuitori de altă naționalitate. Iar, în 1844, din populația totală de 2.143.310, Romînii fac 1.290.970. Din aceștia, 233.000 locuiesc pe pămîntul săsesc, 62.000 pe pămîntul Secuilor și cam 1.000.000 în comitatele ungare, constituind a 5/6-a parte din populația Ardealului. Revoluția din 1848-9 a causat mari pierderi de oameni și e răsturnat raportul dintre diferitele naționalități. În 1857 Romînii dețin 1.104.322 din cifra totală de 2.085.640 a populației Ardealului, față de 981.083 locuitori de altă naționalitate. Dualismul a influențat mișcarea demografică din Ardeal și mai defavorabil pentru Romîni. Numărul lor este redus prin persecuțiile șoviniste. Guvernele budapestane caută, prin colonisări și numiri de funcționari proveniți din Ungaria propriu-zisă, să întărească elementul ungar. În 1890 populația Ardealului face 2 604.165, din care 1.328.460 sînt Romîni și 1.275.705 de altă naționalitate".

N. Iorga

www.dacoromanica.ro

NOTIŢE

Din A. A. Moskoff, *Nicolas II inconnu*, Paris 1920, pp. 82–4:

„Avant tout, Alexeieff estimait que la Roumanie, pas plus au point de vue technique qu'au point de vue matériel, n'était préparée à la conduite d'une guerre moderne; qu'elle deviendrait le théâtre d'une action décisive combinée des Allemands et de leurs alliés. Alexeieff prévoyait que seuls des revers sur les fronts principaux — et ces revers étaient loin de se dessiner — pouvaient empêcher les Allemands de cueillir de nouveaux lauriers et de rechercher de nouveaux trophées.

Il fallait donc être prêt à accorder à la Roumanie tous les secours nécessaires en hommes et en matériel si l'on ne voulait pas la voir devenir intégralement la proie de l'ennemi. Cette question de secours en hommes était celle qui troublait le plus Alexeieff. Il savait, lui, que notre offensive de Galicie nous avait causé des pertes énormes, que nos effectifs n'étaient pas complétés et que nos armées en souffraient chaque jour davantage. Tout autre avec lui s'en serait alarmé.

Il faut expliquer que, malgré un énorme chiffre de mobilisés, les unités de l'armée russe n'étaient jamais complétées. L'offensive de Broussiloff, qui précéda l'intervention de la Roumanie, nous avait forcés à dépenser d'importantes réserves d'hommes pour compenser les pertes.

C'est dans la négligence administrative, aussi bien que dans les particularités de la vie des armées et d'État qu'il faut chercher les causes de cette permanente pénurie d'hommes dont souffrait l'armée russe. Une grande quantité de mobilisés etait retenue dans les garnisons par suite de la lenteur de leur instruction, comme aussi pour le maintien de l'ordre à l'intérieur. Tenant compte de l'immensité des territoires russes, il n'est pas difficile de se faire une idée du nombre de soldats retenus dans ce dernier but à l'intérieur du pays".

*

Primim:

„Mult stimate Domnule Profesor,

„În privinţa dubletelor slave, cred că, dacă s'ar cunoaşte toate numirile vechi şi actuale *locale*, s'ar găsi la multe numiri slave

www.dacoromanica.ro

de localităţi şi dublete latine. Iată cîteva în regiunea cunoscută mie:

Pleniţa (slav) poartă în actele vechi şi numirea de *Păstaia*, care cred că e latin. Ambele cuvinte sînt sinonime ca însemnare, provenind de la caracteristica regiunii, unde un şir lung de măguri (morminte), în linie, se asamănă cu o păstaie de fasole, din care iese în relief boabele.

Vîrtop (slav) nume de sat. Vechea aşezare, unde acum cîţiva ani s'a găsit un bogat tesaur de monete şi fibule de argint, din care o parte au fost duse la Muzeul din Craiova, se numeşte *Ascunsa* (lat.).

Terpeziţa se pronunţă Tîrpeziţa. Cred că rădăcina e greacă, de la τράπεζα, cu sufixul slav. E numele unui sat prin care trece valul numit „Troianul". La margenea de Apus a satului, pe Troian, platoul este brăzdat de nişte şanţuri în formă de triunghiu, cu basa pe şanţul valului, şi care pot fi formate de apele ploilor. Acest loc se numeşte. *„La mese"*. Cred că e dubletul latin pur al numelui greco-slav.

Piatra-Glogova, nume vechiu de moşie, pendinte de comuna Orodel, de sat dispărut. Numirea latină şi slavă provine de la dealurile de pietriş pe care creşteau păducei *(glogă)*.

Preotul Const. Stănică.

*

Un exemplar, pe care l-am căpătat de curînd, din vol. III al atît de pitorescelor şi folositoarelor *Fêtes et souvenirs du congrès de Vienne* de contele A. de La Garde, călător şi pe la noi (Bruxelles 1843), poartă pe dosul frumoasei legături în stilul epocei, în litere aurite numele de: C. Cantacuzène, al caimacamului din 1849.

*

În vechea carte din 1903 a lui Jacques Rocafort, „L'unité morale dens l'université": „Credem că primul element al puterii unui popor, prima condiţie a prosperităţii sale interne şi a expansiunii sale în afară, este unitatea morală a fiilor săi. O societate nu poate dura decît cînd posedă sentimente comune, un ideal comun, capabile de a determina la toţi membrii săi, în împrejurările grele ale vieţii publice, concordanţe" (p. 9). Scriitorului frances i se pare că unitatea aceasta, care nu se găseşte în rasă şi nu totdeauna în trecut, se poate realisa numai printr'o anumită

www.dacoromanica.ro

formă a învățământului superior, a cărui întâie datorie este în ceia ce numește el „unitatea morală", mergând până la „un dogmatism moral", pe care vrea să-l introducă și în învățământul filosofic. El crede într'o „morală națională", pe care Statul, resumînd aspirațiile societății și disciplinîndu-le, ar avea datoria s'o introducă.

Un alt paragraf se ocupă de: „Acordul necesar al agenților educației". Colaborația studenților în margenile acestei concepții i se pare un lucru drept și necesar. Observațiile se întind și asupra școlilor secundare, determinate separat de ceia ce sînt produsele universității. În partea a treia cu titlul: „Necesitatea unui învățământ istoric realist", în care trebuie să fie vorba de „continuitatea franceză", autorul are curajul de a se ridica împotriva teoriei curente care vrea să facă a pleca totul mai ales de la Revoluție. Se citează o sumă de păreri interesante ale istoricilor secolului al XIX-lea. „Tînărul care n'ar avea conștiința integrală a țerii sale, n'ar pierde astfel numai sentimentul solidarității naționale, dar i-ar lipsi un element capital din echilibrul său intelectual. L-am f. lipsit de sensul timpului, fără care nu se face nimic durabil. Am fi făcut din el o pradă designată celui d'întâiu visător în gol sau celui d'întâiu șarlatan, care-l va încredința că se poate transforma de pe o zi pe alta starea unei țeri, cum se schimbă sticlele unei lanterne magice" (p. 107).

Și el citează din Fustel de Coulanges: „adevăratul patriotism nu este iubirea solului, ci iubirea trecutului, respectul generațiilor care ne-au precedat" (p.108). Sau, din Lavisse: „Patria nu este o persoană vagă; ea are un trup și un suflet. Este un fragment mărginit de întinderea pământului; iată corpul; este o porțiune presentă a omenirii: iată sufletul" (p. 115). Se adaugă și foarte folositoare învățături în ce privește „presintarea realistă a istoriei în școlile secundare".

Iată și pentru căutătorii de „obiectivitate" în studiul istoriei, cari, cînd sînt puși să scrie istorie, recurg la formele cele mai sforăitoare, cum se vede din copilăreasca încercare actuală a unui C. C. Giurescu. Tot Fustel de Coulanges spune: „eruditul german are un fir în cercetare, o putere de lucru care miră pe Francesul nostru. Dar să nu cumva să credeți că tot acest fir și muncă sînt pentru știință; știința aici nu este scopul, ci mijlocul. Interesul Germaniei este ultimul scop al acestor neobosiți cercetători"

www.dacoromanica.ro

(p. 133). Şi, de acelaşi Fustel de Coulanges: „noi trăim astăzi într'o epocă de războiu; este aproape imposibil ca societatea să-şi păstreze seninătatea de odinioară: totul este luptă împotriva noastră. Este de neînlăturat ca erudiţia să-şi ia scutul şi sabia. Iată cinzeci de ani de cînd Franţa este atacată şi hărţuită de această erudiţie: poate fi acum criticată că se gîndeşte să se apere de lovituri? Este foarte legitim ca istorici de-ai noştri să răspundă în sfîrşit acestei necontenite agresiuni, să zdrobească minciunile, să oprească ambiţiile şi să apere, dacă mai este vreme, împotriva valului acestei năvăliri fruntariile conştiinţii noastre naţionale".

În ceia ce priveşte un primat pe care şi la noi l-a cerut filosofia şi care era pe cale de a fi cuprins şi într'o reformă a învăţămîntului: „Este o prejudecată cu îngrijire întreţinută de profesorii de filosofie şi de care au tras profit larg în aceşti din urmă ani: aceia de a se crede că această categorie de profesori are lumină particulară şi un fel de graţie divină pentru a da tinerilor educaţia morală şi socială. În ceasul cînd elevii intră în clasa de „filosofie" fundaţiile au şi fost aruncate în ei, şi prea adesea profesorul de filosofie nu izbuteşte decît să întunece noţiuni care pănă atunci erau foarte clare. Adevărul este că educaţia nu este opera unui curs special, ci resultatul acţiunii încete şi combinate a exemplelor şi influenţelor primite în toată perioada şcolară de la toţi profesorii, fără osebire. Nu vorbesc, pentru moment, de rolul familiei, care este preponderent"-

*

În cartea lui Marcel Dunan, *L'été bulgare, Notes d'un témoin, juillet-octobre 1915,* Paris 1917, p. 12, se menţionează asigurarea, în Iulie 1915, din partea secretarului legaţiei Romăniei la Belgrad că hotărirea în Marele Războiu va reveni micilor State, după ce Marile Puteri se vor obosi (p. 12). La Sofia, necrologul societăţilor macedonene pentru exarhul Iosif cuprinde între provinciile iredente: „Tulcea, Silistra, Balcic, Dobriciu, Cavarna şi toată Dobrogea, patria atîtor eroi căzuţi pentru libertatea Macedoniei" (p. 23). Radoslavov e presintat ca „un agent, o slugă a regelui" de unul din miniştrii Înţelegerii (p. 31). Intervenţia Romăniei se zăbovise pentru Cernăuţi, acum pentru Banat (p. 33). Ghenadiev crede că se va ajunge la o înţelegere cu Romănia, care, avînd

www.dacoromanica.ro

atîta de cerut la Nord, va admite „cîteva sacrificii, relativ ușoare pentru dînsa“ (p. 41). Teodorov e „le Filipesco de la Bulgarie“ (p. 54). Descrierea lui Derusi, ministrul României; Germanii i-au cerut de trei ori rechemarea; p. 57. Radoslavov vorbește de cei 500.000 (!) de Bulgari din România și crede că „vor fi din partea aceia reparații inevitabile care vor cimenta apropierea celor două țeri“ (p. 61). Un ministru al Înțelegerii crede că, Bulgarii intervenind, Banatul ar fi scăpat pentru Sîrbi, Romînii trebuind neapărat să între fără condiții dacă înaintează Rușii (pp.63-4). Prințul de Hohenlohe vine de la București cu asigurări de la rege și Brătianu (p. 93). Neînțelegeri cu Romînii, pp. 100-1 (chestii de mărfuri în transit): Liapcev se plînge că Romînii vreau să facă acum politică mare „și sperie pe Bulgari“, cari, altfel, s'ar decide (p. 111). Un alt om politic bulgar asigură că Sîrbii și Grecii ar fi fost învinși fără „intervenția românească, operă a ministrului Franciei la București, D. Blondel“ (p. 125). Din România vin necontenit, cu toate ordinele lui Costinescu, muniții pentru Germani (p. 127). Serată la Derusi, foarte războinic contra Germanilor („să fie patru aliați contra unui German“; p. 148). Ghenadiev e pentru o înțelegere prealabilă cu România (pp. 191-2). Venirea din România la Sofia a ducelui de Mecklenburg (pp. 226-7), Derusi, întors de la București, asigură, cu dovezi, că Bulgarii vor ataca pe Sîrbi (p. 228 și urm). El crede că s'ar putea cădea la învoială cu un Guvern Gheșov sau Malinov. Dacă se atacă Serbia, România va interveni. S'a stricat prin ofertele Înțelegerii basa tratatului de la București. Ferdinand al Bulgariei se teme de Germani, dar e prins de Austrieci, cari i-au plătit și datoriile. El conduce totul; opoziția n'are altă politică. De la pagina 234 impresii din România. Convorbire cu Blondel (p. 235). Lauda civilisației noastre latine (p. 236 și urm.). Spionul german (p. 238). Partidele, p. 238 și urm. Conversația cu Porumbaru, p. 244. La Sinaia (p. 245). Întîlnire cu Take Ionescu, p. 246 și urm.: nu mai e optimist; cere trimetere de trupe la Salonic, succes la Dardanele; *e pentru concesii față de Bulgaria* (p. 248). Teamă de Guvern germanofil (p. 250). Iar conflictul de vamă romîno-bulgar; pp. 279-80. Pretinse mai vechi oferte bulgare de a merge împreună, alături de Rusia (p. 325). Acum se oferă același lucru alături de Germani (pp. 380-1).

N. I.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro

Prețul: **35 lei.**

www.dacoromanica.ro